

ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๕ ◉ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

เนื้อหาในเล่ม

หมาน้อยที่คลองห้าและอิกาทิมุมไบ (หน้า 261)

จากบรรณาธิการ

มาฆบูชา 2554

ผมต้องกราบขออภัยแฟนนุกแฟนของวารสาร “ปัญญา” ที่เล่มนี้ผมได้ตัดสินใจให้เป็นเล่มพิเศษต่อเนื่องอีกเล่มหนึ่งถัดจากเล่มที่แล้ว การเป็นเล่มพิเศษก็ย่อมหาความว่าจะไม่ดำเนินตามลักษณะที่ได้กำหนดเอาไว้ แต่แรกวารสารของเราจะมีเนื้อหาแบ่งเป็นสองภาค ภาคแรกว่าด้วยปรัชญาและภาคที่สองว่าด้วยพระพุทธศาสนา ในเล่มนี้มีข้อเขียนขนาดยาวเพียงเรื่องเดียว ซึ่งผมเองก็ไม่รู้จะเรียกว่าอะไรดี—บทความ บทความวิชาการ บทความวิจัย ความเรียง ท่านผู้อ่านไม่ต้องไปสนใจชื่อพวกนี้ก็ได้ครับ เอาเป็นว่าผมเขียนเรื่องนี้ด้วยความรู้สึกบางอย่างที่ว่า ควรจะมีข้อเขียนขนาดยาวที่ผมเขียนเพื่อเป็น “พุทธบูชา” เนื่องในวันมาฆบูชา ปี ๒๕๕๔ นี้ ใจความของข้อเขียนนี้ส่วนใหญ่มาจากความรู้สึกข้างในว่า อยากจะพูดอะไรสักอย่างที่ผมคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ความรู้สึกที่ว่า

ไปแล้วไม่ได้เกิดอย่างปุบปับ แต่เกิดหลังจากที่ผมกลับจากอินเดียเมื่อหลายเดือนก่อน ประจวบเหมาะที่เกิดเหตุการณ์บางอย่างขึ้นในชีวิตผม (ดังที่ท่านผู้อ่านจะเห็นในข้อเขียน) ความรู้สึกนั้นก็เลยแรง ผมเขียนเรื่องนี้ต่อเนื่องรวดเดียวอยู่สองสามวัน ตอนที่คิดไม่ได้วางแผนอะไรทั้งนั้น ไม่ได้วางโครงเรื่องว่าจะเขียนอะไร ไม่ได้คิดเอาไว้ล่วงหน้าว่าจะมีข้อสรุปอะไรจากข้อเขียนนี้ ปล่อยให้เวลานาทีและชั่วโมงของการเขียนจมหายไปกับความคิดอ่านในแต่ละขณะ ผมเขียนเรื่องนี้นอกบ้าน เรื่องคือว่าผมต้องไปรับส่งลูกสาวที่เรียนอยู่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่ต้องไปรับส่งเพราะบ้านอยู่ชานเมือง (คลอง ๕ ัญบุรี ทางไปนครนายก) ลูกสาวไปเองลำบาก ระหว่างรอลูก ผมก็จะไปนั่งกินข้าวในโรงอาหาร กินข้าวแล้วก็เอาคอมพิวเตอร์เล็กๆที่ติดตัวไปด้วยมานั่งเขียนเรื่องนี้ บรรยากาศที่จอแจของโรงอาหารนั้นไม่เป็นปัญหาเลยสำหรับผม อันที่จริง ผมเพิ่งเข้าใจไม่กี่ปีมานี้เองว่าทำไมนักปรัชญาฝรั่งเศสเช่นซาร์ทไม่เขียนหนังสือที่บ้าน แต่จะไปเขียนตามร้านกาแฟ ความจอแจนั้นในแง่หนึ่งคือชีวิต ความคิดบางอย่างที่ผมใส่ลงในข้อเขียนบางชิ้นของผมนั้นมาจากการสังเกตชีวิตในสภาพที่จอแจนี้แหละครับ

สำหรับข้อเขียนนี้ผมไม่แน่ใจว่าท่านผู้อ่านที่ศรัทธาในพระพุทธศาสนาแบบหนึ่งซึ่งไม่ใช่แบบที่ผมถืออยู่ท่านจะรับได้มากน้อยเพียงใด หลายปีมานี้ผมรู้สึกว่าคุณควรพูดหรือเขียนสิ่งที่คุณเชื่อว่ามีเหตุผลที่สุดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาออกไปตรงๆ ไม่ใช่เพื่อจะไปรุกรานท่านผู้ใด หรือเพื่อแสดงว่ากล้าหาญชาญชัย ผมรู้ดีว่าศาสนานั้นเป็นเรื่องอ่อนไหวที่สุดในบรรดาเรื่องทางความคิดของมนุษยชาติ และความอ่อนไหวที่ว่านี้ก็ยิ่งผลให้เกิดเรื่องที่ไม่ควรเกิดในนามศาสนามานักต่อนัก เช่นการฆ่ากันเพราะรับไม่ได้ที่ใครจะมาแสดงความเห็นต่อศาสนาที่ตนเคารพศรัทธาอย่างนั้น แต่ที่ผมบอกตัวเองว่าคุณควรพูดหรือเขียนสิ่งเหล่านี้ก็เพราะผมรู้สึกว่านี่คือสิ่งที่ถูกต้องสำหรับผม ซึ่งอาจไม่ถูกต้องก็ได้สำหรับท่านผู้อื่น

เมื่อต้องแสดงความคิดในสิ่งที่อาจสวนทางกับความเชื่อของชาวพุทธ

ส่วนใหญ่ ผมก็ต้องเตือนตนเองว่าจะต้องค่อยๆ เสนอ ค่อยๆ นำหลักฐาน และเหตุผลมาทยอยเสนอ และเมื่อวิเคราะห์ข้อมูลเหล่านั้นก็ต้องค่อยๆ ทำอย่างรอบคอบ และอย่างที่ว่าพร้อมจะรับว่าตนเองผิดได้ หากท่านผู้อื่นจะมีข้อมูลและเหตุผลที่ดีกว่านี้มาหักล้าง

ผมเคยพูดกับลูกศิษย์ที่ห้องเรียนที่มหาจุฬาและที่วัดพระธรรมกายว่า “พระพุทธเจ้าสำหรับท่านผู้อื่นนั้นอาจมีลักษณะบางอย่างผิดไปจากมนุษย์ธรรมดา เช่นทรงมีพระกายอย่างมหาบุรุษ ๓๒ ประการ เรื่องนี้ผมไม่เคยคิดจะโต้แย้งหรือลบล้าง เนื่องจากมีปรากฏในพระไตรปิฎก จะอย่างไรก็ตาม ในพระไตรปิฎกเดียวกันนี้แหละ ผมกลับพบการบรรยายลักษณะของพระพุทธองค์อีกแบบหนึ่ง ตามการบรรยายนี้ บางครั้งทรงอืดอาดพระวรกายเพราะท้องผูกอย่างหนัก หมอประจำพระองค์คือหมอชีวกต้องปรุงยาถ่ายถวาย ในนั้นบอกว่าทรงถ่ายตั้ง ๓๐ ครั้งจึงหมดถึงหมักหมมปฏิภูมที่สุ่มกองอยู่ในระบบทางเดินอาหารของพระองค์ ในบางแห่งบรรยายว่าเวลาที่ทรงเทศนาสอนพระในวัด ทรงนั่งฟังเสาศาลาเพราะนั่งตรงๆ ไม่ได้ การนั่งฟังเสานั้นสำหรับท่านที่เชื่อในความมองอาจสว่างงามแห่งพระกายมหาบุรุษอาจรับไม่ได้ แต่ก็ควรทราบว่ามีบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกอย่างนั้น คนเรานั้นเมื่อถึงจุดหนึ่งหากเห็นว่าสิ่งที่ตนรับรู้เกี่ยวกับเรื่องเดียวกันขัดแย้งกัน เขาก็ต้องเลือกที่จะเชื่อข้อมูลเพียงด้านใดด้านหนึ่ง ผมเองก็อยู่ในขายนั้น ก่อนที่ผมจะเลือก ผมทราบมาว่าเมื่อแรกทีออกผนวช พระพุทธองค์ได้ทดลองปฏิบัติวัตรประเภทหนึ่งซึ่งโดยใจความแล้วก็คือการทรมานตนด้วยรูปแบบต่างๆ บางตอนที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกเล่าว่าทรงอดอาหารจนพระวรกายผอมโซ โดยที่ก่อนหน้านี้ทรงทดลองกินอาหารที่เชื่อว่าจะช่วยให้ชีวิตบริสุทธิ์เช่นผลไม้ ไข่วัว หรือแม้แต่อุจจาระของพระองค์เอง ทรงทำอย่างนั้นเพื่ออะไรและเพื่อใคร เอาละ อาจเพื่อพระองค์เองที่จะพบทางหลุดพ้นจากทุกข์ แต่เมื่อได้ตรัสรู้แล้วก็ทรงเอาสิ่งที่รู้นั้นมาแจกจ่ายพวกเราที่เป็นคนอื่น พระพุทธศาสนาจึงได้ถือกำเนิดขึ้นในโลก สำหรับผมนั้น พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นจากความพยายามทุกทาง

ของพระองค์ เมื่อนึกถึงพระพุทธศาสนา เราต้องนึกด้วยว่าสิ่งนี้พระองค์ทรงเอาชีวิตเข้าแลกมา ผมเชื่อว่าที่พระองค์มีสุขภาพไม่สู้ดีตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นสาเหตุหลักคงมาจากการที่ทรงเอาร่างกายไปทดลองทำนั่นทำนี่ ซึ่งทั้งหมดเป็นการทำร้ายร่างกายของพระองค์อย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นเมื่อถึงวันสำคัญอย่างวันมาฆะหรือวิสาขะ เมื่อผมระลึกถึงพระพุทธองค์ ผมระลึกว่า ท่านผู้นี้ไม่รู้จักเราเลย แต่ท่านก็เอาชีวิตของตนไปใช้งานอย่างสมบุกสมบันเช่นนั้นเพื่อพบพระพุทธศาสนาแล้วเอามาบอกเรา ผมนับถือพระองค์ด้วยเหตุผลง่ายๆตรงไปตรงมาคือ ทรงใช้สิ่งที่มีมนุษย์ทุกคนรักที่สุดคือร่างกายไปทดลองสัมผัสสารทรมานนานาชนิดเพื่อค้นหาแก้วมณีที่เรียกว่าพระพุทธศาสนา มาแจกจ่ายเป็นสมบัติร่วมของมนุษยชาติ ยิ่งเห็นมีการบันทึกว่าสุขภาพไม่สู้ดีนัก ทรงต้องผูกเรือรั้ง กระจกชั้นหลังก็ไม่ดี และที่สุดเมื่อจะปรินิพพาน โรคที่ได้คร่าพระองค์ไปจากพวกเราก็เป็นโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหารที่ผมเชื่อว่าเป็นผลสะสมมาจากการใช้ร่างกายของพระองค์อย่างสมบุกสมบันเช่นนั้น พระองค์อาจมีพระกายมหาบุรุษที่มองด้วยตาไม่เห็นอย่างที่เชื่อก็ได้ แต่ผมไม่เคยสนใจเรื่องนี้เลย เนื่องจากผมรู้จักพระกายธรรมต่างๆที่เหมือนกายคนทั่วไปของพระองค์ดี พระกายนี้แหละที่ถูกกระทำเสียหายยับเยินโดยความสมัครใจของพระองค์ เพื่อค้นหาทางพ้นทุกข์มาฝากไว้เป็นสมบัติของเราทุกคน”

จากที่กล่าวข้างต้น ท่านผู้อ่านคงเห็นว่า ผมมีมุมมองเกี่ยวกับคุณค่าและความงดงามของพระพุทธศาสนาแบบหนึ่ง ซึ่งไม่ต้องการการบรรยายภาพของพระองค์ว่าเป็นมหาบุรุษในความหมายของผู้วิเศษปานเทพหรือเกินกว่าเทพ พ่อผมตายไปสองสามปีก่อน วันนี้ผมยังระลึกถึงพ่อผมอยู่ พ่อผมเป็นชาวบ้านธรรมดา ไม่มีใครรู้จัก แต่ผมรู้จัก ผมรู้จักว่าพ่อผมพยายามเลี้ยงดูผมมาเต็มความสามารถ ผมไม่ต้องการพ่อที่เป็นเสมือนเทวดา เพราะพ่อที่เป็นคนบ้านนอก ปราศจากชื่อ ไม่มีวิชาความรู้ ดีด่าลูกบ้างตามโอกาส ที่ผมรู้จักคนนี้ ได้ทำอะไรเพื่อผมมามากแล้ว ความรู้สึกเช่นเดียวกันนี้แหละครับที่ผมมีต่อพระองค์ ☺

หมาน้อยที่คลองห้า และอีกาที่มুমไบ

ภาพชื่อ **The Puppies** วาดโดย **Edgar Hunt** (1876-1953)

-๑-

ผมเลี้ยงหมาไว้ที่บ้านหลายตัว... ประมาณ ๑๐ ตัว... หมาเหล่านี้ผมไม่ได้ไปเที่ยวแสวงหามาเอง แต่ชีวิตจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับพวกมัน และจบลงด้วยการที่ผมจะต้องรับเลี้ยงดูมัน ซึ่งผมเต็มใจทำ เรื่องมักคล้ายกันคือ มีคนเอาหมามาทิ้ง หรือไม่มันก็พลัดหลงมาแถวๆบ้านผม แรกๆกรรยาผมก็เอาอาหารไปให้มันกินนอกรั้วบ้าน ต่อมามันก็ค่อยๆเขยิบเข้ามาในบ้าน บางตัว

เมื่อแน่ใจว่าเราไม่เป็นอันตรายต่อมัน ก็มุดหัวเข้ามาและมานอนอยู่ในบ้านเราเฉยเลย ก็เลยกลายเป็นหมาบ้านเราไปโดยอัตโนมัติ

ตัวล่าสุดที่ผมได้มานั้นเป็นลูกหมา เรื่องมีว่ามีหมาตัวหนึ่งเป็นหมาตัวเมียพลัดหลงเข้ามาในหมู่บ้านเรา ยังไม่ทันที่เราจะจัดการทำหมันมันก็ต้องเสียก่อน เมื่อลูกมันออกมา ดูเหมือนห้าตัว พวกเราก็มาปรึกษากันว่าจะเอาอย่างไร ที่สุดเรา (ผมหมายถึงเพื่อนบ้านผมในหมู่บ้านที่รักหมาเหมือนกันสองสามคน) ก็ตกลงหาคนมาอุปการะ ภรรยาผมกับผมนั้นจะต้องไปส่งลูกสาวที่เรียนอยู่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ทุกวัน ภรรยาคุ้นเคยกับคนขายอาหารที่โรงอาหาร จึงสามารถหาผู้อุปการะลูกหมาเหล่านี้ได้ ที่สุดก็เหลือหนึ่งตัว ภรรยาถามผมว่าเอาไว้อีกสักตัวได้ไหม ผมบอกว่าคงต้องอย่างนั้นมั้ง แล้วเจ้าตัวเล็กนั้นก็กลายเป็นหมาตัวล่าสุดในบ้านเรา

เมื่อมาอยู่ได้ราวสัปดาห์ คินวันหนึ่งภรรยา ก็ขอให้ผมช่วยฉีดวัคซีนหมาในบ้านรวมทั้งเจ้าตัวเล็กนั้นด้วย ผมฉีดได้ทุกตัว ยกเว้นเจ้าตัวใหม่นี้ มันขัดขืนต่อสู้อย่างเต็มที่ ผมปลอบมันในตอนแรกไม่ได้ผล เลยเปลี่ยนมาเป็นปล้ำมัน ลื้อคมันเอาไว้อด้วยแขนขาเท่าที่จะทำได้ และพยายามฉีดวัคซีนให้มันอย่างรวดเร็ว แต่ก็ไม่ได้ผล ผมกลัวว่าเข็มจะหัก ภรรยาก็รู้สึกอย่างเดียวกัน เราเลยยอมแพ้ คิดว่าสองสามวันจะพามันไปหาหมอ ให้หมอฉีดให้

แต่แล้ว สองวันต่อมา มันก็ต้องเสียอย่างแรง ถ่ายออกมาเหม็นคาวมาก เราพามันไปหาหมอ เมื่อหมอตรวจวินิจฉัยแล้ว ภรรยาผมถึงกับร้องไห้ มันติดไวรัสลำไส้อักเสบ ซึ่งก็คือไวรัสที่ภรรยาผมให้ผมฉีดวัคซีนป้องกันเมื่อสองสามวันก่อนนั้นแหละ เราป้องกันไม่ทัน มันเลยติด ภรรยาผมนั้นรู้เรื่องพวกนี้ดี ผมก็ไม่ค่อยรู้ และผมเพิ่งรู้จากปากของหมอในวันนั้นว่า “ให้เตรียมใจเลยนะครับ...”

ผมกลับมาบ้าน เข้าอินเทอร์เน็ต ค้นหาเรื่องไวรัสลำไส้อักเสบ ในนั้นมีทั้งเรื่องและรูปที่บอกผมว่า หมาที่ป่วยด้วยโรคนี้แล้วจะมีอาการเป็นอย่างไร เขาบอกว่า (ข้อมูลนี้มาจากเว็บไซต์ของฝรั่งที่น่าจะเชื่อถือได้) หมา ๑๐๐ ตัวที่ติดเชืมนี้อาจจะตายประมาณ ๙๙ ตัว มีเพียง ๑ ตัวเท่านั้นที่รอด และที่รอดหมอก็คือไม่รู้ว่าจะรอดมาเพราะอะไร คุณหมอที่รักษามันบอกผมว่า การรักษาทำได้เพียง

ให้ปัจจัยสนับสนุนการมีชีวิตของมันเช่นน้ำเกลือเท่านั้น นอกนั้นเป็นเรื่องของหมาแต่ละตัวและโชคล้วนๆของมัน

คืนนั้นผมนอนไม่หลับ นึกถึงเจ้าตัวเล็ก นึกว่าวันรุ่งขึ้นจะเป็นอย่างไร ถ้ามันตาย ภรรยาผมจะรู้สึกอย่างไร ภาพที่ผมเห็นจากอินเตอร์เน็ตนั้นเป็นภาพของหมาบางตัวที่อาการรุนแรง ไวรัสจะกัดกินลำไส้ของมันจนเปื่อยยุ่ยหมดแล้วลำไส้ที่กลายเป็นของเหลวสีแดงเหมือนซอสมะเขือเทศเหล่านี้จะถูกขับถ่ายออกมา ใช้เวลาหลายชั่วโมงหมาจะหมดแรงแล้วก็ตายไปในที่สุด ผมถามหมอว่า มันจะเจ็บปวดไหมก่อนตาย “ไม่ทราบครับ” หมอบอก แต่ผมเชื่อว่า สภาพลำไส้ที่ถูกกัดจนเปื่อยยุ่ยเหมือนถูกน้ำกรดราดเช่นนั้นเป็นไปได้เลยที่เจ้าของลำไส้จะไม่เจ็บปวด แล้วผมก็นึกถึงแววตาของเจ้าตัวน้อย นึกไปว่าเพิ่งพ้นจากท้องแม่มาก็ต้องมาประสบเคราะห์กรรมที่รุนแรงเช่นนี้เสียแล้ว ก่อนตาย หากมันต้องถ่ายออกมาโดยที่สิ่งทีออกมานั้นไม่ใช่กากอาหาร แต่เป็นลำไส้ที่ถูกทำลายจนยับเยินของมันเอง มันจะทรมานมากเพียงใด

นอนไม่หลับ... คืนนั้นผมกระสับกระส่ายอยู่ทั้งคืน...

วันรุ่งขึ้น ตอนเย็น เราไปเยี่ยมเจ้าตัวเล็ก หมอบอกว่าอาการมันยังทรงอยู่ แต่มันพยายามดิ้นรนกัดสายน้ำเกลือ แสดงว่ามันยังมีแรงอยู่ วันต่อมาหมอบอกว่ามันค่อยๆหยุดถ่าย หมอเลยลองให้อาหารมัน มันกิน วันต่อมามันก็หยุดถ่าย ก่อนหยุดหมอบอกว่าเลือดที่ถ่ายออกมาในวันแรกๆค่อยๆลดลง อาการนี้สื่อว่าอาจมีความหวัง แล้วหมอก็หยุดให้น้ำเกลือ ให้มันกินอาหารตามปกติ จากนั้นมาวันเดียว อาการของมันก็ดีขึ้น หมอบอกว่าผมจะเอามันกลับมาที่บ้านก็ได้ แต่ในตัวของมันยังมีเชื้อไวรัสที่อยู่นิ่งอยู่ เชื่อไม่ตาย เชื่อเพียงแต่ “เอามันไม่ลง” เท่านั้น เรารับมันกลับมาที่บ้าน กันมันจากหมาตัวอื่น ไวรัสลำไส้อักเสบนี้ทางการแพทย์บอกว่าสามารถอยู่ในธรรมชาติเช่นข้างถนน สนามหญ้า ซึ่งเป็นที่โล่งๆและมีแสงแดดโดยไม่ตายเป็นเวลานานหลายเดือน

ในคืนที่รับมันกลับ ผมเอาผ้าขาวม้าประจํากายห่อตัวมัน อุ้มเจ้าตัวเล็กขึ้นรถกลับบ้าน ดีใจอยู่ลึกๆข้างใน อยากตั้งชื่อมันว่า “อ้ายบุญรอด” แต่ลูกสาวไม่ยอม เพราะมันมีชื่อตั้งแต่วันแรกที่มาอยู่กับเราแล้วว่า “ปีโป้” (ลูกสาวเป็นคนตั้งให้ ซึ่งผมก็ไม่รู้ว่าที่มาของชื่อนี้มาจากไหน หรือจากอะไร)

-๒-

เรื่องหมาน้อยของผมข้างต้นนี้ให้บทเรียนและความคิดบางอย่างแก่ผมมากพอสมควร ผมยังจำภาพจากอินเทอร์เน็ตที่แสดงรูปร่างหน้าตาของไวรัลล่าใส่อั๊กเสบนั่นได้ชัดเจน ผมไม่ทราบว่ามันเป็นภาพถ่ายจริงหรือเป็นภาพจำลองจากจินตนาการ (เพราะมันเล็กมากจนส่องกล้องไม่เห็น) แต่ไม่ว่าจะเป็นภาพอะไร มันมีลักษณะกลมๆ สีแดงแกมส้ม หากไม่บอกว่าเป็นเชื้อโรค ผมคิดว่ามันเป็นภาพของอะไรบางอย่างที่สวยงาม มองบางมุมเหมือนดอกเบญจมาศที่มีกลีบดอกสั้นๆและอัดกันอยู่แน่นๆ

โลกของเรานี้พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นสนามแห่งการประลองกำลังกันของสรรพชีวิตเพื่อความอยู่รอด การดิ้นรนเพื่อให้ตนอยู่รอดนี้พระพุทธองค์ทรงเรียกว่า “ทุกข์” หมาน้อยของผมนั้นก็คือชีวิตหนึ่งที่อุบัติขึ้นมาในสนามแห่งการแข่งขันเพื่อความอยู่รอดนี้... เช่นเดียวกับผม ภรรยาผม ลูกผม พ่อแม่ผม... และท่านผู้อ่านทุกท่าน... จะอย่างไรก็ตาม เราต้องไม่ลืมเจ้าตัวเล็กอีกตัวหนึ่งที่เป็นตัวละครสำคัญในเรื่องอันได้แก่เชื้อไวรัลล่าใส่อั๊กเสบนั่น ปัจจุบันความรู้ที่เรามีอยู่เกี่ยวกับไวรัลก็คือ มันบอกไม่ได้ว่าเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตรึกันแน่ นึกถึงต้นไม้กับนาฬิกาก็แล้วกันครับ ต้นไม้นั้นมีชีวิตรึ แต่นาฬิกาไม่มี ต้นไม้นั้นกินอาหาร นาฬิกาไม่กิน ต่อให้เป็นนาฬิกาใช้ถ่านเราก็ไม่คิดว่าถ่านนั้นเป็นอาหารของมัน เพราะอาหารหมายถึงสิ่งที่ใส่เข้าไปในระบบใดๆก็ตามแต่แล้วจะถูกแปรสภาพไปเป็นเนื้อเป็นตัวของสิ่งนั้นด้วย และให้กำลังแก่สิ่งนั้นด้วย อาหารที่ต้นไม้กินเข้าไปนั้นส่วนหนึ่งก็จะแปรสภาพไปเป็นต้น ใบ ดอก ผล ของมัน แต่ถ่านของนาฬิกานั้นไม่มีทางจะแปรสภาพเป็นเนื้อตัวของนาฬิกาไปได้ จากที่กล่าวมานี้ แสดงว่าการกินอาหารเป็นลักษณะสำคัญของสิ่งมีชีวิต ไวรัลนั้นไม่กินอาหารในความหมายนี้ เมื่อมันเข้ามาฝังตัวอยู่ในร่างกายของหมาน้อยของผม ไม่ใช่ว่ามันกำลังจะเข้ามา “กิน” หมาน้อยนั้น (เหมือนกับที่ตัวหนอนกินซากศพของสัตว์ที่ตายแล้ว) มันเพียงเข้ามาฝังตัวอยู่เพื่อกิจกรรมอีกอันหนึ่งคือการแพร่พันธุ์ ตรงนี้เองครับที่ทำให้ไวรัลนั้นกลายเป็นปริศนาขึ้นมา ไม่มีนาฬิกาใดในโลกที่สามารถลอกลูกหลานหรือ

แบ่งตัวเพื่อให้กำเนิดนาฬิกาเรือนใหม่ๆ แต่ไวรัสสามารถทำอย่างนั้น และว่า
ไปแล้วการก่อกบฏตัวเองก็คือกิจกรรมหลักของไวรัส เมื่อมันแตกหน่อก่อพันธุ์
ขึ้นในร่างที่มันเข้าไปอาศัยอยู่ก็ส่งผลให้ระบบที่มันฝังตัวเข้าไปอยู่อาศัยนั้น
สูญเสียคุณสมบัติที่จำเป็นพื้นฐานบางอย่าง เช่นลำไส้ของหมาที่ติดไวรัสที่ว่านี้
จะไม่สามารถคงรูปได้ดังเดิม แต่จะเปื่อยเน่าและร่วงหลุดไป

ทำไมไวรัสมันต้องทำอย่างนั้น มันลอยอยู่ตามสายลมเฉยๆไม่ได้หรือ
คำตอบก็คงไม่ต่างจากสิ่งที่เราเห็นในพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิต ถ้ามว่าทำไมพวก
เราต้องกินข้าว คำตอบคือก็เพราะหากไม่กินเราก็ตาย ทำไมเราจึงไม่ยอมตาย
คำตอบคือเพราะเราถูกสร้างมาให้มีสัญชาตญาณที่จะปกป้องตนให้อยู่รอด
ปลอดภัย ถ้ามว่าทำไมเราจึงถูกสร้างมาอย่างนั้น คำตอบคือไม่รู้ เพราะเรา
ไม่ได้สร้างตัวเอง ใครหรืออะไรก็ไม่ทราบสร้างพวกเรามาให้เป็นอย่างนี้
คำถามข้างต้นนี้มีแต่ผู้ที่สร้างเรามาเท่านั้นแหละที่จะตอบได้ แต่เขาเป็นใคร
หรือเป็นอะไรอยู่ที่ไหนเราก็ไม่ทราบ จึงจนปัญญาไม่รู้ว่าจะไปถามคำถาม
ข้างต้นนี้กับ “เขา” ได้อย่างไร

สำหรับผม ไวรัสนั้นแม้ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งมีชีวิต แต่พฤติกรรมของ
มันที่ดิ้นรนเพื่อให้เผ่าพันธุ์ของตนอยู่รอดนั้นต่อว่ามันกำลังจะกลายสภาพจาก
การเป็นสิ่งไม่มีชีวิตมาเป็นสิ่งมีชีวิต แต่กระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้นยังไม่
สมบูรณ์ มันจึงมีพฤติกรรมบางอย่างเหมือนวัตถุที่ปราศจากชีวิต (เช่นไม่ต้อง
กินอาหาร) แต่ก็มีพฤติกรรมบางอย่างเหมือนสิ่งมีชีวิต (เช่นแพร่พันธุ์ตนเอง
เพื่อให้สายพันธุ์ตนอยู่รอดต่อไป แม้ว่าตนจะตายไปแล้วก็ตาม) ท่านผู้อ่าน
สังเกตไหมครับว่า พวกเราที่ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของตนและเผ่าพันธุ์นั้น
จะถูกบังคับโดยธรรมชาติให้จำต้องเบียดเบียนผู้อื่น ไม่อย่างนั้นเราก็อยู่ไม่ได้
เช่นเราต้องกินอาหาร และอาหารที่เราจะกินได้ก็ต้องเป็นชีวิตของผู้อื่นไม่ว่า
พืชหรือสัตว์ เรากินลมไม่ได้ กินก้อนหินก้อนดินก็ไม่ได้ เราต้อง “ฆ่า” ผู้อื่น
แล้วกิน เราจึงจะอยู่ได้ ไวรัสมันก็ต้องทำอย่างนั้น

ปัญหาว่าทำไมสิ่งต่างๆในโลกจึงถูกออกแบบมาอย่างนั้น เป็นปัญหาทาง
ปรัชญาข้อหนึ่งที่ตอบยากมาก ผมหมายความว่าทำไมสิ่งไม่มีชีวิตจึงมีแนวโน้ม
ที่จะกลายเป็นสิ่งมีชีวิตในอนาคต และเมื่อมีชีวิตแล้ว แต่ละชีวิตก็พยายาม

อย่างเต็มเหนี่ยวที่จะรักษาตนเอาไว้ให้รอด ซึ่งดูเหมือนว่ากฎเพื่อความอยู่รอดที่ผู้สร้างสรรพสิ่งเขามอบเอาไว้ให้พวกเรามีเพียงสั้นๆว่า “อยากหากอยู่รอดก็จงทำร้ายและเอาเปรียบผู้อื่น” คนบางคนสติใจที่เห็นสภาพโรฆมาสัตว์เลยหันมากินเจ เมื่อเปรียบเทียบกับ คนกินเจนั้นโอกาสในการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดจะน้อยกว่าคนที่ไม่กิน เนื่องจากสมองของมนุษย์เราต้องการโปรตีนจากเนื้อสัตว์ (ข้อนี้เราไม่ได้เลือกเอง แต่ผู้ที่สร้างเราเอาแบบเอาไว้) หากเราเลี้ยงลูกด้วยอาหารเจ เป็นไปได้ที่ลูกเราจะไม่ฉลาดเท่าลูกคนอื่นที่เขาไม่ให้ลูกกินเจอย่างเรา เห็นไหมครับว่า ใครก็ตามแต่ที่เกิดสติใจในสภาพของตนและเพื่อนร่วมโลกที่ถูกสร้างมาเพื่อให้ “ฆ่ากันและกันเพื่อความอยู่รอด” แล้วตัดสินใจเป็น “ขบถ” เดินหนีไปจากสภาพที่ถูกออกแบบมาให้นั้น (เช่นหันไปกินเจ) คนเช่นนี้จะมีชีวิตที่ลำบากและชีวิตโดยรวมของเขาเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงมากกว่าผู้ที่ยอมรับกติกาที่เขาออกแบบให้ สรุปคือใครทำตัวเป็น “เด็กดี” จะอยู่รอด แต่ถ้าใครทำตัวเป็น “เด็กมีปัญหา” ก็จะถูกขจัดออกไปจากระบบ

ในโลกของธรรมชาตินั้น เราจะเห็นพัฒนาของสิ่งที่เรียกว่า “จิตสำนึกทางศีลธรรม” ในสิ่งมีชีวิตซึ่งมีระดับที่แตกต่างกันตามพัฒนาการของแต่ละสิ่ง เช่นในโลกของเรานี้ มนุษย์น่าจะเป็นตัวอย่างของสิ่งมีชีวิตที่พัฒนามาสูงที่สุดกว่าสิ่งอื่น เพราะเราพัฒนามามาก เราจึงมีความรู้สึกเรื่องผิดชอบชั่วดีมากกว่าสิ่งอื่น ศาสนาหลายศาสนาในอินเดียนั้นมีจารีตในการไม่กินเนื้อสัตว์เพราะเห็นว่าเป็นบาป และในบรรดาศาสนาที่สอนเรื่องการไม่กินเนื้อสัตว์นั้นก็ยังมีแนวคิดชอยย่อยลงไปอีกว่ากระทั่งการกินพืชก็ยังเป็นบาปอยู่ ดังนั้นหากจำเป็นต้องกินก็ควรเลือกที่จะกินพืชชนิดที่ไม่ต้อง “ฆ่า” มันให้ตาย เพียงแต่ “เด็ดแขนขา” มันมากินเท่านั้นเพื่อให้บาปที่จำเป็นต้องกระทำเพื่อความอยู่รอดของชีวิตน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ (เช่นเด็ดกระถินมากินต้นกระถินก็ยังไม่ตาย แต่ถอนผักกาดมากินทั้งต้นก็เท่ากับฆ่าต้นผักกาด) นี่ก็คือตัวอย่างความรู้สึกในทางศีลธรรมที่พบในมนุษย์ สัตว์หลายชนิดนั้นแสดงอาการว่ารักลูก รักครอบครัว รักพวกพ้อง ไม่ต่างจากมนุษย์ ผมเคยอ่านงานของนักวิทยาศาสตร์ที่ศึกษาค้นคว้าพฤติกรรมทางสังคมของสัตว์บางคนเช่น Ed-

ward Wilson และ Richard Dawkins คนเหล่านี้เขียนเอาไว้ว่า สัตว์บางชนิดนั้นมีความรู้สึกในเรื่องการปกป้องพวกพ้องสูงกว่ามนุษย์เสียด้วยซ้ำ เช่น ผึ้ง เวลาที่ถูกรุกราน ผึ้งประเภทหนึ่งที่ทำหน้าที่เป็นทหารจะเข้าโจมตีศัตรูอย่างไม่คิดถึงชีวิตของตนเอง หากเราตีความว่าการเสียสละชีพของตนเพื่อชาติของสัตว์เหล่านี้ก็ไม่ต่างจากที่พบในมนุษย์ เราก็ต้องเรียกพฤติกรรมของผึ้งเหล่านี้ว่ามาจากความรู้สึกทางด้านศีลธรรมของพวกมันเช่นเดียวกับเรา บังเอิญว่าในเรื่องการเสียสละชีพตอนนี้สัตว์หลายชนิดมีมากกว่าเรา ในแง่นี้เราก็ต้องยอมถือว่าศีลธรรมบางด้านของสัตว์สูงกว่ามนุษย์ ผมเคยเห็นชาวแม่หมายอมให้ลูกแมวกำพร้ามากินนมของตน นี่ก็เป็นตัวอย่างของความมีศีลธรรมของสัตว์เช่นกัน

ในส่วนของพืชนั้นเรายังไม่พบตัวอย่างที่ชัดเจนของพฤติกรรมทางด้านศีลธรรมของมันอย่างที่พบในมนุษย์และสัตว์ เรื่องนี้ก็ไม่ใช่เรื่องแปลกอะไร หากเรายอมรับว่าความรู้สึกทางด้านศีลธรรมของสิ่งมีชีวิตเกี่ยวข้องอย่างแนบแน่นกับข้อเท็จจริงว่าสิ่งมีชีวิตนั้นพัฒนามามากเพียงใด เมื่อเทียบกับคนและสัตว์ พืชนั้นพัฒนามาน้อยกว่าเขา ก็ย่อมเป็นธรรมดาที่เราจะยังไม่พบว่าพวกมันสามารถแสดงพฤติกรรมที่สะท้อนว่าพวกมันมีความคิดในเรื่องผิดชอบชั่วดี

-๓-

คราวนี้ผมขอตะล่อมประเด็นเข้ามาที่คนเราเป็นหลัก ประสบการณ์เรื่องหมาน้อยของผมข้างต้นนั้นทำให้ช่วงนั้นผมเริ่มคิดถึงเรื่องบางเรื่องที่ผมจะนำเสนอข้างหน้าในฐานะประเด็นหลักของข้อเขียนนี้

เรื่องมีว่า ศาสนาทั้งหลายในโลกรวมทั้งพระพุทธศาสนาของเราด้วยพูดถึงมนุษย์ในฐานะสิ่งมีชีวิตพิเศษแตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่น เราเชื่อว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาไปถึงขั้นหนึ่งที่กล่าวได้ว่าหากใครไปถึงขั้นที่ว่่านี้แล้วเขาจะหลุดพ้นจากความเป็นมนุษย์ธรรมดาๆ ไปเป็นอะไรบางอย่างที่สูงกว่านั้น ในศาสนาตระกูลอินเดียนั้น มีคำรวมๆสำหรับเรียกคนประเภทนี้ว่า “อริยบุคคล” บ้าง “อรหันต์” บ้าง (มีมากกว่านี้) ซึ่งคำเหล่านี้ในทางปรัชญาฝรั่งเขาก็มีคำเรียกเหมือนกันว่า “The Superman” ซึ่งก็มีความหมายใกล้เคียงกันว่าผู้ที่พ้นไป

แล้วจากการเป็นคนธรรมดาๆทั่วไป

ขอเจาะมาที่พระพุทธศาสนา พระพุทธองค์และพระอรหันตสาวกนั้นเรา เชื่อกันว่าเป็นบุคคลที่ “หลุดพ้นแล้ว” ในคำพรรณนาคุณสมบัติของพระ อรหันต์ในภาษาบาลีนั้นท่านจะกล่าวว่า “จิตของท่านเหล่านี้พ้นแล้วจากอาสวะ ทั้งหลาย” (เตลี อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจิสฺสุ) ข้อสังเกตของผมคือ สิ่งที่หลุดพ้น ในตัวพระอรหันต์นั้นคือจิตของท่าน และที่เราเชื่อกันมาตามจารีตประเพณี ของชาวพุทธ (โดยเฉพาะชาวพุทธฝ่ายเถรวาท) ก็คือ กายของพระสัมมาสัม พุทธเจ้าและพระอรหันต์นั้นยังเหมือนเดิมเช่นเดียวกับกายของคนธรรมดาๆ ทั่วไป ความหลุดพ้นที่กล่าวนั้นไม่เกี่ยวกับกายแม้แต่น้อย และในส่วนของจิต นั้น ความหลุดพ้นของจิตก็มีปริณิษยผลที่จำกัดแน่นอน คือหลุดพ้นจาก “อา สวะ” คำว่า “อาสวะ” นี้ท่านผู้อ่านอาจไม่คุ้นเท่ากับคำว่า “กิเลส” สองคำนี้ เป็นชื่อสองชื่อที่ชี้ไปหาสิ่งเดียวกัน กล่าวให้เจาะจงลงไปอีก อาสวะและกิเลส ว่าไปแล้วก็คือ “อกุศลมูล” ๓ ประการอันได้แก่ความโลภ ความโกรธ และ ความหลง ดังนั้น หากกล่าวอย่างเจาะจงเพื่อความชัดเจน เราต้องกล่าวว่า พระอรหันต์และพระพุทธเจ้านั้นจิตของท่านหลุดพ้นจากความโลภ ความโกรธ และความหลง คุณสมบัตินี้ที่กล่าวมานี้คือคุณสมบัติที่ทำให้เราเรียกท่านว่า “ผู้หลุดพ้นแล้ว” เห็นไหมครับว่า ผู้หลุดพ้นแล้วตามจารีตของเถรวาทนั้นมีความหมายจำกัดแน่นอน

คำว่า “พ้นแล้ว” นั้นก็ยังเป็นปริศนาอีกว่าหมายความว่าอย่างไร โดย รูปแบบทางภาษา คำว่าพ้นแล้วนั้นมีความหมายแสดงอาการว่าครั้งหนึ่งเราเคย อยู่ในขอบเขตอำนาจของบางสิ่ง แต่ต่อมาเราก็หลุดออกมาจากอำนาจที่ว่านั้น หากตีความอย่างนี้ เมื่อเราหลุดออกมาแล้ว สิ่งที่เคยมีอำนาจครอบงำเราก็ยัง อยู่ เพียงว่าความสัมพันธ์ระหว่างเรากับสิ่งนั้นต่างไปจากเดิม คือสิ่งนั้นไม่ สามารถมามีอิทธิพลต่อชีวิตของเรา เช่น “นายทองมีพ้นออกมาจากรือนจำ” ก็หมายความว่า ก่อนหน้านี้นายทองมีเคยอยู่ในนั้น ต่อมาเขาก็ถูกปล่อย ออกมา เมื่อออกมาแล้ว รือนจำก็ยังอยู่ ไม่ได้หายไปไหนเลย

แต่บางครั้งคำว่าหลุดพ้นแล้วนี้เราก็ใช้ในอีกความหมายหนึ่งที่ชวนให้ เข้าใจว่าเมื่อพ้นออกมาแล้วสิ่งนั้นจะไม่คงอยู่ เช่น “นายเขียวพ้นจากโรค”

สมมติว่าชั่วโหมงก่อนนายเขี้ยวปวดหัว เขาเลยกินยา ต่อมาก็หายปวดหัว สภาพที่พ้นจากอาการปวดหัวนี้ไม่เหมือนเรื่องเรื้อนจำ เพราะเมื่อหายปวดหัวแล้ว เราไม่แน่ใจว่าอาการปวดหัวนั้นยังอยู่ เพียงแต่ว่ามันไม่สามารถมีอิทธิพลต่อนายเขี้ยวได้เท่านั้น หรือว่าเมื่อพ้นออกมาแล้วอาการปวดหัวนั้นก็สลายไป

ความโลภ ความโกรธ และความหลงในใจมนุษย์นั้นในแง่หนึ่งก็คล้ายอาการปวดหัว คือเรารู้สึกได้ เมื่ออยากได้อะไร เรารู้สึกได้ นั่นแหละครับคือความโลภ ส่วนความโกรธ ความหลงก็เช่นเดียวกันนี้ ปัญหาที่ว่า เมื่อพ้นออกมาจากความโลภ ความโกรธ ความหลงแล้ว สิ่งเหล่านี้ยังอยู่ในตัวของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์หรือไม่ อันนี้ตอบยากครับ จะอย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนายุคแรกเริ่มนั้นมีลักษณะคล้ายปรัชญาแบบหนึ่งที่ทางตะวันตกเขาเรียกว่า “Phenomenalism” อันหมายถึงระบบความคิดที่เสนอว่า เมื่อเรารับรู้อะไร สิ่งที่เรายืนยันได้ก็คือ “มีสิ่งนั้นปรากฏในการรับรู้ของเรา” เช่นท่านผู้อ่านกำลังเห็นผลส้มอยู่บนโต๊ะ ผลส้มนั้นปรากฏในการรับรู้ของท่าน ท่านก็ยืนยันได้ว่า “ผมกำลังเห็นส้มลูกหนึ่งอยู่บนโต๊ะ” ส้มนั้นในแง่สิ่งที่อยู่นอกการรับรู้ของท่านจะมีหรือไม่เราไม่มีทางทราบได้ เพราะทุกครั้งเมื่ออยากรู้อะไร “มีอยู่” หรือไม่ เราก็ต้องใช้ายตะไปสัมผัสเช่นดู คลำ ฟัง เป็นต้น ดังนั้น ทำยที่สุดแล้วอะไรจะ “มีอยู่” หรือ “ไม่มีอยู่” ก็ล้วนแล้วแต่อยู่ในการรับรู้ของเราทั้งสิ้น

ชีวิตมนุษย์ โลก และจักรวาล ตามทัศนะทางปรัชญานี้ก็คือทุกสิ่งปรากฏในการรับรู้ของมนุษย์ จักรวาลที่กว้างใหญ่นั้นนักวิทยาศาสตร์ก็ต้องส่องกล้องดู เมื่อเขาถ่ายภาพมาให้เราดู เราก็ใช้ตาดู ดังนั้นไม่มีอะไรเลยที่อยู่นอกขอบเขตอายตนะของมนุษย์ เมื่ออายตนะคือ “คุณ” ชั่งเราเอาไว้ โดยที่คุณที่ว่านี้เขาเปิดหน้าต่างเอาไว้เพื่อให้เราได้สัมผัสสิ่งที่อยู่ภายนอก เราไม่มีทางออกไปนอกคุณนี้เพื่อจะรู้ว่ามิอะไรรู้อยู่บ้างในโลกข้างนอก เราก็ต้องยอมรับข้อจำกัดที่ว่ามันั้น เมื่อยอมรับแล้วเราก็มาทำความเข้าใจเสียใหม่เวลาที่เห็นสิ่งต่างๆ เช่นกำลังส่องกล้องดูดาวอังคารก็ต้องเตือนตัวเองว่าดาวอังคารที่เห็นนั้นคือ “ดาวอังคารตามที่ฉันเห็น” ดาวอังคารตัวจริงเสียงจริงจะเป็นอย่างไรไม่มีใครรู้ได้ (ต่อให้มีพระเจ้า ท่านก็รู้ไม่ได้ เพราะท่านก็ต้องใช้ตาดูหูฟัง เหมือนกับเรา

ต่อให้เป็นตาทิพย์หูทิพย์ก็ตามเถอะ)

ในอินเดียสมัยพุทธกาลนั้น มีนักคิดบางพวกเชื่อว่าคนเรานั้นประกอบขึ้นจากสสารเท่านั้น ไม่มีจิตหรือวิญญาณต่างหากจากกาย จิตหรือวิญญาณนั้นเป็นเพียงการแสดงตัวที่ซับซ้อนของสสารที่มาประกอบกันเข้าเป็นกาย อีกฝ่ายเชื่อว่านอกจากกายที่เป็นสสาร ยังมีจิตหรือวิญญาณที่เป็น “ของมีจริง” ต่างหากจากกาย และสำหรับนักคิดฝ่ายนี้ สสารนั้นคิดไม่ได้ดอก ความคิดของมนุษย์จะต้องมาจากสิ่งที่ไม่ใช่สสารอันได้แก่จิตหรือวิญญาณ วันหนึ่งมีคนไปเฝ้าพระพุทธองค์แล้วกราบทูลว่าสองแนวคิดนี้ทรงเห็นด้วยกับฝ่ายไหน พระพุทธองค์ตรัสว่า “คำถามเช่นนี้เราไม่ตอบ” การที่ทรงไม่ตอบคำถามจำพวกนี้ (ที่รวมแล้วเรียกว่า “อภัยาทปัญหา”) มีการตีความไปต่างๆ นานา แต่ทุกฝ่ายก็ยอมรับร่วมกันว่า ที่ไม่ทรงตอบนั้นเหตุผลสำคัญหรือเหตุผลหลักคือคำถามพวกนี้รู้แล้วก็ไม่ช่วยให้ดับทุกข์ ส่วนเหตุผลรองนั้นตีความต่างๆ กันไป

สำหรับผม เหตุผลรองที่ไม่ทรงตอบคำถามพวกนี้น่าจะเกี่ยวข้องกับลักษณะของพระพุทธศาสนาในยุคหนึ่งที่ผมเสนอมามีลักษณะใกล้เคียงกับทัศนคติที่เรียกว่า “Phenomenalism” ตามที่กล่าวถึงข้างต้น สังเกตนะครับว่า มนุษย์ตามทัศนคติของพระพุทธองค์นั้นประกอบจากชั้นห้า เวลาที่ทรงอธิบายว่าชั้นห้าแต่ละอย่างเป็นอย่างไรก็ทรงอธิบายโดยโยงมาหาข้อมูลที่เราสังเกตได้ผ่านอายตนะเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ รูปชั้นห้าก็คือกายของเราตามที่ปรากฏแก่การรับรู้ของเรา เวทนาชั้นห้าก็คือความรู้สึกที่ปรากฏในการรับรู้ของเราว่า นี่กำลังทุกข์ นี่กำลังสุข นี่ไม่สุขไม่ทุกข์ คนที่เดินอยู่ท่ามกลางหิมะหนาวเหน็บโดยปราศจากเสื้อผ้าอุ่นๆ หนาวนั้นเป็นตัวอย่างของผู้ที่กำลังเสวยทุกข์เวทนา เมื่อหิวหนักเพราะทำงานทั้งวัน แล้วได้กินข้าวอร่อยๆ นี่ก็เป็นตัวอย่างของผู้ที่กำลังเสวยสุขเวทนา เวลาที่อยู่เฉยๆ เช่นนั่งทำงานอยู่ในห้องทำงาน ไม่คิดถึงอะไร นอกจากงาน ความรู้สึกตอนนั้นไม่เหมือนตอนหนาวหรือตอนที่กำลังอร่อยกับอาหาร เวทนาตอนนี้น่าจะเรียกว่าอทุกขมสุขเวทนา ซึ่งทั้งหมดก็เป็นเรื่องที่ปรากฏภายในการรับรู้ของเราทั้งสิ้น สัญญาชั้นห้าอันหมายถึงความจำได้หมายรู้ก็เช่นกันเป็นเรื่องที่ปรากฏภายในใจของเรา สังขารชั้นห้าอันหมายถึง

กิเลสและคุณธรรมภายในใจของเราก็เป็นสิ่งที่ปรากฏในการรับรู้ของเรา และสุดท้ายวิญญูณชั้นที่อันหมายถึงการรับรู้ผ่านทางอายตนะห้าอย่างคือตา หู จมูก ลิ้น และกาย ก็กับการรับรู้ทางใจอันหมายถึงการรับรู้สิ่งที่จดจำเอาไว้หรือรับรู้ความรู้สึกข้างในไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกที่เรียกว่าเวทนาหรือความรู้สึกอันเป็นแรงขับให้ทำนั่นทำนี่ที่เรียกว่ากิเลสและคุณธรรม ทั้งหลายทั้งสิ้นก็เป็นสิ่งที่ปรากฏในกรอบการรับรู้ของมนุษย์เราทั้งสิ้น

โปรดสังเกตนะครับว่าวิญญูณชั้นที่ต่อมาจากหลังนักคิดในพุทธศาสนา หลังสมัยพุทธกาลได้พัฒนากลายมาเป็นสิ่งที่เรียกว่าจิตนั้นทรงอธิบายว่าหมายถึง “การรับรู้” โดยที่การรับรู้นี้จะโยงไปหากาย (สมอง) อย่างที่นักคิดอินเดียบางฝ่ายเชื่ออยู่ หรือโยงไปหาจิตหรือวิญญูณในความหมายของอีกสิ่งที่ไม่ใช่กาย อย่างที่นักคิดของอินเดียอีกบางพวกเชื่ออยู่ พระองค์ไม่ทรงตอบเพราะการตอบเรื่องนี้จะต้องวางอยู่บนสมมติฐานว่ามีบางสิ่งในจักรวาลนี้ที่มนุษย์สามารถรู้ได้โดยไม่ผ่านอายตนะ ทำที่ของพระพุทธองค์ตามที่กล่าวมานี้สำหรับผมถือว่าเป็นท่าทีที่แข็งแรงแรงที่สุดหากพิจารณาจากมุมมองทางด้านปรัชญา เพราะเวลานี้ยังไม่มีนักปรัชญาคนใดในโลกหาญกล้าที่จะชี้ว่ามีบางสิ่งที่เราสามารถรู้ได้โดยไม่ต้องใช้อายตนะได้ แม้นักวิทยาศาสตร์สมัยนี้จะทดลองให้เราเห็นว่าความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์เกี่ยวข้องมากกับสมอง เช่นสมอง ชำรุด ความคิดของคนเราก็ชำรุดด้วย แต่ทั้งหมดนั้นก็เป็นการรับรู้ที่เกี่ยวกับการรับรู้ของเรา สมองที่เป็นตัวจริงเสียงจริงหน้าตาเป็นอย่างไรเราก็ไม่ทราบ ดังนั้นการยืนยันที่เป็นกลางๆที่สุดสำหรับพระพุทธองค์ก็คือ “ตามที่เราเห็น มีการทดลองที่แสดงว่าสมองเกี่ยวข้องกับความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ แต่ในส่วนของจิตหรือวิญญูณ เรายังไม่สามารถสร้างการทดลองเช่นเดียวกันนี้ได้”

แนวคิดเรื่องชั้นห้าในฐานะองค์ประกอบของมนุษย์ตามที่ปรากฏแก่การรับรู้ของเราสำหรับผมถือว่าเป็นทัศนะทางปรัชญาที่มีน้ำหนักที่สุด เพราะไม่อ้างหรือยืนยันอะไรเกินไปกว่าที่ประสาทสัมผัสของเรารายงาน แนวคิดเรื่องจิตตามที่พัฒนาขึ้นในคัมภีร์ฝ่ายอภิธรรมในภายหลังนั้นมีน้ำหนักน้อยกว่าเพราะเราสามารถถามได้ว่า จิตแบบที่อยู่นอกการรับรู้ของมนุษย์นั้น พระอาจารย์ที่รจนาอภิธรรมท่านรับรู้ได้อย่างไร ยิ่งท่านพูดว่าจิตเกิดดับเร็วมาก

ขนาดอาจารย์สอนอภิธรรมรุ่นใหม่บางท่านเช่นท่านอาจารย์ระวี ภาวิไลท่าน
คำนวณดูแล้วท่านกล่าวว่าเอา ๑ วินาทีมาแบ่งเป็นล้านส่วน ๑ ส่วนในล้านจาก
หนึ่งวินาทีนั้นก็ยิ่งยาวกว่าอายุของจิต ผมเคยเรียนถามท่านอาจารย์ระวีว่าท่าน
รู้ได้อย่างไรว่าจิตเกิดดับเร็วปานฉนั้น ท่านก็ตอบผมว่า “ผมเชื่อว่าความรู้นี้
มาจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า” ผมก็เลยเงียบไป ไม่เรียนถามท่านต่อ

ในทางตรรกวิทยานั้น ก่อนจะวัดอะไร เราต้องมีเครื่องมือวัด และเครื่อง
มีอนั้นจะต้องมีคุณสมบัติที่ตรงกันข้ามกับสิ่งที่จะวัด เช่นหากอยากรู้ว่ามีคน
เข้า-ออกห้องห้องหนึ่งภายใน ๑ ชั่วโมงก็คน ก็ต้องมีคนเฝ้าห้องนั้นอยู่
ตลอดเวลาในระหว่างหนึ่งชั่วโมงนั้น เห็นไหมครับว่าคนเฝ้า (ผู้วัด) กับคนที่
เข้า-ออก (ผู้ถูกวัด) จะต้องมีความสัมพันธ์ไม่เหมือนกัน คนเข้า-ออกนั้นผมใช้
แทนสิ่งที่เกิด-ดับ ส่วนคนที่เฝ้าอยู่หน้าห้องนั้นผมใช้แทนสิ่งที่ไม่เกิด-ดับ
ดังนั้นความรู้ว่าด้วยจิตที่เกิด-ดับจะมีได้ก็ต้องมีเครื่องวัดที่ไม่เกิด-ไม่ดับ
ไม่อย่างนั้นก็วัดอะไรไม่ได้ ที่ผมเรียนถามอาจารย์ระวีก็เพราะเหตุนี้ แต่ถ้า
เสนออย่างพระพุทธองค์เสนอ คือจิตหมายถึงการรับรู้ ทุกอย่างก็จบ ไม่ต้อง
มาถามว่าความรู้เกี่ยวกับจิตในความหมายนี้ได้มาอย่างไร เพราะการรับรู้ที่
ปรากฏแก่เรา (เช่นท่านผู้อ่านกำลังเห็นหนังสือเล่มนี้ปรากฏอยู่ต่อหน้าต่อตา
ของท่าน) มันชัดมากจนไม่ต้องมาถามแล้วว่า “รู้ได้อย่างไร” ใครถามก็ถูกหา
ว่าสติตั้งไม่สมประกอบเท่านั้นเอง แต่จิตแบบอภิธรรมนั้นถามได้ครับ

-๔-

จากที่กล่าวมาข้างบน ผมต้องการเสนอว่า เมื่อเรามองมนุษย์ เราไม่
จำเป็นต้องรู้หรือครับว่า ตกลงแล้วมนุษย์เราประกอบขึ้นจากสสารเท่านั้น
หรือว่านอกจากสสาร ยังมีจิตหรือวิญญาณที่ไม่ใช่สสารทำหน้าที่เป็น “ผู้คิด ผู้
รู้สึก” ฝ่ายแรกที่เชื่อเรื่องสสารนั้นมักอ้างว่า “ผู้คิด ผู้รู้สึก” ที่ว่านี้เรายกให้
เป็นคุณสมบัติของสมองก็ได้ ไม่ต้องไปสร้างนิทานเรื่องจิตหรือวิญญาณขึ้นมา
หรือก ความเห็นที่ต่างกันสองแบบนี้สำหรับผมยังไม่มีใคร “กิน” ใครลงได้
เด็ดขาด แม้จะผ่านมาหลายพันปีแล้วก็ตาม ที่สองฝ่ายกินกันไม่ขาดนั้นก็
เพราะทั้งคู่มีข้อบกพร่องเหมือนกันคือไปอ้างว่ามีบางอย่างที่อยู่นอกการรับรู้

ของมนุษย์ที่เราสามารถรู้ได้ สิ่งที่อยู่นอกการรับรู้ของอายตนะนั้นอาจมีอยู่หรือไม่มีอยู่ก็ได้ ในกรณีที่มีอยู่ จะมีอยู่ชนิดตรงกับที่ปรากฏแก่การรับรู้ของเราหรือไม่ เราก็ไม่รู้อีกเช่นกัน ดังนั้น หากเราต้องการที่จะไม่เถียงกับใครให้เสียเวลา ผมคิดว่าทำที่แบบพระพุทธเจ้ามันดีที่สุดใน

ที่สำคัญคือ เมื่อเรายึดทำที่ดังกล่าวนั้นแล้ว ก็ไม่ได้หมายความว่าระหว่างสองแนวคิดข้างต้นนั้น เราจะกลายเป็นฝ่ายที่สามขึ้นมา สองพวกนั้นในทางปรัชญาเราเรียกกันว่าเป็น “สำนักทางอภิปรัชญา” (Metaphysical Schools) เหมือนกัน แนวคิดทางอภิปรัชญานั้นเนื่องจากไปเชื่อว่ามีความจริงบางอย่างที่อยู่นอกขอบเขตการรับรู้ของมนุษย์ที่เราสามารถรู้หรือเข้าถึงได้ จึงมีจุดบกพร่องให้นักปรัชญาสมัยปัจจุบันบางพวกวิจารณ์ นักบ้างเบาบ้าง สุดแต่ว่าผู้วิจารณ์จะเห็นเป็นอย่างไร สมัยผมเรียนปริญญาโทปรัชญาที่จุฬานั่น ผมต้องอ่านหนังสือเล่มหนึ่งชื่อ “*Language, Truth, and Logic*” เขียนโดย A. J. Ayer หนังสือนี้มีชื่อเสียง เป็นหนังสือที่มีบทหนึ่งวิเคราะห์ว่าทัศนทางอภิปรัชญาทั้งหลายทั้งปวงนั้นแม้จะขัดแย้งกันก็เหมือนกันหมดคือไร้สาระ เพราะท้ายที่สุดก็ไปอ้างสิ่งที่ตรวจสอบไม่ได้ คืออ้างว่ามีความจริงบางอย่างอยู่นอกการรับรู้ของมนุษย์ ตอนที่ผมอ่านหนังสือนี้ ผมนึกถึงพระพุทธองค์ ไม่น่าเชื่อว่าแนวคิดเช่นนี้ เคยมีผู้ยืนยันมาแล้วในอินเดียเมื่อเกือบ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว โดยผู้ยืนยันก็คือพระพุทธองค์นั่นเอง การที่ปรัชญาสมัยใหม่มีแนวโน้มที่จะปฏิเสธอภิปรัชญานั้นสำหรับผมเป็นสิ่งดี ตรงที่ท่าทีของนักปรัชญาสมัยใหม่นี้จะทำหน้าที่เป็นสิ่งที่มาคานการกล่าวอ้างว่ามีบางสิ่งที่อยู่นอกขอบเขตการรับรู้ของมนุษย์ซึ่งเราพบว่ามากในคำสอนทางศาสนา ในพระพุทธศาสนาเรานั้น มีข้อความที่กล่าวถึงสิ่งเหล่านี้เอาไว้มากมายเช่น นรก สวรรค์ เทวดา ภูตผีปีศาจ หรือแม้แต่พระนิพพาน ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะพระพุทธศาสนาเรามีพัฒนาการมายาวนาน พระพุทธศาสนาเป็นสมบัติของมหาชน ก็ย่อมเป็นธรรมดาที่จะมีการเพิ่มเติมความคิดความเชื่อของคนบางคนที่มีบทบาทในการเก็บรักษาและเผยแพร่คำสอนของพระพุทธองค์ลงไป ซึ่งทั้งหมดผมตีความว่าดำเนินไปเพราะความปรารถนาดี จะอย่างไรก็ตามผมมีหลักของผมว่า ท้ายที่สุดแล้วหากเราต้องการให้คำสอนของพระพุทธศาสนา

มั่นคงในทางปรัชญา (คือใครจะมาโต้แย้งได้ลำบากต่อให้เป็นนักคิดที่เฉลียวฉลาดและลึกซึ้งปานใดก็ตาม) เราต้องกลับไปหาสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเอาไว้ ซึ่งอาจหาได้จากพระสูตรที่เชื่อกันว่าเก่าแก่ที่สุดในพระไตรปิฎกภาษาบาลี

ดังที่ผมกล่าวข้างต้น ในอินเดียและในโลกตะวันตกนั้น เขามีทัศนะทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์แตกต่างกันเป็นสองพวก ทัศนะเรื่องชั้นห้าที่นำเสนอโดยพระพุทธองค์ไม่ควรเข้าใจว่าเป็นทัศนะทางอภิปรัชญาสำนักที่สาม เพราะข้อเสนอเรื่องชั้นห้านี้ไม่ใช่ทัศนะทางอภิปรัชญา เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ป็นอันตัดปัญหาไปว่า สองพวกนั้นจะมาวิจารณ์เราอย่างไร จะอย่างไรก็ตาม สำหรับผมนั้น เนื่องจากทัศนะแบบสสารนิยมโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่นำเสนอผ่านทางงานศึกษาค้นคว้าทางด้านการแพทย์สมัยใหม่ได้ให้ความรู้หลายอย่างที่ น่าสนใจ มากกว่าทัศนะแบบจิตนิยม ผมหมายความว่างานศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสมองมนุษย์ตลอดจนงานศึกษาค้นคว้าทางด้านชีววิทยาได้ให้ความรู้มากมายแก่เรา ทำให้เราเข้าใจตนเองมากขึ้น ที่สำคัญที่สุดคือผมคิดว่างานค้นคว้าเหล่านี้ทำให้เราเห็นความสัมพันธ์ระหว่างกายและจิตชัดเจนมากขึ้น ฝ่ายจิตนิยมที่เชื่อว่าในตัวเรามีจิตหรือวิญญาณคอยสั่งกายนั้นไม่สู้จะมีหลักฐานมาแสดงว่า “นี่ใจประจักษ์พยานที่แสดงว่าจะต้องมีวิญญาณมาบงการกาย” ผมเองจึงไม่ค่อยให้ความสำคัญกับแนวคิดแบบจิตนิยม เท่ากับที่สนใจฝ่ายสสารนิยม ผมไม่ได้กำลังบอกว่า “สำหรับผม จิตคือการทำงานที่ซับซ้อนของสมอง” ผมไม่พูดอย่างนั้นแน่ เพราะหากพูดอย่างนั้นก็เท่ากับผมยอมรับว่ามีบางสิ่งที่อยู่นอกขอบเขตของอายตนะที่เราสามารถรู้เห็นได้ ถ้ายืนยันอย่างนั้นผมก็จะกลายเป็นนักอภิปรัชญาแบบสสารนิยม ไม่ใช่ชาวพุทธ แต่ในขณะเดียวกัน ผมก็ไม่ยืนยันว่า “ในตัวเรามีสิ่งหนึ่งมองไม่เห็น ตรวจสอบไม่ได้ด้วยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ใดๆ สิ่งนี้แหละที่ควบคุมกายให้ทำนั่นทำนี่ สิ่งนี้แหละที่เป็นผู้คิด ผู้รู้สึก” ผมพูดอย่างนั้นไม่ได้ แม้เวลานี้ชาวพุทธส่วนใหญ่จะพูดกันอย่างนั้น เพราะหากผมพูดอย่างนั้นผมก็จะกลายเป็นนักอภิปรัชญาแบบจิตนิยมไปทันที ทัศนะสองแบบนี้พระพุทธองค์ไม่เคยทรงยืนยันว่าตรงกับแนวคิดของพระพุทธศาสนาเลย

แม้ผมจะไม่ยืนยันว่า “สมองคือต้นกำเนิดของความคิด” แต่ผมก็ยืนยันว่า “เท่าที่เห็น การศึกษาค้นคว้าของนักวิทยาศาสตร์ที่เชื่อถือได้บอกว่าสมองกับความคิดของมนุษย์เกี่ยวข้องกันอย่างน่าสนใจ” ผมเห็นจะต้องยกตัวอย่างสักสองสามตัวอย่างเพื่อให้ท่านผู้อ่านนึกเห็นภาพว่าสมองของเรากับความคิดอ่านของเราเกี่ยวข้องกันอย่างไร

กรณีทีหนึ่ง—ท่านผู้อ่านคงเคยได้ยินชื่อโรคอย่างหนึ่งที่ทำให้คนที่ป่วยด้วยโรคนี้ความจำเลื่อมอย่างรุนแรง เขาเรียกว่าโรคอัลไซเมอร์ มีศาสตราจารย์ทางด้านวรรณคดีท่านหนึ่ง เป็นชาวฝรั่งเศส ท่านอ่านได้ตั้งเจ็ดแปดภาษา เป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านวรรณคดีชนิดที่หาตัวจับได้ยากท่านหนึ่งของโลก วันหนึ่งขณะอยู่ในห้องสมุดเช้าวันหนึ่ง ท่านตะโกนเรียกภรรยา เมื่อภรรยามาถึง ท่านก็ชี้มือไปที่หนังสือที่เรียงรายอยู่บนชั้นหนังสือ แล้วถามเธอว่า “นี่คืออะไร” ภรรยาท่านตอนแรกก็งง แต่เมื่อเห็นสีหน้าท่านว่าจริงจัง ไม่ได้ล้อเล่น เธอก็บอกว่า “หนังสือไงคะ คุณอ่านอยู่ทุกวัน” ทราบไหมครับว่าตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา ท่านศาสตราจารย์ก็ลืมทุกอย่างเกี่ยวกับหนังสือ ท่านกลับไปสู่สภาพของคนที่ไม่อ่านหนังสือไม่ออกโดยสิ้นเชิง ภาษาที่ท่านเคยรู้ท่านกลับไม่รู้ตัวหนังสือที่เรียงรายอยู่บนหน้ากระดาษกลายเป็นสิ่งที่ท่านไม่รู้จัก ต่อมาท่านก็จำภรรยาไม่ได้ จำใครต่อใครก็ไม่ได้ แล้วก็ตายในที่สุด

ผมมีเพื่อนบ้านที่ขณะที่เขียนบทความนี้เรื่องราวเกี่ยวกับครอบครัวของเขาที่ยังดำเนินไปอยู่ แม่ของเพื่อนบ้านป่วยด้วยโรคเดียวกันนี้ เวลาที่คุณยายจำใครไม่ได้ เมื่อเพื่อนผมซึ่งเป็นลูกสาวไปเยี่ยม ท่านก็เอะอะโวยวายไม่ให้เข้าใกล้

ท่านผู้อ่านเคยสงสัยไหมครับว่าความทรงจำของคนเรานั้น “ถูกเก็บ” ไว้ที่ไหนในตัวเรา ในทางพระพุทธศาสนานั้น เราชอบพูดกันว่าสติปัญญาชั้นดีคือชั้นดีที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการเก็บความทรงจำของมนุษย์และสัตว์เอาไว้ เวลาที่ความทรงจำของเรามีปัญหา เราก็มักจะพูดกันว่า “สติปัญญาชั้นดีของเรามีปัญหา” ในทางปรัชญาภาษานั้น คำที่มีความหมายทุกคำจะต้องมีอะไรสักอย่างในโลกแห่งความเป็นจริงรองรับ เช่นคำว่า “แมว” มีความหมายเพราะคำนี้ชี้ไปหาสัตว์เลี้ยงชนิดหนึ่งที่ลักษณะคล้ายเสือแต่ตัวเล็กประมาณ ๑ ฟุต

คำว่า “มั่งกร” ไม่มีความหมายเพราะคำนี้ไม่ได้ชี้ไปหาอะไร ไม่มีตัวมั่งกรจริงๆ ในโลกแห่งความเป็นจริง ในภาษาที่มนุษย์เราใช้กันอยู่นี้ มีคำจำนวนมากที่ “ไม่มีความหมาย” ตามนิยามที่กล่าวนี้ เพราะเป็นคำที่เกิดจากการสมมติว่ามีอะไรบางอย่าง เช่นมั่งกร โดยที่สิ่งที่สมมตินี้เรารู้ว่าไม่มีตัวตนจริง แต่ที่เราสมมติขึ้นก็เพื่อจุดประสงค์บางอย่างเช่นแต่งนิทานเพื่อความเพลิดเพลินหรือ ตื่นเต้น เป็นต้น คำว่าสัญญาชั้นนี้ในความหมายของที่เก็บความทรงจำนั้นหากเราต้องการให้เป็นคำที่มีความหมายเราก็ต้องบอกให้ได้ว่ามันคืออะไร อยู่ในไหนในตัวเรา

นักวิทยาศาสตร์เชื่อว่าสมองของคนเราและสัตว์คือสถานที่เก็บความทรงจำเอาไว้ และประจักษ์พยานอันหนึ่งที่นักวิทยาศาสตร์ใช้เพื่อสนับสนุนสมมติฐานที่ว่านี่ก็คืออาการเจ็บป่วยของคนไข้ที่เป็นโรคอัลไซเมอร์นี่เอง จากการตรวจสอบอวัยวะต่างๆในร่างกายของคนไข้ เราพบว่าสมองคืออวัยวะที่พบว่ามีควมบกพร่อง มีเนื้อที่บางส่วนในสมองของคนไข้ที่ “ตายไป” นึกถึงสนามหญ้าหน้าบ้านเราที่มีพื้นที่บางส่วนที่หญ้ามันตาย อย่างนั้นแหละครับพื้นที่ของสมองที่ตายไปนี้น่าจะเป็นส่วนที่ครั้งหนึ่งความทรงจำของคนไข้เคยถูกเก็บเอาไว้ ในกรณีของศาสตราจารย์ทางวรรณคดี ที่ตรงนั้นครั้งหนึ่งเคยเป็นสถานที่เก็บความทรงจำเกี่ยวกับภาษา ท่านรู้ก็ภาษาท่านก็เก็บมันไว้ตรงนั้นแหละ ต่อมาเมื่อมันถูกทำลาย ท่านเลยอ่านหนังสือไม่ออก และเมื่อพื้นที่ความเสียหายลามไปยังส่วนที่เก็บความจำอื่นๆเช่นจำเกี่ยวกับครอบครัวคนใกล้ชิด ท่านก็จำภรรยาไม่ได้ จำลูกไม่ได้ และจำใครต่อใครไม่ได้ จำไม่ได้กระทั่งว่าตนเองคือใคร มีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีเพียงสิ่งเดียวเท่านั้นที่หลงเหลืออยู่ในความคิดของคนไข้คือรู้ว่า “ฉัน” มีอยู่ แต่เป็น “ฉันที่ว่างเปล่า ไม่มีอดีต ไม่มีอนาคต มีเพียงปัจจุบันสั้นๆที่บอกเพียงว่า นี่คือฉัน” เท่านั้น กรณีของแม่เพื่อนผมก็ทำนองเดียวกันนี้ ทุกอย่างที่เกิดขึ้นกับชีวิตคนเหล่านี้ แพทย์เชื่อว่าเกี่ยวข้องกัสมอง มีความเชื่อกันว่าหากเราสามารถปลูกพื้นที่สมองที่ตายไปแล้วขึ้นมาใหม่ได้ เหมือนปลูกหญ้าใหม่แทนที่หญ้าเก่าที่ตาย แล้วใช้พื้นที่ใหม่นั้นเก็บความทรงจำใหม่ ก็อาจเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยเยียวยาคนไข้อัลไซเมอร์ได้บ้าง เวลานี้เราเชื่อกันว่าเซลล์ต้นกำเนิดจากตัว

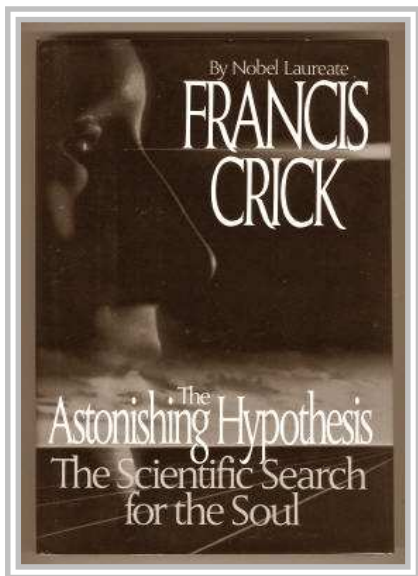
อ่อนมนุษย์น่าจะเป็นความหวังที่ดีที่สุด ถ้าเป็นจริง ศาสตราจารย์ที่ผมพูดถึงก็อาจได้รับการปลูกถ่ายเซลล์ต้นกำเนิดลงในสมองของท่าน เมื่อมันงอกงามขึ้นแทนที่สมองเก่าที่ตาย ท่านก็จะต้องเริ่มกระบวนการใหม่ทั้งหมดเพื่อสร้างความจำใหม่ทดแทนของเดิมที่ตอนนี้หายเกลี้ยงไปหมดแล้วอย่างไม่อาจเรียกคืนได้ ท่านต้องหัดอ่านหนังสือใหม่ ต้องหัดจำว่านี่คือภรรยาท่าน นี่คือลูกท่าน เป็นต้น

กรณีที่สอง—หากท่านผู้อ่านใช้อินเทอร์เน็ต ลองค้นคำว่า “Alien Hand Syndrome” ลงไปใน Google หรือ Youtube ก็ได้ ท่านจะพบว่ามิโรคทางสมองอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นกับใครก็ตาม เขาจะรู้สึกว่ามีบางส่วนของร่างกายของเขาที่เป็นสิ่งแปลกปลอม เช่นแขนข้างหนึ่งไม่ใช่แขนของเขา และแขนที่ไม่ใช่ของเขานั้นจะรบกวนเขา เพื่อนผมที่คณะแพทยศาสตร์จุฬา ซึ่งเชี่ยวชาญเรื่องสมองเคยเล่าให้ผมฟังว่า ที่เมืองไทยก็มีคนที่ป่วยด้วยโรคที่ว่านี้ ท่านเล่าว่าคนใช้รายหนึ่งมีอาการที่รู้สึกว่าร่างกายของเขาถูกผ่าแบ่งเป็นสองซีก ซีกหนึ่งเขา รู้สึกว่าเป็นของเขา แต่อีกซีกเป็นของใครก็ไม่ทราบมาประกบอยู่กับเขา เวลาที่คนใช้โกนเครา เขาจะโกนเพียงครึ่งเดียว อาบน้ำก็อาบเพียงซีกที่รู้สึกว่าเป็นของตนเท่านั้น ในต่างประเทศนั้น คนใช้บางคนก็ป่วยด้วยโรคนี้อาจจะมาหาหมอแล้วขอให้หมอช่วย “จัดการ” กับอีกซีกของร่างกาย เพราะ “มันรบกวนผมจนผมไม่เป็นอันทำงาน” เช่นคนใช้รายหนึ่งเล่าว่า เวลาเช้าๆ หลังจากที่เขอาบน้ำแต่งตัวด้วยความยากลำบาก (เช่นเวลาถอดกระดุม มืออีกข้างไม่ร่วมมือด้วย) เมื่อเดินลงบันไดมาจะออกไปทำงาน มือที่เกเรอีกข้างนั้นจะเหินยวราบันไดไว้ไม่ยอมให้เขาไปทำงาน เขาต้องตะโกนว่า “มึงปล่อยกูเดี๋ยวนี้ อ้ายห้า กูจะไปทำงาน” มือข้างนั้นจึงยอมปล่อย คนใช้หญิงคนหนึ่งที่ผมเห็นจาก Youtube นั้นอาการย่ำแย่เพราะมือข้างที่นอกจากเธอจะรู้สึกว่าเป็นสิ่งแปลกปลอมมาติดอยู่กับตัวเธอเท่านั้นไม่พอ มือที่ว่านี้ยังชกหน้าเธออยู่บ่อยๆ จนหน้าตาของเธอบวมปูด คนใช้จำนวนมากที่ป่วยด้วยโรคนี้อาจเป็นทุกข์เพราะมือหรือเท้าอีกข้างจะชกจะกระแทกหรือทำร้าย (ด้วยวิธีการอื่นๆ ที่มันจะทำได้) ร่างกายอีกส่วนหนึ่งที่เจ้า

ตัวรู้สึกว่าเป็น “ตัวฉัน” อยู่

วิธีที่จะเข้าใจว่าคนไข้ที่ป่วยด้วยโรคที่ว่าจะมีความรู้สึกอย่างไรก็อาจทำได้ ง่ายๆอย่างนี้ครับ ลองจินตนาการว่าคืนหนึ่งท่านนอนหลับสนิทเหมือนถูกวาง ยาสลบ ตื่นขึ้นมาท่านก็พบว่า มีแขนของใครไม่ทราบถูกนำมาผ่าตัดติดไว้ที่ หน้าอกของท่าน มือนั้นท่านไม่รู้สึกว่า เป็นของท่านเลย มันคือมือแปลกปลอม ที่ทำงานได้ด้วยตัวมันเอง สมอของ ท่านสั่งอะไรมันไม่ได้ มันก็จะหยิบจะจับ อะไรมันก็ทำ บางทีมันก็แกล้งปิดตาท่านเวลาที่ท่านขับรถอยู่บนทางด่วน ก็ ลองนึกดูก็แล้วกันนะครับว่าชีวิตท่านจะยุ่งยากสักเพียงไหน จะนอนก็คงนอน ไม่หลับสนิทเพราะไม่รู้ว่าจะย้ายมือแปรตนั้นจะบีบคอเราหรือไม่ นี่แหละครับคือ ความทุกข์ของคนที่ป่วยด้วยโรคประหลาดที่ว่าเป็น

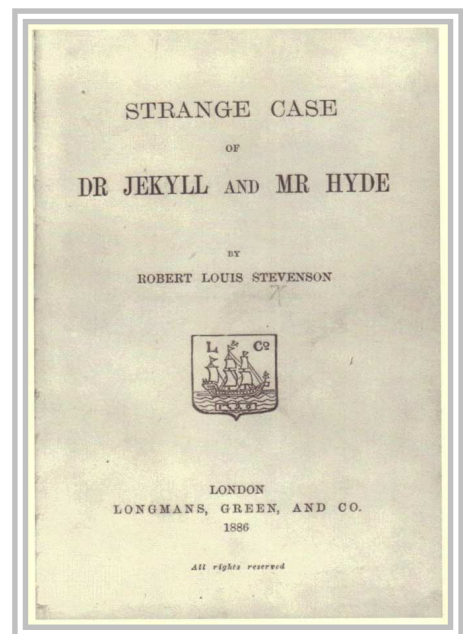

ผมรู้จักโรคนี้เป็นครั้งแรกเมื่อห้าหกปีที่แล้ว จากการอ่านหนังสือเล่มหนึ่งชื่อ “*The Astonishing Hypothesis: The Scientific Search for the Soul*” เขียนโดย Francis Crick ชื่อ คนเขียนนี้สำหรับผู้ที่อยู่ในการวิทยาศาสตร์ ย่อมจะรู้จักท่านดี เพราะเมื่อประมาณ ๔๐ ปีที่แล้ว ท่านผู้นี้กับเพื่อนร่วมงานอีกคนที่เป็นผู้ ได้รับรางวัลโนเบลจากการค้นพบโครงสร้าง DNA ที่ปัจจุบันเรายังใช้ประโยชน์จากความรู้นี้ อย่างกว้างขวางในทางการแพทย์และชีววิทยา ท่านผู้นี้ต่อมาเห็นว่างานทางด้านชีววิทยาที่ทำอยู่คงถึงจุดที่สุดแล้ว (ผมตีความว่า ท่านคงเห็นว่า การศึกษาร่างกายมนุษย์ในทางกายภาพคงจบลงที่ เรื่อง DNA แล้วละ แต่ยังมีเรื่องอื่นๆในชีวิตมนุษย์ที่น่าศึกษาอีกมากมาย เช่น ความรู้สึกว่าเป็นเรามาจากไหน ความรู้สึกนี้จำเป็นต้องมีจิตหรือวิญญาณ รองรับหรือไม่) ท่านจึงหันมาสนใจศึกษาเรื่อง “ตัวตน” ของมนุษย์ คือท่านผู้ นี้เห็นว่าการศึกษาเรื่อง “ตัวตน” หรือ “Self” หรือ “Soul” ของมนุษย์นี้ ปรัชญาและศาสนาทำมาเป็นพันๆปีแล้ว แต่ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีองค์ความรู้ใหม่ๆ ออกงามขึ้นมา ท่านอาจารย์ Crick เห็นว่า ยังเหลือศาสตร์อยู่อีกแขนงหนึ่ง

คือวิทยาศาสตร์ที่อาจนำมาเป็นเครื่องมือในการศึกษาเรื่อง “จิตวิญญาน” ของมนุษย์ ท่านจึงหันมาเล่นเรื่องนี้ และหนังสือเล่มที่ผมอ่านก็เป็นงานเล่มหนึ่งที่ท่านผู้นี้เขียนขึ้นฐานะรายงานความก้าวหน้างานของท่านที่ผมเล่าให้ฟังข้างต้น

มีอยู่ตอนหนึ่งในหนังสือ ท่านอาจารย์เขียนว่า หากเราอยากจะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าจิตวิญญานของมนุษย์ เราต้องยอมรับว่าจะละเอียดไม่ศึกษาเรื่องสมองไม่ได้ ปกติคนเรานั้นน่าจะจะมีจิตหรือวิญญานหนึ่งดวงเท่านั้น เราที่เป็นคนปกติจะมีความรู้สึกว่าชีวิตทั้งหมดทั้งมวลของเราเป็นเอกภาพหรือหน่วยเดียวทั้งหมด เวลามองไปที่ปลายเท้าของเรา เราจะรู้สึกว่าปลายเท้านั้นเป็นของเรา อย่างไรก็ตามแต่ปลายเท้าเลยครึ่ง ปลายผมเราก็รู้สึกอย่างนั้น หากวันที่เราตัดผม มีคนเดินเข้ามาในร้านแล้วกระต๊อบผมเรา เราจะโกรธ (แต่ถ้าเรามีมือที่สามที่ผมเล่าข้างต้น ใครจะทำอะไรกับมันเราก็ไม่โกรธ เพราะเราไม่รู้สึกว่ามันเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นเรา) จะอย่างไรก็ตาม มีข้อมูลทางด้านวิทยาศาสตร์จำนวนหนึ่งที่แสดงว่าคนบางคนในโลกนั้นอาจมีจิตหรือวิญญานมากกว่าหนึ่ง

ท่านผู้อ่านจำนิยายฝรั่งที่เขียนโดย Robert Louis Stevenson เรื่อง “*Strange Case of Dr Jekyll and Mr Hyde*” ได้หรือไม่ครับ เป็นเรื่องของชายคนหนึ่ง ตอนกลางวันเป็นหมอ ตกกลางคืนเป็นฆาตกร เทียวฆ่าคน เรื่องนี้เขียนจากข้อมูลทางการแพทย์ที่พบกันทั่วไปในโลกที่ว่า คนบางคนป่วยด้วยโรคทางสมองบางอย่าง ทำให้มี “บุคลิกภาพ” (ที่เรียกกันในภาษาอังกฤษว่า “Personality”) มากกว่าหนึ่ง ดังหมอนิยายข้างต้น ผมเคยได้รับการบอกเล่าจากอาจารย์ฝรั่งท่านหนึ่งที่เคยสอนปรัชญาอยู่ด้วยกันที่จุฬาว่า ท่านเคยอ่านหนังสือที่แพทย์อเมริกันคนหนึ่งเขียนเล่าประสบการณ์ในการรักษาผู้ป่วยที่ป่วยด้วยโรคที่วานี้ (ซึ่งเรียกกันในภาษาอังกฤษว่า “Split Personality Disorder”) เขาเขียนว่าคนไข้รายหนึ่งมี

“ตัวตน” ตั้ง ๖๗ ตัวตน (ผมอาจจำผิด เพราะนานแล้ว หากผิดก็คงไม่มาก ตัวเลขบอกเอาไว้เกินกว่า ๕๐) หมายความว่า มีวิญญาณอยู่ตั้ง ๖๗ ดวงในร่างร่างเดียว หมอในนิยายข้างต้นมีเพียง ๒ ดวง และเวลาที่ดวงหนึ่งครองร่าง อีกดวงก็จะหลับ ดังนั้นตอนที่ไปเที่ยวฆ่าคนตอนกลางคืน วิญญาณส่วนที่เป็นหมอก็ไม่รับรู้ด้วย ตื่นมาตอนเช้าอ่านหนังสือพิมพ์พบข่าวพาดหัวว่ามีคนถูกฆ่าตายอย่างโหดเหี้ยม ก็จำไม่ได้ว่าคนที่เห็นในข่าวนั้นตายด้วยมือของตนนี้แหละ แต่หนังสือเล่มที่เพื่อนผมอ่านนี้ คนเขียนเล่าว่า วิญญาณของคนใช้รายนี้จำนวนมากสามารถตื่นขึ้นมาพร้อมกัน เนื่องจากวิญญาณบางส่วนไม่ชอบหน้ากัน บางทีคนใช้ก็เกิดอาการเถียงหรือทะเลาะกันเอง และตอนที่เถียงกันนั้นหมอที่รักษาก็อยู่ด้วย

เรื่องวิญญาณ ๖๗ ดวงในร่างเดียวข้างต้นท่านผู้อ่านไม่ต้องสนใจก็ได้ แต่เรื่องคนใช้ที่ป่วยด้วยโรค “บุคลิกภาพแตกแยก” นั้นเป็นเรื่องที่วงการแพทย์รับทราบกันทั่วไป ปัญหาที่ว่า ทำไมคนบางคนจึงมีจิตหรือวิญญาณมากกว่าหนึ่งเช่นนั้น คำตอบก็เกี่ยวโยงไปหาเรื่องสมองอีกนั่นแหละ นึกถึง Hard Disk คอมพิวเตอร์ที่เราใช้อยู่ก็ได้ พื้นที่ใน Hard Disk นั้นสามารถซอยแบ่งเป็นห้องๆ ได้หลายห้อง ที่เราแบ่งเช่นนั้นก็เพื่อว่าเมื่อห้องหนึ่งที่ใช้ลงโปรแกรมหลักเสียหาย ข้อมูลสำคัญที่เก็บไว้ในห้องอื่นก็จะยังอยู่ สมองคนนั้นคงคล้ายกับ Hard Disk สมองของคนทั่วไปเปรียบเสมือน Hard Disk ที่ไม่ได้แบ่งซอยเป็นห้อง ดังนั้นอะไรก็ตามแต่ที่เกี่ยวกับตัวเราทั้งหมดก็จะรวมกันอยู่ในห้องเดียว เมื่ออยู่ในห้องเดียว ใครทำอะไรที่ไหนในห้องนั้นคนอื่นก็จะร่วมรับรู้ด้วย ที่เราซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่รู้สึกว่ามี “ตัวตน” เพียงหนึ่งก็เพราะสมองของเราเป็นห้องเดี่ยวโล่งๆ (ซึ่งผมเชื่อว่าเป็นสภาพของสมองปกติที่ธรรมชาติสร้างให้แก่เรา) คนบางคนอาจเคยมีสมองที่เป็นห้องโล่งๆ ห้องเดียวเหมือนกับเรา แต่ด้วยโรคหรืออุบัติเหตุบางอย่างที่ทางการแพทย์พยายามศึกษาอยู่ สมองของเขาก็ถูกกั้นเป็นห้อง หมอในนิยายข้างต้นนั้น สมองน่าจะถูกกั้นเป็นสองห้อง ห้องหนึ่งสำหรับวิญญาณของ Jekyll ส่วนอีกห้องสำหรับวิญญาณของ Hyde ส่วนคนที่มิตัวตนตั้ง ๖๗ นั้น สมองของเขาก็คงถูกกั้นเป็นห้องเล็กๆ จำนวน ๖๗ ห้อง แต่สำหรับคนผู้นี้ ห้องเหล่านี้จำนวน

หนึ่งมีประตูหรือหน้าต่างเปิดหากัน วิญญาณที่ถูกกักขังไว้ในแต่ละห้องจึงสามารถโผล่หน้าออกมาทะเลาะกันได้ เลียงกันได้ อย่างที่เห็นนั้น

จิตหรือวิญญาณที่อยู่ในสมอนั้นเป็นเพียงคำสำหรับสื่อสารกันระหว่างผมกับท่านผู้อ่านเท่านั้นนะครับ ในนั้นจะมีจิตหรือวิญญาณเป็นดวงๆหรือไม่ผมไม่ทราบ แต่ที่ทราบคือ การที่เราทั่วไปรู้สึกว่าเป็นคนคนเดียว ในร่างร่างเดียวทุกอย่างในตัวเราเป็นเอกภาพหรือเป็นเนื้อเดียวกันหมด เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งเกี่ยวกับสมองคือ สมองของเราเป็นห้องโล่งเดี่ยวตลอด แต่สำหรับคนบางคนจิตใจของเขาไม่เหมือนคนอื่น คือบางครั้งเขาเป็นคนหนึ่งมีความคิดแบบหนึ่ง แต่ในบางเวลากลับเป็นอีกคน มีความคิดอีกแบบหนึ่ง นี้ก็เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสมองของเขาอีกเช่นกัน คือพื้นที่ในสมองของเขาถูกกั้นเป็นสอง สาม สี่... ส่วนสาเหตุว่าทำไมสมองของเขาถึงถูกกั้นอย่างนั้นเรายังไม่ทราบแน่ชัด

ที่ท่านอาจารย์ Crick ท่านเขียนเรื่องสมองเอาไว้ในหนังสือของท่านเล่มข้างต้นเป็นหลักก็เพราะท่านเชื่อว่า การศึกษาสมองช่วยให้เราเข้าใจเรื่องจิตมากขึ้น ซึ่งอันนี้ผมเองยอมรับ ชาวพุทธจำนวนมากเชื่อว่าในคนคนหนึ่งจะมีจิตเพียง “ชุดเดียว” เกิดดับต่อเนื่องกันไป ที่เราเชื่ออย่างนั้นเพราะพระอภิธรรมกล่าวเอาไว้ว่าอย่างนั้น ตามความเชื่อนี้ จะมีจิตมากกว่าหนึ่งในร่างเดียวไม่ได้ แต่ข้อเท็จจริงคือ ทางการแพทย์พบว่ามีคนที่มีจิตในตัวมากกว่าหนึ่ง ถ้าเชื่อตามพระอภิธรรม เราก็อธิบายเรื่องนี้ไม่ได้ ที่ผมสนใจข้อมูลทางด้านการแพทย์และวิทยาศาสตร์ก็ด้วยเหตุผลนี้แหละครับ

-๕-

ความสนใจเรื่องสมองข้างต้นต่อมามีผลทำให้ผมคิดหลายเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของเรา เรื่องแรกที่ผมสนใจคือ การปฏิบัติธรรมหมายความว่าอย่างไร สิ่งนี้เกี่ยวข้องกับสมองของคนเราหรือไม่เพียงใด เรื่องที่สองคือ ผลของการปฏิบัติธรรมที่เรียกว่าความหลุดพ้นคืออะไร สิ่งนี้เกี่ยวข้องกับสมองหรือไม่เพียงใด

เมื่อสนใจ ผมก็ศึกษาและเก็บข้อมูลเท่าที่จะเก็บได้จากพระไตรปิฎก

หลายปีผ่านไป ผมสังเกตว่าข้อมูลที่ผมเก็บไว้นั้นเมื่อนำมารายเรียงเชื่อมโยงกันแล้ว ได้ก่อให้เกิดภาพบางภาพ ภาพเหล่านี้ผมเองยังไม่แน่ใจ คิดว่าเมื่อแน่ใจในบางระดับแล้วก็จะลองนำเสนอสู่วงการผู้รู้ทางด้านพระพุทธศาสนา เพื่อให้ท่านเหล่านั้นช่วยวิจารณ์ชี้แนะ แล้วโอกาสที่ว่านั้นก็มาถึง วันหนึ่งเมื่อห้าหกเดือนที่แล้ว ผมได้รับเชิญจากศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งที่เมืองมুমไบ ประเทศอินเดีย ให้ไปเสนอบทความเกี่ยวกับการปฏิบัติสมาธิในประเทศไทย เจ้าภาพที่เชิญเขาเล่าให้ฟังว่า งานนี้จะมีนักวิชาการทั้งจากฝ่ายเถรวาท มหายาน และวัชรยานจากทั่วโลกมานำเสนอว่า การทำสมาธิตามจารีตประเพณีของตนนั้นทำอย่างไร ผมได้แจ้งทางเจ้าภาพเขาไปว่า บทความสำหรับที่จะบอกว่าการทำสมาธิในประเทศไทยที่สำคัญๆ นั้นมีอะไรบ้างคงมีท่านอื่นที่ไปจากเมืองไทยท่านช่วยเขียนอยู่แล้วละ จะเป็นอะไรไหมหากผมจะเขียนเรื่องที่ลึกและอ่อนไหวไปกว่านั้น ผมเล่าให้ผู้จัดฟังกว้างๆ ว่า ตอนนี้ผมมีสมมติฐานอันมาจากการค้นคว้ายาวนานราวห้า-หกปีที่ผ่านมาของผมเองว่า การทำสมาธิอย่างที่เราสอนกันทั่วโลกเวลานี้ทั้งในฝ่ายเถรวาท มหายาน และวัชรยาน เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงสอน การทำสมาธิแบบนี้มีหลักฐานปรากฏครั้งแรกในคัมภีร์ “วิสุทธิมรรค” ซึ่งรจนาโดยท่านพระพุทธโฆสาจารย์ บทความที่ผมจะเสนอจะแสดงหลักฐานและการตีความว่าทำไมผมจึงเชื่อว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงสอนสมาธิอย่างที่เราปฏิบัติกันอยู่ทั่วโลกแบบนี้ และผมจะนำเสนอว่าอะไรคือสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเพื่อช่วยให้บุคคลหลุดพ้นจากทุกข์ และทุกข์ที่เราจะหลุดพ้นได้นั้นกินความมากน้อยเพียงใด ทางเจ้าภาพฟังแล้วก็ไม่ว่าอะไร คงเห็นว่าในการประชุมวิชาการนั้น เราเสนออะไรก็ได้ ต่อให้เป็นเรื่องละเอียดอ่อนและง่ายที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งก็ตาม ขอให้เจ้าตัวรับผิดชอบด้วยการค้นคว้าอย่างมีหลักฐานและการนำเสนออย่างรอบคอบมีเหตุผลก็แล้วกัน

ตกลงผมก็เดินทางไปประชุม โดยได้เขียนบทความส่งไปให้เจ้าภาพเขาดูล่วงหน้าประมาณหนึ่งเดือน ในวันเสนอบทความ ผมพูดในห้องประชุมใหญ่ (เราใช้ห้องนี้สำหรับทุกคน) มีพระสงฆ์และนักวิชาการชาวพุทธมาจากที่ต่างๆ ในโลก เช่นไทย พม่า ลาว กัมพูชา ญี่ปุ่น เกาหลี เวียดนาม ลังกา อินเดีย

และทิเบต วันนั้นผมสังเกตเห็นว่ามีพระมหาเถระของพม่าที่มีชื่อเสียงเลื่องลือว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญพระไตรปิฎกอย่างที่เขาเรียกว่าพระไตรปิฎกเคลื่อนที่ ท่านมานั่งฟังผมอยู่ด้วย ผมเลยพูดเกริ่นนำว่า เนื่องจากเรื่องที่ผมพูดเป็นเรื่องสำคัญ อ่อนไหว จะเป็นการดีมากหากท่านพระมหาเถระที่เชี่ยวชาญพระไตรปิฎกในหอประชุมนี้จะช่วยจับผิดว่า เรื่องที่ผมเสนอกออกไปบางเรื่องหรือทั้งหมดเป็นความผิดพลาดอันเนื่องมาจากการอ่านพระไตรปิฎกไม่พอ ไม่แตก ไม่รอบคอบ ของผม หากท่านพบ ช่วยกรุณายกมือคัดค้านทันที เพื่อประโยชน์ของพระพุทธศาสนาเราโดยรวม

ท่านที่ไปจากเมืองไทยด้วยกันบางท่าน (เช่นท่านอาจารย์แม่ชีสุภาพรรณ ณ บางช้างที่อดีตเคยเป็นอาจารย์สอนภาษาบาลีที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬา) ท่านพูดกับผมหลังจากที่รายการของผมเสร็จสิ้นว่า ตอนที่ผมขึ้นพูดนั้นท่านเป็นห่วงมาก เพราะสิ่งที่จะพูดมันแรงโดยเนื้อหา (เพราะเท่ากับบอกว่า หากสิ่งที่ผมเสนอเป็นจริง สิ่งที่ท่านอื่นๆเสนออันได้แก่การทำสมาธิตามจารีตประเพณีของแต่ละชาติก็จะกลายเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้สอน ซึ่งคณาจารย์ที่สอนสมาธิทั้งหลายท่านไม่เชื่ออย่างนั้น ท่านเชื่อว่าสิ่งที่ท่านสอนสืบสายมาจากพระพุทธองค์) แต่แล้วก็ไม่เกิดเหตุการณ์รุนแรงอะไร ท่านว่าอาจเป็นเพราะท่าทีในการนำเสนอของผมที่พยายามค่อยๆพูด และรับฟังเมื่อถูกโต้แย้ง ก่อนนั้นมีเหตุการณ์ตึงเครียดพอสมควรอันเนื่องมาจากอาจารย์ท่านหนึ่งจากลังกา (ผมกับท่านรู้จักคุ้นเคยกัน) ท่านขึ้นไปเสนอบทความวิจารณ์การทำสมาธิแบบพม่าที่ให้จับอาการยุบ-พองของท้อง (ที่สำนักวัดมหาธาตุ คณะห้าของผมไปรับมานั้นแหละครับ) ว่าเป็นการปฏิบัตินอกไปจากคำสอนของพระพุทธเจ้า (ท่านอาจารย์จากลังกาท่านบอกว่าอานาปานสตินั้นให้จับลมหายใจที่ปลายจมูก) ท่านที่มาจากพม่าเลยเกิดอาการ “ของขึ้น” โต้แย้งกันพักใหญ่ ผมดูแล้วก็ขำ เพราะเรื่องนี้เล็กน้อย อาจเป็นเพราะเหตุการณ์นี้กระมังที่ทำให้อาจารย์แม่ชีท่านห่วงผม เพราะเรื่องที่ผมจะเสนอมันใหญ่กว่านี้มากนั่น

ไม่มีเสียงคัดค้านผมในแง่ที่ว่าผมอ่านพระไตรปิฎกไม่หมด ไม่ครบ ไม่แตก คำถามและการอภิปรายในเชิงไม่เห็นด้วยส่วนใหญ่มาจากการที่ไม่อาจยอมรับ

ได้ในทันทีทันใดว่าการทำสมาธิ (เช่นแบบพม่า แบบทิเบต แบบเซน และแบบอื่นๆ) ไม่ใช่สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอน เรื่องนี้ผมตั้งใจรอรับว่าต้องเกิดแน่ๆอยู่แล้ว และไม่คาดหวังว่าทฤษฎีของผมในเรื่องนี้จะเป็นที่ยอมรับได้ทันทีสำหรับคณาจารย์ที่สอนการทำสมาธิระดับใหญ่โตของแต่ละประเทศเหล่านี้ จริงๆนั้นผมตั้งใจมาทดสอบเรื่องเดียวเท่านั้นคือ มีข้อมูลที่ใดในพระไตรปิฎกภาษาบาลีหรือไม่ที่สามารถยกมาหักล้างทฤษฎีของผม เมื่อไม่มี ผมก็เบาใจไปส่วนหนึ่งว่า โครงการวิจัยส่วนตัวของผมเรื่องนี้อาจน้อยก็เดินมาจนถึงทางที่ได้รับการพิสูจน์ว่า การใช้ข้อมูลในคัมภีร์ของผมผ่าน ผู้รู้ทางคัมภีร์จากหลายประเทศในโลกยอมรับว่าข้อมูลที่ผมยกมาสนับสนุนทฤษฎีของผมเป็นเช่นนั้น ผมสังเกตว่าวิธีที่ผมตอบคำถามหรือการอภิปรายอย่างไม่เห็นด้วยจากท่านที่ร่วมประชุม นั้นผมมักใช้วิธีถามกลับว่า “หากไม่เป็นอย่างที่ผมคิด ช่วยอธิบายได้ไหมครับว่า เนื้อหาตรงนี้ตรงนั้นในพระไตรปิฎกควรจะตีความหรือเข้าใจอย่างไร หากไม่ใช่อย่างที่ผมเข้าใจ” ถึงตรงนี้ท่านที่ถามก็จะเจ็บบ คงเพราะเห็นว่าข้อมูลในพระไตรปิฎกที่ผมยกมามั่นต่อความไปในทางที่ผมตีความจริงๆ

เมือง “มูมโบ” หรือ “บอมเบย์” ในอีกชื่อหนึ่งมีชื่อว่าเป็นเมืองใหญ่ คนเยอะ ปัญหาแยะ สิ่งที่มีชื่อเสียงของเมืองนี้เท่าที่ผมรู้จักก็คือมีสลัมขนาดใหญ่มาเป็นอันดับหนึ่งของเอเชีย และเป็นอันดับสองของโลก (อันดับหนึ่งของโลกนั้นอยู่ที่เม็กซิโกซิตี) ระหว่างทางจากสนามบินมายังโรงแรม รถที่เจ้าภาพส่งไปรับพาพวกเราลัดเลาะมาตามเส้นทางที่ต้องผ่านสลัม ทำให้ผมรู้สึกว้าหวาดที่จะได้เห็นสลัมบอมเบย์ตัวจริงเสียงจริงด้วยตา ที่บ้านบางบ้าน (ที่จริงควรเรียกว่าเพิงหรือที่ภาษาอีสานเรียกว่าตูป) ผมเห็นเจ้าบ้านชักธงค้อนเคียวและดาวแดงขึ้นโบกสะบัด ทำให้นึกถึงพี่น้องเสื้อแดงในบ้านเรา คนเสื้อแดงในกรุงเทพนั้นมักได้แก่คนยากจนในสลัมหรือชุมชนแออัดที่ซ่อนตัวอยู่หลังตึกใหญ่โตของกรุงเทพ ธงแดงนั้นบอกว่าพวกเขาสนับสนุนลัทธิเหมา บนหลังคา

บ้านคนไม่ว่าในหรือนอกสลัม ผมสังเกตเห็นนกขนาดใหญ่เป็นจำนวนมากจับอยู่ ดูไปดูมาจึงรู้ว่า เป็นอีกา อีกาเมืองมুমไบนั้นสวยและอ้วนพี สีไม่ดำสนิทอย่างอีกาบ้านเรา มีขนบริเวณคอเป็นสีเทา ดูคล้ายไปทางนกเขาหรือนกพิราบเสียมากกว่า แล้วอีกาพวกนี้แหละครับที่ทำให้ผมนี่ทำอะไรต่อมิอะไรไปมากจากการไปประชุมคราวนี้ กลับมาถึงบ้านแล้ว ภาพอีกาเหล่านี้ก็ยังคงติดตาอยู่ ทั้งที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องที่ผมไปประชุมเลย แต่ผมกลับจำมันได้มากกว่าบรรยากาศการประชุม แล้วผมจะเล่าให้ฟังว่าทำไมจึงเป็นอย่างนั้น

-๖-

ต่อไปนี่คือสิ่งที่ผมเสนอในที่ประชุม... ผมเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามว่า การปฏิบัติธรรม (The Practice of Dharma) หมายความว่าอย่างไร ปัจจุบันเราเข้าใจว่าคำนี้มีความหมายเท่ากันพอดีกับการทำสมาธิ (Meditation) คำว่า “เท่ากันพอดี” ในทางตรรกวิทยาหมายความว่า เจอคำหนึ่งก็เท่ากับเจออีกคำ หรือสองคำนี้ใช้คำไหนก็ให้ผลเท่ากันคือหมายถึงสิ่งเดียวกัน ดังนั้นตามทัศนะของผู้ที่เชื่อเช่นนี้ คนที่ไม่ทำสมาธิต่อให้เป็นคนดีอย่างไร สงบอย่างไร ก็ไม่ถือว่าเป็นผู้ปฏิบัติธรรม ผมเคยได้ยินศิษย์สำนักธรรมกายบางท่านวิจารณ์ท่านพุทธทาสและท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ว่า “สองท่านนี้เป็นพระที่เก่ง แต่เสียดายท่านไม่ได้ปฏิบัติธรรม ความคิดของท่านเป็นความคิดที่ฉลาดอย่างนักปรียัติ ถ้าท่านปฏิบัติ ความคิดของท่านจะลึกกว่านี้” ทราบไหมครับว่า นิยามของคำว่าปฏิบัติธรรมแบบนี้ต่างประเทศบางประเทศก็ใช้เหมือนกัน เช่นพม่า ลังกา ก็เข้าใจอย่างนี้ ผมเข้าใจว่าความเข้าใจนี้น่าจะเป็นอิทธิพลของ คัมภีร์ “วิสุทธิมรรค” และอรรถกถา ที่ฝ่ายเถรวาทเราถือร่วมกันอยู่ จึงไม่แปลกที่ประเทศเถรวาทอื่นนอกจากบ้านเราก็เชื่อคล้ายๆกับเรา ฝ่ายมหายานนั้นดูเหมือนยกเว้นนิกายเซนเท่านั้น ที่เหลือก็เข้าใจว่าการปฏิบัติธรรมมีความหมายเท่ากับการทำสมาธิ ดังนั้นในที่ประชุมคราวนั้น ผู้เข้าประชุมส่วนใหญ่จึงเห็นพ้องกันว่า การปฏิบัติธรรมหมายถึงการทำสมาธิ เราไม่สามารถเข้าถึงความหลุดพ้นได้หากไม่ทำสมาธิ

เมื่อตกลงกันในเบื้องต้นได้ว่า เราส่วนใหญ่เข้าใจว่าการปฏิบัติธรรมคือการ

ทำสมาธิ ผมก็เลยถามคำถามต่อไปว่า “พระคุณเจ้าและท่านนักวิชาการทั้งหลายในที่ประชุมนี้เคยพบที่ใดในพระไตรปิฎกที่เก่าแก่ที่สุดอันได้แก่พระไตรปิฎกภาษาบาลีของนิกายเถรวาทหรือไม่ครับว่า มีการบันทึกไว้ว่า... ข้าพเจ้าสดับมาดังนี้ ครั้งหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่... ครั้งนั้นพระองค์ได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วตรัสว่า... ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังให้ดี วันนี้เราจะสอนการทำสมาธิแก่เธอทั้งหลาย... พวกเธอจงนั่งอย่างนี้... จงเพ่งจิตไปที่สิ่งนี้...”

ที่ประชุมเงียบ...

ผมเลยกล่าวต่อว่า “ผมเองพยายามหา แต่ก็หาไม่พบเหมือนกันครับ” แล้วผมก็เสนอต่อไปว่า สิ่งที่ผมพบและเชื่อว่าท่านทั้งหลายที่อยู่ในหอประชุมนี้คงพบเช่นเดียวกับผมคือ ในแต่ละวัน พระพุทธองค์จะเสด็จไปหาคนที่สมควรไปหา พูดอะไรบางอย่างให้เขาฟัง (ที่เราเรียกว่าทรงเทศนา) หลังจากทรงพูดจบ คนฟังบางคนก็ “หลุดพ้น” จากข้อมูลที่เห็นดาษดั้นในพระไตรปิฎกตามที่กล่าวข้างต้น หมายความว่า สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงกระทำเพื่อช่วยให้บุคคล “หลุดพ้น” ก็คือ “การพูด” ล้วนๆ นึกถึงที่ทรงกระทำแก่พระปัญจวัคคีย์ก็ได้ครับ ครั้งแรกที่ทรงพบคนเหล่านี้ ได้ทรงกล่าวอะไรบางอย่างแก่พวกเขา เนื้อหาของสิ่งที่ทรงกล่าวนั้นภายหลังมีการบันทึกไว้แล้วตั้งชื่อว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ผลของการฟังสิ่งที่ตรัสนี้ ท่านอัญญาโกณฑัญญะหนึ่งในห้าของปัญจวัคคีย์ก็ “เกิดดวงตาเห็นธรรม” ต่อมาก็ได้เทศนาเรื่องที่สองที่ภายหลังมีการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกและตั้งชื่อว่า “อนัตตลักขณสูตร” ผลของเทศนาที่สองนี้ ทั้งห้าท่านก็หลุดพ้น กลายเป็นพระอรหันต์ เห็นไหมครับว่าเหตุการณ์ที่พระไตรปิฎกบันทึกไว้นั้นไม่มีส่วนใดเกี่ยวข้องกับการทำสมาธิในความหมายที่เราเข้าใจกันเวลานี้เลย ทั้งหมดเกี่ยวข้องกับการที่ทรง “พูด” อะไรบางอย่างให้คนเหล่านี้ “ฟัง”

เท่าที่ผมสังเกต ท่านที่สอนสมาธิทั้งในบ้านเราและต่างประเทศมักเชื่อคล้ายกันว่า “ภาษาหรือคำพูดไม่สามารถที่จะช่วยให้เราเข้าถึงสัจธรรมได้” เพราะคิดเช่นนี้ เวลาที่ผมเสนอความคิดตามที่กล่าวข้างต้น ท่านที่ฟังผมอยู่จำนวนมากก็ตั้งคำถามผมว่าเป็นไปได้อย่างไรที่เพียงแค่คำพูดจะยังผลให้ผู้ฟัง

หลุดพ้นได้ ผมก็ได้แต่ตอบว่า เรื่องนี้เราต้องช่วยกันศึกษาต่อไป ที่ผมเสนอมานั้นผมเสนอตามข้อมูลที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎก ข้อมูลที่บันทึกไว้นั้นชี้ให้เห็นว่าทรงพูดอะไรบางอย่างออกไป เสร็จแล้วใจของผู้ฟังก็ถูกพอกให้สะอาดด้วยคำพูดนั้น ข้อมูลนี้ชัดเจนมากจนเราไม่มีทางปฏิเสธได้ ดังนั้นทางที่ดีเราควรมาช่วยกันวิเคราะห์ว่า ข้อมูลตามที่ปรากฏนั้นหมายความว่าอย่างไร และต่อไปนี่คือการวิเคราะห์ของผม ที่ผมแสดงให้ที่ประชุมฟัง

ประการแรก เราต้องเข้าใจว่าพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นศาสนาแบบ “มนุษยนิยม” อันหมายถึงศาสนาที่ก่อตั้งโดยมนุษย์ และสิ่งที่เรียกร้องให้ทำในนามของความดีและอุดมคติของชีวิตทั้งหลายทั้งปวงภายในศาสนาที่ว่านี้ก็เป็นสิ่งอันอยู่ในวิสัยที่มนุษย์ตามที่ถูกธรรมชาติสร้างมา จะพึงกระทำได้ พระพุทธเจ้าตามทัศนะของเรานั้นไม่ใช่เทพ ไม่ใช่ผู้วิเศษ ทรงเป็นมนุษย์อย่างเราท่านนี่แหละ ที่ทรงต่างจากเราก็คงตรงที่ทรงเป็นมนุษย์ที่ได้พัฒนาตนไปจนถึงที่สุดแล้ว ตามธรรมชาติ โดยไม่ต้องการความช่วยเหลือจากอำนาจพิเศษนอกเหนือธรรมชาติแต่อย่างใด

ประการต่อมา เนื่องจากพระพุทธศาสนานั้นก่อกำเนิดจากพระพุทธองค์ ดังนั้นเราจะเข้าใจว่าพระพุทธศาสนาคืออะไรก็ด้วยการทำความเข้าใจว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นอะไร และเป็นอย่างไร สำหรับผม พระพุทธองค์ทรงเป็นเจ้าชายอินเดียท่านหนึ่ง ทรงมีพระบิดาและพระมารดา การก่อกำเนิดขึ้นของท่านในทางชีววิทยานั้นก็เหมือนการก่อกำเนิดขึ้นของมนุษย์ทั่วไปในโลก ต่อมาท่านก็แต่งงาน มีโอรส การที่ท่านมีชายาและมีโอรสนั้นก็ยิ่งช่วยย้ำว่าทรงเป็นมนุษย์ หลังจากที่ได้ตรัสรู้แล้ว ชีวิตในทางกายภาพของพระองค์ก็ยังคงดำเนินไปเหมือนมนุษย์ทั่วไป พระไตรปิฎกบันทึกไว้ว่าทรงเจ็บป่วยในบางครั้ง ในช่วงบั้นปลายของพระชนม์ชีพ ทรงนั่งนานๆไม่ได้เพราะกระดูกสันหลังไม่ดี ทรงมีโรคอย่างหนึ่งรบกวนอยู่ตลอดเวลาคือทรงท้องผูกเรื้อรัง เชื่อกันว่าที่ทรงปรินิพพานนั้นก็ด้วยโรคเกี่ยวกับทางเดินอาหาร ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ย่อมแสดงชัดว่าทรงเป็นมนุษย์ เกิดอย่างมนุษย์ และตายอย่างมนุษย์ แต่ระหว่างที่มีชีวิตนั้นทรงสามารถพัฒนาจิตใจของพระองค์ให้ถึงจุดที่พระพุทธศาสนาเราเชื่อว่าเป็นจุดที่สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่มนุษย์จะพึงไปถึงได้

เราเรียกจุดสมบูรณ์สูงสุดนี้ว่า “สภาพความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบาน” ที่ภาษาบาลีเรียกว่า “พุทธภาวะ”

เมื่อทรงเป็นมนุษย์ การวิเคราะห์ห่ออะไรก็ตามแต่เกี่ยวกับพระองค์ก็ย่อมสามารถกระทำได้ในกรอบความเป็นมนุษย์นั้น ที่ผมสนใจคือ คำสอนเรื่ององค์ประกอบของมนุษย์ที่เรียกว่าขันธห้า นั้นทรงใช้กับพระองค์เองด้วย ที่ผ่านมาผมเสนอไปว่า ข้อมูลเกี่ยวกับสมอนั้นเป็นสิ่งที่เราชาวพุทธจะละเอียดไม่ได้ในการทำความเข้าใจมนุษย์ ผมเชื่อว่าพระพุทธองค์ทรงตระหนักเรื่องนี้ดี เพื่อให้เข้าใจเรื่องนี้ ผมมีเรื่องเล่าแทรกดังนี้

คราวหนึ่งพระเถระผู้ใหญ่รูปหนึ่งในสมัยพุทธกาลชื่อ “ฉันทะ” ป่วยด้วยโรคอย่างหนึ่ง อาการของโรคคือ เมื่อมันปรากฏขึ้น ท่านฉันทะจะมีอาการปวดทรมานไปทั้งตัว ท่านฉันทะบรรยายไว้ในพระไตรปิฎก (เล่มที่ ๑๔ ข้อที่ ๗๔๑-๗๕๓) ว่า บางครั้งอาการปวดปรากฏที่ท้อง ท่านว่าความเจ็บปวดที่ท่านรับรู้ นั้นเหมือนว่ามีมือที่แข็งแรงกำมีดขนาดใหญ่ที่เขาใช้เชือดวัวแทงเข้าไปที่ช่องท้องแล้วบิดคว้านลำไส้ไปมาอย่างรุนแรง บางครั้งอาการปวดนั้นจะเลื่อนไปที่หัว ท่านบรรยายว่าเหมือนมีมือที่แข็งแรงเอาเชือกหนึ่งชั้นรอบหัวแล้วสอดไม้หรือเหล็กเข้าไปขันให้เส้นเชือกที่รัดศีรษะอยู่นั้นบีบแน่นเข้าไป... เข้าไป... ก่อให้เกิดความเจ็บปวดเหมือนว่ากะโหลกศีรษะของท่านจะแตกออกเป็นเสี่ยง

“ผมทนไม่ไหวแล้วท่านสารีบุตร *ผมจะฆ่าตัวตาย* ไม่มีประโยชน์ที่จะมีชีวิตอยู่ในสภาพชีวิตเช่นนี้” ท่านพูดกับพระสารีบุตรที่ไปเยี่ยมใช้ในวันหนึ่ง ตอนที่พูดนั้นอาการของท่านทุเลาลงบ้างแล้ว จึงสามารถสนทนากับพระสารีบุตรได้ ท่านพระสารีบุตรทัดทานว่า ท่านฉันทะไม่ควรฆ่าตัวตาย จากนั้นก็ขอโอกาสสนทนาธรรมกับท่าน ท่านฉันทะได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับชีวิตซึ่งจากเนื้อหาที่ท่านบันทึกไว้ นั้น ผมเชื่อว่าท่านเป็นพระเถระที่เข้าใจคำสอนของพระพุทธองค์ดีมาก ท่านฉันทะน่าจะเชื่อว่าการที่ท่านตัดสินใจฆ่าตัวตายครั้งนี้พระพุทธองค์จะทรงเห็นด้วย หรืออย่างน้อยก็ไม่ทรงตำหนิหรือทัดทานว่าเป็นการกระทำที่โง่เขลา เมื่อพระสารีบุตรกลับไป ท่านก็ขอให้ลูกศิษย์เอามีดมาให้ แล้วท่านก็ฆ่าตัวตายด้วยการเชือดคอตนเอง

พระพุทธองค์ทรงทราบข่าวการมรณภาพของท่านจึงเสด็จมาดูศพ ท่านพระสารีบุตรก็มาด้วย พระสารีบุตรทูลถามพระองค์ว่า ท่านฉันนะฆ่าตัวตายอย่างนี้ทรงเห็นเป็นอย่างไร พระพุทธองค์ตรัสว่า “ฉันนะฆ่าตัวตายอย่างไรใครๆจะตำหนิเธอไม่ได้” ดูเหมือนท่านพระสารีบุตรจะยังไม่เข้าใจ จึงทูลถามต่อว่า “ท่านฉันนะย่อมต้องมีพ่อแม่ญาติพี่น้อง คนเหล่านั้นจะรู้สึกอย่างไรเมื่อทราบข่าวว่าท่านจบชีวิตเช่นนี้” พระพุทธองค์ตรัสว่า “ก็เป็นเรื่องของคนเหล่านั้น ที่เรายืนยันก็คือการฆ่าตัวตายของฉันนะครั้งนี้ไม่มีใครตำหนิได้”

เรื่องของท่านฉันนะข้างต้นนี้เป็นเรื่องสำคัญที่ต่อมาพระอรธกถาจารย์ได้พยายามอย่างเต็มที่ที่จะอธิบายว่า “ทำไมพระพุทธองค์จึงได้ตรัสเสมือนว่าทรงรับรองการฆ่าตัวตายของท่านฉันนะเช่นนั้น” เพื่อจะอธิบายเรื่องนี้ พระอรธกถาจารย์เลยแต่งเรื่องว่า เมื่อเชือดคอแล้วก่อนตายท่านพระฉันนะยังมีสติเลยใช้ความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นนั้นเจริญภาวนาแล้วกลายเป็นพระอรหันต์ เมื่อเป็นพระอรหันต์แล้วท่านก็พ้นจากความผิดอันเนื่องมาจากการฆ่าตัวตาย ทัศนนะของพระอรธกถาจารย์นี้ก็คือการบอกว่า การฆ่าตัวตายอย่างไรก็ผิดเสมอ แต่คราวนี้การฆ่าตัวตายทำให้ท่านฉันนะกลายเป็นพระอรหันต์ พระพุทธองค์จึงทรงอนุโลม ไม่นับว่าเป็นความผิด ผมไม่เห็นด้วยกับการตีความนี้ เพราะเราทราบกันดีว่าพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมนั้นมีทัศนนะทางจริยศาสตร์อย่างหนึ่งที่สำคัญคือ “วิธีการที่ไม่ดีไม่มีทางก่อให้เกิดผลดี” หรือ “ผลที่เกิดขึ้นแม้จะดี ก็ไม่สามารถลบล้างวิธีการที่ไม่ดีได้” หากการฆ่าตัวตายเป็นสิ่งไม่ดี เราก็ต้องยอมรับว่าผลที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ต้องไม่ดีด้วย หมายความว่าหากการฆ่าตัวตายเป็นสิ่งไม่ดี ต่อให้ผู้ฆ่าตัวตายได้ผลดีจากการนี้เช่นเป็นพระอรหันต์ ผลดีนั้นก็ไม่สามารถลบล้างความไม่ดีของการฆ่าตัวตายได้ พระพุทธองค์ทรงทราบเรื่องนี้ดีเพราะทรงสอนเอง ดังนั้นการฆ่าตัวตายของท่านฉันนะจะต้องไม่ผิดตั้งแต่ต้น เมื่อวิธีการไม่ผิด ผลที่เกิดขึ้นก็ย่อมไม่ผิดด้วย

ผมมีความเห็นว่า ทรงเข้าใจว่าชั้นห้าของพระฉันนะเวลานั้นใช้ประโยชน์ไม่ได้แล้ว นอกจากจะใช้ประโยชน์ไม่ได้ มันยังสร้างความทุกข์ทรมานแก่ท่านด้วย คำถามมีว่า “มีเหตุผลอะไรที่ท่านจะต้องทนรับความทรมานนั้นต่อไป” ชั้นห้านี้มันนอกจากจะคือตัวเรา มันยังเป็นเครื่องมือเพื่อให้เราทำอะไรเพื่อ

เป็นการพัฒนาเราให้สูงขึ้นด้วย สภาพของขั้นห้าของท่านฉันนะเวลานั้นไม่มีทางที่จะใช้เพื่อพัฒนาชีวิตให้สูงไปกว่านั้นอยู่แล้ว ในแง่นี้ก็ไม่มีเหตุผลที่ท่านจะต้องทนอยู่กับมัน ท่านจึงฆ่าตัวตาย ลังเกตุนะครึบว่า การรับรองการฆ่าตัวตายของพระฉันนะคราวนี้มีความหมายเป็นการรับรองว่า ความตายอาจถูกใช้ เป็นช่องทางเพื่อยุติขั้นห้าที่สร้างความทุกข์ทรมานแก่เราได้ สิ่งนี้พระพุทธองค์ทรงยอมรับ

ย้อนกลับมาที่เรื่องสมอที่ผมทิ้งค้างไว้ก่อนจะเล่าเรื่องแทรกอีกครั้ง ความเจ็บป่วยบางอย่างของคนเรานั้นไม่ถึงขั้นว่าจะรบกวนสมองเสียจนสมองไม่สามารถคิดอะไรได้ แต่บางอย่างนั้นรบกวน ผมเข้าใจว่าอาพาธที่เกิดแก่ท่านฉันนะนั้นเป็นแบบที่สองคือได้ทำลายสมองของท่านที่จะคิด การคิดนั้นเป็นสาระสำคัญของการพัฒนาความเป็นมนุษย์ของเราให้สูงขึ้น เมื่อสมองใช้งานไม่ได้ ขั้นห้าก็ไร้ประโยชน์ ในกรณีที่คนไข้พิจารณารอบคอบแล้วเห็นว่าขั้นห้าของตนไร้ประโยชน์แล้ว การจะพิจารณาหาช่องทางที่จะ “พ้นไปจากขั้นห้าที่ทุกข์ทรมาน” ทรงถือว่าให้อยู่ในดุลยพินิจของเรา ท่านพระสารีบุตรนั้นท่านเป็นคนนอก คือไม่ใช่ผู้ที่กำลังเจ็บป่วย ท่านจึงตัดทานว่าท่านฉันนะไม่ควรฆ่าตัวตาย แต่พระพุทธองค์ทรงเข้าใจเรื่องนี้ ส่วนหนึ่งผมตีความว่าเพราะพระองค์เองก็มีสุขภาพที่ไม่ดี จึงทรงเข้าใจว่า ความแตกต่างระหว่างการเป็น “คนนอก” และ “คนใน” ในเรื่องความเจ็บป่วยนี้ย่อมมีผลต่อความคิดและการวินิจฉัยว่าควรทำอะไรต่อชีวิตนี้ในกรณีที่เจ็บป่วยมากๆ ต่างกัน

พระพุทธเจ้าในทางชีวภาพทรงเป็นมนุษย์คนหนึ่ง ในฐานะมนุษย์ เมื่อจะทรงคิด ก็ต้องทรงคิดจากสมอง เหมือนเราท่าน สมองของมนุษย์นั้นเชื่อกันว่าน่าจะเป็นสมองที่พัฒนามามากที่สุดในบรรดาสมองของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงที่อยู่ในโลก พัฒนาการของสมองมนุษย์นั้นก่อให้เกิดสิ่งประดิษฐ์อย่างหนึ่งที่สำคัญคือ “ภาษา” ภาษาตามทัศนะของผมไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือ “สื่อสารความคิด” จากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งเท่านั้น ภาษายังเป็นเครื่องมือ “ส่วนบุคคล” สำหรับการคิด ไตร่ตรอง และตัดสินใจ ตอนที่พระพุทธองค์ทรงเทศนา “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” จบนั้น มีเพียงท่านอัญญาโกณฑัญญะเท่านั้นที่บรรลุธรรมแบบทันทีทันใด (ซึ่งเราอาจกล่าวว่าการบรรลุธรรม

เกิดจากอำนาจของภาษาในบทบาทแรก—ภาษาในฐานะเครื่องมือสื่อสาร (ความคิดระหว่างกัน) ต่อมาท่านที่เหลือหลังจากเก็บเอาสิ่งที่ทรงเทศนามาใคร่ครวญด้วยตนเอง จึงได้บรรลุธรรม (กรณีนี้เราอาจกล่าวได้ว่าการบรรลุธรรมเกิดจากอำนาจของภาษาในบทบาทที่สอง—ภาษาในฐานะเป็นเครื่องมือส่วนตัวสำหรับใคร่ครวญพิจารณาเรื่องที่ได้ยินได้ฟังมาเอง)

ตามพุทธประวัติ เมื่อแรกที่ทรงออกบวช เจ้าชายสิทธัตถะได้ไปศึกษาอยู่กับครูสองคน สิ่งที่ทรงเรียนรู้จากครูทั้งสองนี้คือการฝึกฝนจิตให้แน่วแน่ ซึ่งวิธีการเช่นนี้เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่ามีอยู่ในอินเดียก่อนสมัยพุทธกาลเสียด้วยซ้ำ ผลสูงสุดของการฝึกฝนจิตในแนวนี้นี้คือการมีจิตแน่วแน่น่มาก ซึ่งสภาวะของจิตดังกล่าวนี้ภาษาบาลีเรียกว่า “ฌาน” ว่ากันว่าครูคนแรกสอนเจ้าชายให้บรรลุฌานขั้นที่ ๗ จาก ๘ ส่วนครูท่านที่สองสอนเจ้าชายจนบรรลุขั้นสุดท้ายหลังจากบรรลุฌานขั้นสูงสุดนี้แล้วก็ยังรู้สึก “นี่ไม่ใช่แนวทางที่ฉันแสวงหา” เพราะทรงเห็นว่าจิตที่แน่วแน่นั้นไม่ใช่จิตสภาพปกติ เราจะต้องทำอะไรสักอย่างเสียก่อนเพื่อให้จิตไป “กักขังตนเอง” ในไว้สภาพที่ว่านั้น ช่วงที่อยู่ในห้องที่ปิดตายนั้น เราอาจไม่มีทุกข์อันเนื่องมาจากจิตใจที่กวัดแกว่งแสวงหาตามธรรมชาติของมัน แต่เมื่อออกมาจากห้องนั้นแล้ว ความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่เคยมีอยู่ก็ยังมีอยู่อย่างนั้น ที่สุดก็ทรงตัดสินใจตัดสินพระทัยอำลาจากครูทั้งสองเพื่อแสวงหาสิ่งที่ทรงต้องการต่อไป

ตามความเข้าใจของผม การฝึกจิตแบบที่กล่าวข้างต้นอย่างไรเสียก็ต้องพึ่งพาสมองอยู่อย่างแน่นอน แต่เป็นการใช้งานสมองโดยไม่เกี่ยวกับภาษา เพราะวัตถุประสงค์ของการฝึกจิตแบบนี้ไม่ได้ต้องการให้เกิด “ความเข้าใจ” อะไรทั้งสิ้น ผมคิดว่าเป็นไปได้ที่คนอินเดียโบราณจะค้นพบว่าสมองของคนเรานั้นหากฝึกในแนวทางหนึ่ง คือให้จดจ่ออยู่กับอะไรสักอย่าง จนสมอง (หรือความคิด) “ติดตรึง” อยู่กับสิ่งนั้นแล้ว จากนั้นก็ค่อยๆ “ลากจิต” ให้ดึงลึกลงไปเรื่อยๆ ยิ่งลึกลงเท่าใด จิตกับโลกภายนอกก็จะค่อยๆตัดขาดจากกันมากขึ้น จนที่สุดเมื่อถึงที่สุดของหุบเหวแห่งฌานนั้น จิตก็ไม่รับรู้โลกอีกต่อไป แต่จะกักขังตนเองไว้ในสภาพที่สักแต่ว่า “มีอยู่” เท่านั้น ไม่มีความคิด ความรู้สึกใดๆทั้งนั้น สภาพเช่นนี้ผมคิดว่าเป็นไปได้ แต่ทั้งหมดนี้ก็เกี่ยวข้องกัสมองอยู่

นั่นเอง ในบางวัฒนธรรมเช่นวัฒนธรรมชาวพื้นเมืองของอเมริกา (อินเดียนแดง) เขาใช้ยา (พืชบางอย่าง) แทนที่การจูงใจด้วยวัตถุ (เช่นการเพ่งกลืน) อย่างที่คนอินเดียนทำ ซึ่งก็ให้ผลเหมือนกัน คือจิตสามารถถูกลากไปตามอำนาจของยาแล้วพาไปสู่อาการทางจิตที่เปรียบเทียบได้กับฌานของชาวอินเดียน ตามที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกนั้น ฌานสามารถเลื่อมได้เวลาที่ผู้เคยได้ฌานนั้นป่วยด้วยโรคบางอย่าง นี่ยิ่งช่วยสนับสนุนชัดเจนว่าฌานเกี่ยวข้องกับสมองอย่างที่ผมพยายามเสนอ

เมื่ออำลาจากครูทั้งสองแล้ว ก็ทรงทดลองปฏิบัติพรตแบบต่างๆเท่าที่จะหาศึกษาได้ในสมัยนั้น เช่นการทรมานตนด้วยวิธีการต่างๆ วิธีเหล่านี้ผมตีความว่าต่างจากการฝึกสมาธิตรงที่ไม่ใช่การ “เล่น” กับสมองอย่างการฝึกสมาธิ ที่สุดก็ทรงพบว่า เมื่อผ่านพ้นความเจ็บปวดของกายมากๆแล้ว ก็เลอสันได้แก่ความตื่นรนในใจก็ยังอยู่ ที่สุดก็ทรงตัดสินพระทัยละจากการปฏิบัติพรตเหล่านั้นหันมาแสวงหาหนทางด้วยตนเองล้วนๆ (ผลจากการละทิ้งพรตนี้เองที่ทำให้คนห้าคนที่คอยติดตามพระองค์ด้วยเชื่อมั่นว่าจะทรงพบ “ที่สุด” บางอย่างแล้วมาบอกตนบ้างได้ทั้งพระองค์ไป เพราะเห็นว่า “ทรงพ่ายแพ้” แล้ว ในพระไตรปิฎกกล่าวเอาไว้เพียงว่า เมื่อตัดสินพระทัยเช่นนั้นแล้วก็ทรงหันมาบริโภคอาหารเพื่อฟื้นฟูสภาพร่างกายอีกครั้ง แต่จากนั้นไป ทรงทำอะไร ไม่มีบันทึกไว้ ซึ่งตรงนี้แหละครับที่ผมคิดว่าเป็นปริศนาที่ทำลายการตีความของเราชาวพุทธที่สุด

เมื่อเราไม่มีทางทราบว่าทรงทำอะไรก่อนจะทรง “รู้แจ้ง” วิธีเดียวที่เราสามารถทำได้ก็คือพิจารณาผลของการรู้แจ้งนั้นแล้วลองพยายามตีความว่าผลเช่นนี้สมควรได้มาจากวิธีการแบบใด ผมมีข้อสังเกตว่า คำว่า “ตรัสรู้” หรือ “รู้แจ้ง” อันเป็นคำที่เราใช้บรรยายสภาพจิตใจของพระพุทธองค์อันเป็นจุดเปลี่ยนผ่านจากการเป็นคนธรรมดามาเป็นพระพุทธเจ้านั้น ภาษาบาลีใช้คำว่า “สมุพฺพุโ” บ้าง “อภิสมฺพุโ” บ้าง “พฺพุโ” บ้าง ซึ่งทั้งหมดนั้นมาจากรากศัพท์เดียวกันในภาษาบาลีคือ “พุท” ที่แปลว่า “เข้าใจ” เรามีคำไทย ๓ คำสำหรับแปลคำว่า “พุทชะ” คือ “รู้ ตื่น และเบิกบาน” ตามคำนี้ผมคิดว่าคำแรกเป็นคำเริ่มต้น คือก่อนจะตื่นและเบิกบานนั้นเราต้องรู้หรือเข้าใจก่อน เมื่อ

คำบรรยายการรู้แจ้งของพระพุทธเจ้าเกี่ยวข้องกับคำว่า “เข้าใจ” ตรงนี้แหละครับที่ผมคิดว่าเราอาจใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการค้นหาว่าการปฏิบัติธรรมอันนำมาซึ่งความรู้แจ้งนั้นคืออะไร

ในโลกของเรานี้ ปัญหาบางอย่างที่เกิดกับเรา เราแก้ได้โดยไม่ต้องการความเข้าใจ เช่นเมื่อเราปวดท้อง เราไปหาหมอ หมอตรวจวินิจฉัยแล้วก็ให้ยามาถึงบ้านเรากินยา หากยานั้นมีคุณสมบัติรักษาอาการปวดท้องได้ เมื่อกินยานั้นแล้ว เราไม่ต้องทำอะไรทั้งนั้น ตัวยาคจะจัดการรักษาอาการปวดท้องเอง โปรดสังเกตนะครับว่า ปัญหาที่เราสามารถแก้ได้โดยที่เราไม่ต้องทำความเข้าใจมันนั้นเป็นปัญหาทาง “กายภาพ” นอกจากปัญหานี้ ยังมีปัญหาอีกแบบหนึ่งที่เราจะแก้ไม่ได้เลยหากเราไม่เข้าใจ ยกตัวอย่างเช่น เรามีลูกกำลังจะสอบเข้ามหาวิทยาลัย เราเป็นห่วงลูกว่าจะสอบแข่งขันสู้เขาได้ไหมหนอ หากไม่ได้จะทำอย่างไร เพราะไม่มีเงินส่งเรียนมหาวิทยาลัยเอกชน คิดไปคิดมานักนอนไม่หลับ แน่นอนครับ อาการนอนไม่หลับในส่วนที่เป็นเรื่องทางกายภาพนั้นอาจแก้โดยวิธีแรก คือกินยานอนหลับ แต่เนื่องจากอาการนอนไม่หลับนี้มีสาเหตุมาจากการคิดเป็นห่วงลูก トラบใจที่ต้นตอของปัญหายังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเด็ดขาด เราก็จะนอนไม่หลับตลอดไป อาจต้องกินยาตลอดไป ยานั้นอาจช่วยระงับปัญหาได้บ้าง แต่ก็ไม่สนิท สมมติว่าวันหนึ่ง เรามานั่งคิดใคร่ครวญด้วยตัวเองว่า ลูกนั้นขยันเรียนใช่ไหม คำตอบคือใช่ ถามต่อว่าสติปัญญาของลูกก็ฉลาดพอสมควรใช่ไหม ถึงไม่อยู่ระดับดีเลิศ แต่ก็ดี เป็นอย่างนั้นไหม คำตอบคือใช่ ถามต่อว่าเมื่อเป็นเช่นนี้ก็แปลว่าลูกมีความพร้อมพอสมควรสำหรับการแข่งขันใช่ไหม คำตอบคือใช่ เราก็จะมาถึงคำถามสุดท้ายว่า “แล้วแกไปห่วงเขาทำไม ถ้าเขาจะได้ก็จะได้เพราะความสามารถของเขา ความห่วงใยของแกช่วยเขาได้หรือก็เปล่า อย่างนี้แกจะห่วงเขาให้นอนไม่หลับไปทำไม” สมมติว่าเราไล่ถามตนเองไปเรื่อยๆเช่นนี้ผลก็จะจบลงด้วยความเข้าใจ แม้คำตอบจะไม่ใช่อย่างข้างต้น คือลูกเราหัวไม่ดี ขี้เกียจ เราบอกเราสอนก็ไม่ฟัง คำตอบก็จะออกมาอย่างเดียวกันคือ ห่วงไปก็ไร้ประโยชน์ ความเข้าใจเช่นนี้น่าจะมีผลมากต่อการเยียวยาอาการนอนไม่หลับนั้น แน่นอนครับว่า บางครั้งความเข้าใจเพียงอย่างเดียวก็ยังไม่อาจทำให้เรา

“ทำใจ” เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆได้ จะอย่างไรก็ตาม ความเข้าใจจำเป็นมากต่อการที่เราจะทำใจเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆได้ ความเข้าใจมีหลายระดับ ระดับเบื้องต้นอาจเพียงแค่แยกแยะความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆที่เกาะเกี่ยวกันอยู่ในเหตุการณ์ที่ซับซ้อนอันใดอันหนึ่งออก ส่วนความเข้าใจเบื้องต้นสูงสุดก็คือสามารถทำใจได้ ปลงได้ ซึ่งการที่ความเข้าใจระดับเบื้องต้นจะพัฒนามาเป็นระดับสูงนั้น ย่อมต้องการเวลา ไม่ต่างจากการรอให้ผลไม้ดิบกลายเป็นผลไม้แก่ และสุกในที่สุด

ท่านผู้อ่านโปรดสังเกตนะครับว่า ในการแก้ปัญหาแบบที่สองอันได้แก่แก้ โดยผ่านการทำความเข้าใจ ภาษามิบบทบาทมาก คนที่ใช้ภาษาได้ดีย่อมมีความคิดที่ลึกซึ้ง เมื่อความคิดลึกซึ้งก็สามารถ “ใคร่ครวญ” หรือ “พูดกับตนเอง” ได้ลึกซึ้ง คนที่คิดหยาบๆนั้นภาษาที่ใช้ก็ย่อมจะหยาบด้วย ภาษาที่หยาบก็คือภาษาที่จำแนกสิ่งต่างๆในโลกอย่างเป็นขวากับดำ ไม่มีรายละเอียด เมื่อจะตัดสินใจก็ตัดสินใจทุ่มลงไปเต็มที่ เช่นเมื่อจะตำหนิคนก็ตำเขาเสียเต็มที่ ไม่เหลือช่องให้ความดีที่ย่อมจะมีอยู่ของคนที่ถูกตำนั้นได้ปรากฏออกมาเลย เมื่อชื่นชมใครก็ชื่นชมอย่างเต็มที่เหินหว โดยไม่คิดว่าคนเราเป็นไปไม่ได้ที่จะสมบูรณ์ไปเสียหมด ภาษาที่หยาบในความหมายนี้ย่อมเป็นผลมาจากการคิดที่หยาบ พระพุทธองค์นั้นทรงสอนเรื่องความเป็นเหตุปัจจัยของสรรพสิ่งก็เพื่อฝึกนิสัยของเราชาวพุทธให้เป็นคนคิดละเอียด เมื่อคิดละเอียด ภาษาที่ใช้ย่อมละเอียดด้วย เมื่อภาษาละเอียด พูดกับตนเอง ตนเองก็ย่อมคิดละเอียดลึกลงไปตามลำดับ นี่คือความสัมพันธ์ระหว่าง “ภาษา” กับ “ความคิด” ของมนุษย์เรา

เจ้าชายสิทธัตถะนั้นตามประวัติเป็นคนฉลาด ท่านเรียนหนังสือเก่ง ประเทศอินเดียเป็นประเทศที่พัฒนาการเรื่องการใช้ภาษาดำเนินไปสูงยิ่ง เมื่อเทียบกับไทยเรา เราไม่มีวรรณคดีที่ยิ่งใหญ่เหมือนอินเดีย เราไม่มีศาสนาของตนเองเหมือนอินเดีย ศาสนากับวรรณคดีที่เลอเลิศเกิดไม่ได้ในดินแดนที่ภาษามีได้พัฒนาไปอย่างลึกซึ้ง เมื่อพระพุทธองค์เกิดมาในวัฒนธรรมทางภาษาที่เลอเลิศเช่นนั้นก็ย่อมไม่ใช่เรื่องแปลกที่จะทรงใช้ภาษาได้ดีเยี่ยม จะอย่างไรก็ตาม เมื่อแรกทีออกผนวช ข้อวัตรปฏิบัติในทางจิตที่ท่านไปเรียนจากสำนัก

ต่างๆนั้นไม่ต้องการการใช้ความคิดผ่านภาษาที่ลึกซึ้ง การบำเพ็ญเพียรทางจิต เพื่อแก้ปัญหาชีวิตที่บรรดาเจ้าลัทธิทั้งหลายสอนกันอยู่สมัยนั้นว่าไปแล้วก็ไม่ต่างจากการกินยาเพื่อแก้อาการปวดหัวที่กล่าวข้างต้น เมื่ออยู่ในมาน ใจของเราอาจสงบ สมมติว่าเราเพิ่งเสียคนรักไป เรากลุ้มใจ เพื่อแก้ทุกข์นั้นเราจึงทำสมาธิเข้ามาน ขณะที่อยู่ในมานสมาบัตินั้นใจของเราถูกกักขังเอาไว้ในห้องพิเศษที่เปรียบเสมือนห้องเย็น เมื่ออยู่ในห้องนั้น ความทุกข์จากการสูญเสียคนรักจะถูกแช่แข็ง ทำให้ไม่สามารถทำร้ายเราได้ แต่คนเราอยู่ในมานตลอดไปไม่ได้ เพราะมานไม่ใช่สภาวะตามธรรมชาติของชีวิต วันหนึ่งเราต้องออกมา (อย่างน้อยก็ออกมาเพื่อกินข้าวกินน้ำ) ตอนนั้นแหละที่เราจะพบว่า ความทุกข์ที่เคยถูกแช่แข็งเอาไว้จะกลับมามีชีวิตของมันอีกครั้ง พระพุทธองค์น่าจะทรงสังเกตเห็นข้อเท็จจริงอันนี้ ที่สุดก็ทรงตัดสินพระทัยที่จะ “วางทาง” ไปสู่ความดับทุกข์ด้วยวิธีการของท่านเอง

ชาวพุทธส่วนใหญ่ในโลกนี้น่าจะเชื่อว่า สิ่งที่ทรงทำก่อนการตรัสรู้คือ “นั่งนิ่งๆ เงียบๆ แล้วเพ่งพินิจอะไรสักอย่างซึ่งไม่ใช่การคิด” เพราะการคิดไม่ช่วยให้เราหลุดพ้นได้ ตามความเข้าใจนี้ สิ่งที่ทรงกระทำก็ไม่ต่างจากเจ้าลัทธิที่ทรงเคยไปฝึกฝนพระองค์ภายใต้คำแนะนำของเขา ผมไม่เห็นด้วยกับการตีความเช่นนี้ เพราะอะไรหรือครับ ก็เพราะว่าผลผลิตจากการตรัสรู้เป็นสิ่งที่ “เนื้อหา” ผลที่มีเนื้อหาเช่นนี้ย่อมต้องมาจากกระบวนการวิธีที่ภาษาเกี่ยวข้องด้วยอย่างสูงแน่นอน

เมื่อเราปวดหัว อาการปวดหัวนั้นไม่มีเนื้อหา เมื่อกินยาแก้ปวดหัว อาการปวดหัวนั้นก็หาย การหายปวดหัวนั้นก็ไม่มีเนื้อหา แต่ถ้าเราหลงรักใครสักคน ซึ่งเขาไม่รักเราเลย เราจึงเป็นทุกข์ ความทุกข์นี้มีเนื้อหา ความทุกข์นี้ต่างจากการปวดหัวตรงที่ การปวดหัว “ไม่เกี่ยว” กับความคิด แต่ความทุกข์อันเกิดจากการหลงรักคนที่เขาไม่รักเรา “เกี่ยวข้อง” กับความคิด อะไรก็ตามที่เราคิดถึงได้ ผมถือว่า มีเนื้อหา ความทุกข์ที่มีเนื้อหาเหล่านี้จะแก้ได้ก็ด้วยวิธีที่มีเนื้อหาเช่นกัน สมมติว่าเราไปหาจิตแพทย์ จิตแพทย์ชวนเราคิดอย่างนั้นอย่างนั้น เราลองค่อยๆคิดตาม หลายเดือนผ่านไป เราก็คลายความรักที่มีต่อเขาได้ วิธีการของจิตแพทย์นี้สำหรับผมคือวิธีการที่มีเนื้อหา วิธีการนี้ต่างจากการกิน

ยา การกินยาไม่มีเนื้อหา

ถามว่า

“ความทุกข์ของชีวิตที่พระพุทธองค์ทรงแสวงหาหนทางเพื่อเอาชนะมันนั้น เป็นทุกข์แบบไหน—ระหว่างทุกข์ที่มีเนื้อหากับที่ไม่มีเนื้อหา”

ถ้าตอบคำถามนี้ชัด เราจะเข้าใจกระบวนการปฏิบัติธรรมเพื่อที่จะตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าได้ชัด สำหรับผม คำตอบชัดมากกว่าคือ “ทุกข์ที่มีเนื้อหา”

ทุกข์ที่ไม่มีเนื้อหานั้นทรงเอาชนะมันไม่ได้เลยแม้แต่ชนิดเดียว หลังตรัสรู้แล้วยังทรงเจ็บป่วย แก่ชรา และที่สุดก็ตาย นี่คือทุกข์ที่ไม่มีเนื้อหา

แต่ความทุกข์อันเกิดจากการมีความคิดที่ไม่ถูกต้อง (ตามครรลองของธรรมชาติ) ทรงเอาชนะมันได้เด็ดขาดด้วยการตรัสรู้ ตัวอย่างของทุกข์ประเภทนี้ก็เช่นความยึดมั่นว่าชีวิตนี้เป็นของฉัน เมื่อยึดมั่นเช่นนั้นแล้วก็คาดหวังว่าชีวิตจะเป็นดังที่ตนต้องการ เนื่องจากชีวิตนั้นมีบางส่วนที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นระบบอิสระต่างหากจากเรา ความคาดหวังว่าชีวิตส่วนนี้จะเป็ดังที่ตนต้องการ จึงไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ความคาดหวังในสิ่งที่ปราศจากความจริง รongรับย่อมจะไม่สมหวัง เมื่อไม่สมหวังก็เป็นทุกข์ ชั้นห้านั้นทรงพิจารณาว่าเป็นระบบอิสระดังที่กล่าวข้างต้น ดังนั้นความคาดหวังว่าชั้นจะเป็นดังที่ตนต้องการนี้เองคือต้นตอของความทุกข์ส่วนใหญ่ในชีวิตมนุษย์ ทรงอธิบายเรื่องนี้เอาไว้อย่างละเอียดในพระสูตรที่ชื่อ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ในพระสูตรดังกล่าว ทรงสรุปว่า “ชั้นห้าที่เรายึดว่าเป็นของเราทั้งหลายคือทุกข์” สังเกตไหมครับว่า ทำไมจึงทรงแสดงเรื่องนี้ในการเทศนาครั้งแรก ก็เพราะว่านี่คือการค้นพบความจริงชนิดใหม่ที่ไม่มีใครเคยคิดถึงมาก่อน ว่าไปแล้วบางครั้งการปฏิบัติความคิดที่สำคัญๆในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาตินั้นก็เกิดจากการ “ย้ายเส้นผมเส้นบางๆที่เคยบังภูเขามหิมาย่อยออกไป” การค้นพบของพระพุทธองค์นี้ผมเข้าใจว่าเป็นอย่างนั้น สรุปคือ ความทุกข์ที่มีเนื้อหาก็คือความทุกข์อันเกิดจากการคิดไม่ถูกวิธี ไม่ถูกวิธีที่ว่านี้ก็ไม่มียุขยคนใดกำหนดธรรมชาติเป็นผู้กำหนด ธรรมชาตินั้นสร้างชั้นห้ามาให้เป็ระบบอิสระ ที่จริงชีวิตมนุษย์นั้นหากสังเกตให้ดีก็จะเห็นความเป็นระบบอิสระของมัน แต่เราก็ไม่เคยสังเกต เมื่อไม่สังเกตก็เป็นทุกข์ ผมเคยเขียนไว้ในที่อื่นๆว่า เมื่อแรกที่

ออกผนวชใหม่ๆ เจ้าชายสิทธัตถะตั้งโจทย์เรื่องความทุกข์เอาไว้อย่างหนึ่ง แต่เมื่อลงมือแสวงหาทางหลุดพ้นจากทุกข์จริงๆ ที่สุดท่านก็พบว่าโจทย์ที่ตั้งไว้แต่แรกน่าจะผิดพลาด โจทย์เมื่อแรกเริ่มของท่านคือ “ทำอย่างไรจึงจะเอาชนะความแก่ ความเจ็บ และความตายได้” เห็นไหมครับว่าทุกข์ตามโจทย์เริ่มแรกนี้เป็นทุกข์ชนิดที่ไม่มีเนื้อหา ต่อมาท่านก็ทราบที่ทุกข์เช่นนี้ไม่มีทางเอาชนะได้ หรือแม้มีทางเอาชนะได้ก็ไม่มีค่าอะไรที่จะเอาชนะ สมมติว่ามีวิธีทำให้ไม่ตาย ผมก็ยังสงสัยว่าผมจะเลือกหรือไม่ เพราะไม่รู้ว่าจะอยู่เป็นอมตะไปอย่างไร เพื่ออะไร ความเป็นของชั่วคราวของชีวิตนั้นมีเสน่ห์ในตัวมันเอง เหมือนเพลงที่ไพเราะก็เพราะมีตอนต้นและตอนจบ หรือดอกไม้ไม่มีช่วงเวลาบานแล้วก็เหี่ยวแห้ง ดอกไม้ที่ไม่มีวันเหี่ยวนั้นอาจไม่ใช่ดอกไม้ที่งาม เพราะความงามจะต้องได้รับการ “ขับให้เด่น” ด้วยอะไรบางอย่างที่ตรงกันข้าม ดังนั้นอาการเหี่ยวเฉาของดอกไม้จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับจะแสดงให้เห็นความงามของดอกไม้ พระพุทธเจ้าท่านก็คงคิดได้เช่นนั้น ต่อมาท่านจึงเปลี่ยนโจทย์มาหาทางแก้ทุกข์ที่มีเนื้อหา ทุกข์อย่างแรกนั้นก็ปรากฏต่อมาว่าได้เกิดแก่ท่านเหมือนที่เกิดกับเราทุกคนในอดีต ปัจจุบัน และที่จะเกิดในอนาคต

-๓-

การจำแนกทุกข์ออกเป็นสองอย่าง ตามที่กล่าวข้างต้นนั้น ว่าไปแล้ว ผมไม่ได้คิดขึ้นเอง ผมเพียงแต่ตีความแล้วใช้แนวคิดทางปรัชญาสมัยใหม่มาอธิบายขยายความของเดิมที่มีอยู่แล้วเท่านั้น ทุกข์ที่ไม่มีเนื้อหานั้นตรงกับทุกข์ที่คัมภีร์เรียกว่า “ทุกข์กาย” (กายิกทุกข์) ส่วนทุกข์ที่มีเนื้อหานั้นท่านเรียกว่า “ทุกข์ใจ” (เจตสิกทุกข์) การจำแนกทุกข์ออกเป็นสองแบบนี้ผมเชื่อว่าจะช่วยให้ท่านผู้อ่านเข้าใจว่าทำไมพระพุทธศาสนาจึงพิจารณาประเด็นทางจริยธรรมเรื่องนั้นอย่างนั้น หลักนั้นมีว่า ทุกข์แบบไหนก็แก้ด้วยวิธีแบบนั้น คือ

- (๑) ทุกข์แบบไม่มีเนื้อหาก็กแก้ด้วยวิธีการที่ไม่มีเนื้อหา (ถูกต้อง)
- (๒) ทุกข์แบบมีเนื้อหาก็กแก้ด้วยวิธีการที่มีเนื้อหา (ถูกต้อง)
- (๓) ทุกข์แบบไม่มีเนื้อหาแก้ด้วยวิธีการที่มีเนื้อหา (ผิด)
- (๔) ทุกข์แบบมีเนื้อหาแก้ด้วยวิธีการที่ไม่มีเนื้อหา (ผิด)

ตัวอย่างของกรณีหนึ่งที่หนึ่งก็เช่นปวดหัวแก้ด้วยกินยาแก้ปวดหัว

ตัวอย่างของกรณีที่สองก็เช่นกลุ่มใจที่ผิวเหี่ยวยุบก็แก้ความกลุ่มใจนั้นด้วยการทำใจว่าเป็นเรื่องธรรมดาของคนวัย ๗๐ อย่างเรา

ตัวอย่างของกรณีที่สามก็เช่นปวดฟันแต่กลับแก้ด้วยการทำสมาธิเพ่งจิตไปที่อาการปวดเพื่อให้จิตยอมรับ ไม่ยอมไปหาหมอฟัน

ตัวอย่างของกรณีที่ดีก็เช่นกลุ่มใจที่เมื่อยชอบเล่นไฟ แก้ด้วยการกินเหล้าเพื่อให้หายกลุ่มใจ

เมื่อจำแนกเช่นนี้แล้ว การปฏิบัติธรรมก็น่าจะมีความหมายชัดเจนขึ้น ผมเสนอในที่ประชุมว่าการปฏิบัติธรรมที่พระพุทธองค์ทรงต้องการนั้นน่าจะตรงกับกรณีที่สอง แต่การปฏิบัติธรรมที่เราชาวพุทธสมัยนี้เข้าใจกันทั่วโลกนั้นน่าจะตรงกับกรณีที่ดี

ทำไมผมจึงตีความว่าการทำสมาธิอย่างที่เราทำกันแพร่หลายอยู่เวลานี้ตรงกับกรณีที่ดี เรื่องนี้ท่านผู้อ่านน่าจะพิจารณาได้ด้วยตนเอง ผมขอยกตัวอย่างการทำสมาธิที่ทำกันในประเทศไทยสองตัวอย่างก็แล้วกัน ตัวอย่างแรกเป็นสำนักเก่าของผมเองคือสำนักวัดมหาธาตุ ส่วนสำนักที่สองคือสำนักธรรมกาย สำนักวัดมหาธาตุนั้นสอนให้เพ่งจิตไปที่อาการกระเพื่อมของท้องเวลาหายใจเข้า-ออก เมื่อสังเกตเห็นท้องพองก็ให้ภาวนาว่า “พองหนอ” เมื่อท้องยุบก็ภาวนาว่า “ยุบหนอ” วิธีการดังกล่าวนี้อาจารย์ของผมคือท่านเจ้าคุณโชดก (ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งสำนักวิปัสสนาของวัดมหาธาตุตามความดำริของท่านเจ้าคุณพระพิมลธรรมในสมัยนั้น—ต่อมาท่านพระพิมลธรรมดำรงสมณศักดิ์ชั้นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า) ท่านไปเรียนมาจากพม่า ส่วนสำนักธรรมกายนั้นสอนให้เพ่งฐานต่างๆในกาย แล้วภาวนาว่า “สัมมา อรหัง” ไปด้วย วิธีการของสำนักธรรมกายนี้เป็นของไทยแท้ ไม่ได้นำเข้าจากที่ไหน

ตามความเชื่อของสองสำนักนี้ เมื่อบริกรรมภาวนาไปเรื่อยๆ จะถึงจุดหนึ่งที่ก็จะเกิด “นิมิต” ขึ้น เมื่อเกิดนิมิตแล้วท่านจะมีคำแนะนำในรายละเอียดว่าให้จัดการอย่างไรกับสิ่งที่ปรากฏขึ้นนั้นเป็นลำดับไป ผมไม่มีข้อสงสัยเรื่องการเกิดนิมิต เรื่องนี้เป็นไปได้ครับ แต่ที่ผมสงสัยคือ “อะไรคือความเกี่ยวข้องในเชิงสาเหตุและผลของการปรากฏขึ้นของนิมิตเหล่านี้กับการหายไปของกิเลส

ในใจผู้ปฏิบัติ”

ผมตีความว่า การบริโภคเหล่านี้ก็คือการ “เล่น” กับสมองอย่างหนึ่ง สมองของมนุษย์นั้นหากถูกวางเงื่อนไขด้วยอะไรบางอย่างก็สามารถ “สร้าง นิमित” ให้ปรากฏได้ คนที่เคยสูบกัญชานั้นรู้ดีว่าเมื่อสูบไปถึงระดับหนึ่งจะ “เห็น” อะไรต่อมิอะไรสวยงามไปหมด ชาวอินเดียนแดงก็รู้วิธีใช้ยาเพื่อพา ตนเองเข้าไปสัมผัสโลกที่เร้นลับ การทำสมาธิด้วยการสังจิตให้จดจ่ออยู่กับ อะไรสักอย่างหนึ่งนั้นก็คือการวางเงื่อนไขให้สมองอยู่ในสภาพ “ที่ไม่เป็นไป ตามธรรมชาติของมัน” และผลของการถูกควบคุมให้อยู่ในสภาพที่ไม่เป็น ธรรมชาตินั้นก็จะให้ผลเหมือนการใช้ยาที่กล่าว คือสร้างนิमितให้ผู้ปฏิบัติเห็น เป็นแสงบ้าง สีบ้าง เสียงบ้าง ซึ่งทั้งหมดเป็นสิ่งที่ภาษาบาลีเรียกว่า “นิमित” อันมีความหมายว่า มีแต่ผู้ปฏิบัติเท่านั้นที่จะได้สัมผัสสิ่งเหล่านี้ คนอื่นที่ไม่ได้ ทำอย่างเดียวกันนั้นจะไม่เห็นหรือได้ยิน

ผมไม่ได้ต้องการบอกว่านิमितเหล่านี้เป็นภาพลวง เพราะตามที่เรากล่าวกัน มาข้างต้น โลกตามทัศนะของพระพุทธองค์ก็คือสิ่งที่ปรากฏแก่การรับรู้ของ มนุษย์ โลกในความหมายของสิ่งที่อยู่นอกการรับรู้ที่เราพูดถึงไม่ได้ ดังนั้น เมื่อนิमितเหล่านี้ปรากฏแก่ท่านที่ปฏิบัติ เราก็ต้องยอมรับว่ามันเป็นความจริง สำหรับท่าน ผมมีประสบการณ์ที่มีเพื่อนร่วมงานที่ป่วยด้วยโรคทางสมองชนิด หนึ่งที่ภาษาไทยเราเรียกว่า “โรคจิตเภท” หรือที่เรียกกันในภาษาอังกฤษว่า “Schizophrenia” ท่านต้องออกจากราชการ เนื่องจากทางมหาวิทยาลัย พิจารณาว่าท่านทำงานไม่ได้ แต่ท่านต้องการเพื่อนสำหรับพูดคุย ผมเลยให้ ท่านเข้ามาใช้ห้องเดียวกับผม (ท่านต้องย้ายออกจากห้องเดิมของท่านเพราะมี คนใหม่จะมาอยู่แทน) ผมคุยกับเพื่อนท่านนี้เป็นเวลายาวนานจนวันนี้ก็ร่วมจะ สิบปีหรือเกินแล้วก็ไม่ทราบ ผู้ที่ป่วยด้วยโรคนี้จะเห็นและได้ยินสิ่งที่พวกเขา ไม่เห็นและได้ยิน คนไข้บางคนก็ป่วยด้วยโรคนี้เป็นคนมีชื่อเสียง เช่น ศาสตราจารย์ชาวอเมริกันท่านหนึ่งชื่อ John Nash ท่านได้รางวัลโนเบล ดู เหมือนจะทางด้านเศรษฐศาสตร์ เป็นคนฉลาดปราดเปรื่อง ท่านผู้นี้เห็นภาพ หลอนตลอดเวลา แต่ท่านก็เตือนตนเองว่าภาพเหล่านี้เกิดจากการทำงานที่ ผิดปกติของสมอง มันไม่มีจริงในแง่ที่ว่าคนอื่นไม่เห็นกับท่านด้วย ชีวิตของ

ท่านผู้นี้ต่อมามีคนเอามาทำเป็นหนังชื่อ “A Beautiful Mind” นั่นแหละครับ อาการของคนที่ป่วยด้วยโรคนี้ เมื่อผมคุยกับเพื่อนท่านนี้ ผมจะเตือนตัวเองว่า เราอยู่กับคนละโลก ดังนั้นเวลาที่ท่านพูดถึงบางสิ่งที่ท่านเห็นและได้ยิน ซึ่งผมไม่เห็นและได้ยินด้วย ผมก็ต้องบอกตัวเอง ถ้าผมเป็นอย่างท่าน ผมก็จะเห็นและได้ยินเหมือนกัน มิตรภาพของเราดำเนินไปด้วยดี บางครั้งผมเล่าเรื่องตลกให้ท่านฟัง ท่านก็หัวเราะ คนไข้ที่ป่วยด้วยโรคนี้สามารถคิดและใช้ความคิดได้เหมือนคนปกติ ท่านเพียงแต่เห็นและได้ยินสิ่งที่พวกเราไม่เห็นหรือได้ยินเท่านั้น และสำหรับผม สิ่งที่ท่านเห็นและได้ยินอาจมีจริงก็ได้ พวกเราศิครันที่ธรรมชาติสร้างมาแล้ว “ปลิด” เอาความสามารถที่จะรับรู้สิ่งเหล่านี้ทิ้งไป ในขณะที่ท่านเหล่านี้ธรรมชาติลืมหืมที่จะทำอย่างนั้น ท่านเลยเข้าถึงความจริงบางอย่างในโลกที่พวกเราไม่อาจจะเข้าถึง

ทีนี้กล่าวมาทั้งหมดนี้ผมต้องการจะบอกว่า สมอมนุชย์นั้นคือต้นตอของการรับรู้ สมอมนุชย์ในสภาพพิเศษอย่างหนึ่งอาจก่อให้เกิดการรับรู้ที่พิเศษอย่างหนึ่ง ซึ่งสมอมนุชย์ตามสภาพปกติจะไม่ทำให้เกิดการรับรู้ที่พิเศษเหล่านี้ ผมตีความว่าการทำสมาธิแบบที่เราทำกันอยู่เวลานี้ในวงการพุทธศาสนิกชนเป็นการวางเงื่อนไขให้สมอมนุชย์มีความสามารถที่จะรับรู้สิ่งพิเศษเหล่านี้ ซึ่งผมจะไม่พูดว่าเป็น “มายาภาพ” หรือไม่ เพราะพูดไม่ได้ด้วยเหตุผลตามที่กล่าวมา ผมเพียงแต่อยากตั้งข้อสังเกตว่า การทำเช่นนี้เป็นวิธีการที่ผมเรียกว่า “ไม่มีเนื้อหา” เนื่องจากเป็นปรากฏการณ์ทางด้านกายภาพล้วนๆ และการทำเช่นนี้ผมเชื่อว่ก็คือสิ่งเดียวกับที่ฤาษีหรือนักพรตอินเดียสมัยพุทธกาลที่สอนเรื่องฌานสมาบัติเขาทำกัน เมื่อปัญหาที่เราต้องการแก้เป็นเรื่องของความทุกข์ที่มีเนื้อหา เช่นกำลังเสียใจที่ลูกรักคนเดียวต้องตายไปเพราะอุบัติเหตุ แต่เรากลับไปเพ่งจิตให้เกิดนิมิตเช่นนั้น ผมเลยสงสัยว่า มันจะช่วยแก้ปัญหาคความทุกข์เนื่องจากสูญเสียลูกรักได้อย่างไร อาจช่วยได้บ้างเวลาอยู่ “ในนั้น” แต่เมื่อออกมา ทุกอย่างก็คงเหมือนเดิม การทำสมาธิแบบนี้ก็เลยไม่ต่างจากการกินเหล้าเพื่อให้อายกุ่ม สมองอย่างนี้สารจะเป็นอันเดียวกันคือใช้วิธีการที่ไม่มีเนื้อหาสำหรับแก้ปัญหาคความทุกข์ที่มีเนื้อหา จะต่างบ้างก็ตรงการทำสมาธิอาจดูดีกว่าการกินเหล้าเท่านั้นเอง

นอกจากประเด็นเรื่อง “ความผิดพลาดผิดตัว” ตามที่กล่าวข้างต้น ยังมีอีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญน้อยกว่าแต่ผมคิดว่าสมควรที่เราจะพิจารณาเหมือนกัน ประเด็นนี้คือเรื่อง “คุณค่าของสิ่งที่เราใช้” นึกถึงตัวอย่างต่อไปนี้ครับ สมมติว่าท่านผู้อ่านปรารถนาอยากไปยอดภูกระดึงเพื่อขึ้นไปชมความงามบนนั้น มีหลายวิธีครับที่ท่านจะไปอยู่ยังตำแหน่งนั้นได้ เช่นเดินขึ้นไปเอง หรือไม่ก็เช่าเฮลิคอปเตอร์ไปลง ท่านมีเงินพอที่จะเลือกวิธีหลัง แต่ท่านคิดว่าวิธีนี้ไม่มีค่าเท่ากับการเดินด้วยสองขาของตน ท่านลงทุนฝึกเดินอยู่หลายเดือน แล้ววันหนึ่งท่านก็ทำสำเร็จ ท่านสามารถเดินจากตีนเขาขึ้นไปถึงยอดโดยไม่ต้องให้ใครมาช่วย ถ้ามว่าทำไมการเดินจึงสำคัญกว่าการนั่งเครื่องบิน คำตอบคือเพราะการเดินท่านต้องต่อสู้กับตัวเองมากมาย น้อยคนนักจะทำได้ เพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้นอ่อนแอ เราชอบความสบายมากกว่าความลำบาก (เช่นมีคำแนะนำจากพระพุทธเจ้าว่าวิธีลดความอ้วนนั้นไม่ยาก ให้หยุดกินทั้งที่ยังรู้สึกอร่อย คำแนะนำนี้ทำยากมากครับ ผมเองก็รู้สึกว่ายาก เลยมีพุงอยู่เวลานี้แหละ)

ในทำนองเดียวกัน สมมติว่าวันหนึ่งในอนาคตมีคณะแพทย์เขาทำวิจัยแล้วพบว่าสามารถผลิตยาแก้ความโลภ ความโกรธ ความหลงได้ ถ้ามว่าวิธีกินยานี้ (สมมติว่าได้ผลจริงๆ) จะเป็นวิธีที่ดีกว่าการพยายามเรียนรู้วันละนิดละหน่อยที่จะเอาชนะสิ่งเหล่านี้อย่างที่พระพุทธองค์ทรงสอนหรือไม่ คำตอบก็คงไม่ต่างจากเรื่องการขึ้นยอดภูกระดึงนั้นแหละครับ ถ้าพิจารณาจากความสะดวกสบาย เราก็ควรเลือกกินยา แต่ความสะดวกสบายนั้นไม่เคยให้ความรู้สึกว่สิ่งที่ได้มานั้นมีค่า การทำสมาธิแบบไม่มีเนื้อหานั้นว่าไปแล้วก็ไม่ต่างจากการกินยาที่ผมกำลังสมมติกล่าวอยู่นี้ เพราะเป็นกิจกรรมที่ไม่ต้องการการคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจ แล้วทำใจให้อยู่เหนือความโลภ ความโกรธ ความหลง สมมติว่าเป็นความจริงว่ามีบางสำนักสอนสมาธิที่ทำได้ง่ายๆ จิตของผู้ปฏิบัติจะถูกต้อนไปตามขั้นตอนต่างๆ ซึ่งไม่เกี่ยวกับความเข้าใจอะไรเลย นอกจากเห็นนิมิตอันนี้แล้วก็กระโดดไปหานิมิตอันใหม่ ที่สุดเมื่อเข้าถึงนิมิตดวงสุดท้าย ความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็หลุดร่อนไปหมด เราจะรู้สึกใหม่ว่า การได้ใจที่โล่งๆเยินๆ นั้นมีค่า เมื่อเทียบกับวิธีที่ตรงไปตรงมาที่สุดคือคิดวิเคราะห์ว่าทุกข์ของตน

มาจากไหน แล้วพยายามทำใจให้เอาชนะมันได้ ซึ่งยากกว่าและเจ็บปวดกว่า

บางท่านแย้งผมว่า “อาจารย์พูดถึงการทำใจบ่อย ทำอย่างไรหรือที่ว่าทำใจนะ” ท่านกำลังแย้งว่าวิธีที่ผมเสนอไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนเมื่อเทียบกับการทำสมาธิอย่างเป็นรูปแบบที่เราทำกันอยู่ทั่วไปเวลานี้ คำตอบของผมคือ “ก็ทำเหมือนกับที่บอกตัวเองว่าอดใจไว้ละ เรามีครอบครัวลูกเมียแล้ว เมื่ออยู่ใกล้เลขานุการคนใหม่ที่เพิ่งเข้ามาทำงานใกล้ชิดเรา แล้วเธอสวยมาก อะไรๆก็ยั่ววนไปหมด หรือไม่ก็เหมือนอดใจไม่กินข้าวต่อทั้งที่ปากกำลังอ่อยและต้องบอกว่ายังใส่เข้าไปได้อีกเป็นจานใหญ่ๆ เพื่อลดความอ้วน” นี่คือตัวอย่างการทำใจ ชัดเจนไหมล่ะครับ

การปฏิบัติธรรมสำหรับผมควรมีความหมายว่าเป็นการต่อสู้กับศัตรูที่กำลังปรากฏอยู่ต่อหน้า เราจะรู้ว่าเอาชนะความโกรธได้หรือไม่ก็ต้องเมื่อเผชิญหน้ากับความโกรธ จะรู้ว่าเราเอาชนะความโลภได้หรือไม่ก็ต้องเมื่อมีช่องจะได้เงินมากมาย แต่ต้องคดๆงอๆสักหน่อย จะรู้ว่าเราเอาชนะตัณหาราคะได้หรือไม่ก็ต้องเมื่ออยู่ใกล้หญิงสาวหรือชายหนุ่มที่มีเสน่ห์และเขามีที่ท่าว่าจะไม่ถือว่าเราแต่งงานแล้ว ในแง่นี้ การปฏิบัติธรรมก็คือการใช้ชีวิตเผชิญหน้ากับความจริงที่ยั่ววน การพ่ายแพ้ฉันนั้นผมถือว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา แต่ถ้าเรามีสติ มีความคิด เมื่อแพ้แล้วเป็นทุกข์ก็ควรเตือนสติตนที่จะไม่แพ้อย่างนั้นอีก การปฏิบัติธรรมในความหมายนี้ไม่ต้องการท่าทางหรือรูปแบบเช่นชุดขาวและการนั่งหลับตาสงบนิ่ง ต้องการเพียงจิตใจที่ละเอียด รู้จักคิด รู้จักสังเกตตนเอง และพร้อมจะรับว่าตนผิดพลาด ทั้งนี้เพื่อการเริ่มต้นใหม่ที่จะผิดพลาดน้อยลง

การปฏิบัติธรรมในความหมายนี้ผมคิดว่าเนื่องจากเป็นกระบวนการต่อเนื่องทั้งชีวิต สิ่งที่เรียกว่า “วิมุตติเบ็ดเสร็จเด็ดขาด” คงไม่มี ตำนานเกี่ยวกับพระพุทธองค์และพระอรหันต์นั้นได้สร้างให้ท่านเหล่านี้เป็นผู้ที่พ้นหมดจดแล้ว ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งถัดจากนั้นมา ชีวิตท่านก็หมดปัญหาไปโดยสิ้นเชิง แต่รายละเอียดบางอย่างเกี่ยวกับพฤติกรรมของพระอรหันต์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถาทำให้ผมสงสัยในตำนานดังกล่าวนี้มาก พระอรหันต์รูปหนึ่งสอนน้องเรื่องธรรมะน้องก็ไม่ยอมเข้าใจเพราะปัญญาที่บ ทานจึงจุดกระชากตากโสพระน้องชายออกจากวัด ท่านองว่า “โง่หนักก็ไปให้พ้นๆวัดของ

ฉัน” จนพระพุทธองค์ต้องมารับพระน้องชายไปฝึกสอนเอง ซึ่งก็ประสบผลสำเร็จ ตอนสังคายนาครั้งแรกนั้น ท่านพระมหากัสสปะตั้งญัตติถามว่า “ควรลอบลิกขาบทเล็กน้อยตามที่พระพุทธองค์ทรงเปิดทางเอาไว้หรือไม่” ก็มีผู้เสนอว่าก่อนจะลอบต้องนิยามเสียก่อนว่าลิกขาบทเล็กน้อยคืออะไร บางท่านบอกว่ายกเว้นปาราชิกสี่ข้อ นอกนั้นเล็กน้อยหมด ตามทัศนะของท่านผู้นี้ การสำเร็จความใคร่ด้วยตนเอง หรือการกอดจูบลูบคลำสตรีด้วยความเห็นพระหายที่ท่านปรับเป็นอาบัติสังฆาติเสสก็ลอบได้ เพราะเล็กน้อย ท่านต่อมาก็แย้งว่านิยามอย่างนั้นไม่ถูก ต้องยกเว้นปาราชิกและสังฆาติเสส ที่เหลือจึงเล็กน้อย ท่านนี้ก็ถูกค้าน โดยผู้ค้านคนต่อมาก็เสนอต่างออกไป ที่น่าสนใจคือ ท่านเหล่านี้เราบันทึกเอาไว้ชัดเจนว่าล้วนแล้วแต่เป็นพระอรหันต์ ผมไม่ทราบว่าจะทำไมพระอรหันต์ท่านแรกจึงคิดว่าอาบัติสังฆาติเสสเป็นอาบัติเล็กน้อย อันนี้น่าคิด

ที่กล่าวข้างต้นนี้โปรดอย่าได้เข้าใจว่าผมกำลังแสดงความผิดหวังในพฤติกรรมของพระอรหันต์ ผมไม่เคยผิดหวัง เพราะผมมีกฎที่ตั้งใจให้แก่ตนเองในการศึกษาพระไตรปิฎกคือ “ผมจะสนใจสิ่งที่พระอรหันต์ทำมากกว่านิยามที่คนอื่นเขียนให้” การกระทำของพระอรหันต์ที่ปรากฏในที่ต่างๆในพระไตรปิฎกหรือแม้แต่บรรณสาส์นจะให้ค่านิยามที่เป็นจริงมากกว่าเพราะเป็นค่านิยามที่มาจากการกระทำ ค่านิยามที่เป็นตัวหนังสือนั้นเขียนอย่างไรก็ได้ครับ ขึ้นกับว่าคนเขียนมีจินตนาการอย่างไรหรือคาดว่าพระอรหันต์น่าจะเป็นอย่างไร ผมเคยได้ยินผู้ที่เชื่อในค่านิยามแบบตัวหนังสืออธิบายว่า “ที่พระอรหันต์ท่านนั้นลอบลักน้องให้พันวัดไม่ใช่เพราะโกรธ แต่เป็นอุบายในการสั่งสอน” เมื่อผมถามว่า “รู้ได้อย่างไร” ท่านก็บอกว่า “พระอรหันต์คือผู้ที่ละความโกรธได้เด็ดขาดแล้ว จึงเป็นไปไม่ได้ที่ท่านจะทำอย่างนั้นเพราะโกรธน้องชาย”

เรื่องสุดท้ายที่ผมเสนอในวันนั้นคือการปฏิบัติธรรมมีผลเปลี่ยนแปลงชีวิตของคนเรามากน้อยเพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบกายของเราซึ่งพระพุทธองค์ทรงเห็นว่าเป็นระบบอิสระในตัวมันเอง ผมขอเริ่มต้นด้วยตัวอย่างที่พบมา

ด้วยตัวเองก่อน สมัยที่ผมเป็นสามเณรที่อยู่ที่ขอนแก่นนั้น เรามีพระเถระผู้ใหญ่ที่เป็นพระสังฆาธิการระดับจังหวัดอยู่ที่วัดแห่งหนึ่ง (ไม่ใช่วัดที่ผมจำพรรษาอยู่ แต่อยู่ใกล้เคียงกัน) ท่านเป็นพระชรา อายุเกิน ๙๐ สมัยนั้นเป็นที่รู้กันว่า ท่านทำอะไรไม่ได้แล้ว (ภาษาชาวบ้านเขาเรียกว่าท่านนั้น “หลงแล้ว”) เวลาที่ท่านจะต้องลงนามเอกสารในฐานะพระสังฆาธิการ จะต้องมีคนเอาปากก้ายัดใส่มือท่าน กุมมือท่านไว้ให้แน่น แล้วลากปากกานั้นพอให้เห็นเป็นตัวหนังสือ ก่อนมรณภาพ ในบางวันที่ฝนตก ท่านจะเดินออกไปที่ลานวัด ถือเสียมน้อยไปเซาะทรายให้เป็นร่องเพื่อคูลน้ำไหล เมื่อถูกลูกศิษย์ห้ามปราม เพราะเกรงว่าท่านจะเป็นหวัดไม่สบาย ท่านก็ร้องไห้โวยวายเหมือนเด็ก ๆ

เรื่องนี้หากเจ้าของเรื่องไม่ใช่พระมหาเถระ เราก็คงไม่คิดอะไร เพราะคนชราจำนวนมากในโลกนั้นก็มีความคิดและพฤติกรรมย้อนกลับไปเป็นเด็กอีกครั้ง แต่ที่เรื่องนี้เป็นปัญหาก็เพราะเราอาจสงสัยว่าอะไรทำให้พระมหาเถระระดับจังหวัดที่ร่ำเรียนพระธรรมมามากกลับกลายเป็นเด็กที่ไม่รู้พระธรรมอะไรทั้งนั้นเลย แพทย์นั้นรู้ดีครับว่าทั้งหลายทั้งปวงเป็นผลมาจากสมองของท่านเกิดอาการที่ชาวบ้านเรียกว่า “สมองฝ่อ” คือมันแก่ลงมากจนไม่อาจทำงานได้เหมือนเดิม

ตัวอย่างที่ผมยกมาข้างต้นนั้นผมยกมาเพื่อใช้ถามคำถามหนึ่งคือ สมมติว่าพระอรหันต์ท่านป่วยโดยโรคทางสมอง เช่นสมองฝ่อ หรือเป็นโรคอัลไซเมอร์ พฤติกรรมท่านจะเป็นอย่างไร โรคเหล่านี้สามารถทำลายสมองของท่านแล้วเลยมาถึงพฤติกรรมของท่านหรือไม่ เพราะอะไรเราจึงเชื่ออย่างนั้น

บางท่านที่อยู่ในห้องประชุมวันนั้นตอบผมว่า “ไม่มีทางที่พระอรหันต์จะหลง ต่อให้สมองของท่านถูกทำลาย ท่านก็จะยังมีพฤติกรรมที่สะอาดหมดจดงดงามเหมือนเดิม” ผมถามว่าอะไรทำให้ท่านเชื่ออย่างนั้น ท่านตอบว่า “เพราะพฤติกรรมของพระอรหันต์มาจากจิต ไม่ได้มาจากสมอง”

เพื่อให้เข้าใจเรื่องข้างต้นได้ง่ายขึ้น ผมคิดว่าเราอาจถามคำถามใกล้เคียงกันนี้ดูก็ได้ แล้วดูว่าคำตอบจะออกมาอย่างไร

(๑) “เมื่อพระอรหันต์สลายตายาว ท่านต้องสวมแว่นเพื่อจะอ่านหนังสือหรือไม่” หลายท่านที่เชื่อเรื่องจิตพระอรหันต์ที่เป็นอิสระจากสมองตอบผมว่า

“ก็ต้องสวมแว่น” ปัญหานี้ก็จบ

(๒) “เมื่อเป็นพระอรหันต์แล้ว เกิดอะไรขึ้นกับระบบสืบพันธุ์ของท่าน ระบบร่างกายของท่านจะยังมีการผลิตเชื้ออสุจิหรือไม่” เท่าที่ผมสังเกตเห็น คำถามนี้ผู้ตอบแสดงอาการลังเลอย่างเห็นได้ชัด อันที่จริงเรื่องนี้เป็นคำถาม “ลวง” ของผม ที่ว่าลวงคือว่าโดยสาระสองคำถามนี้เหมือนกันคือถามว่า เมื่อเป็นพระอรหันต์แล้ว ความเป็นอรหันต์นั้นมีผลที่เป็นการเข้าไปล่วงล้ำกายไม่ให้กายคงสภาพเป็นระบบอิสระของมันหรือไม่ ปรากฏว่าเมื่อเป็นเรื่องเกี่ยวกับตา ผู้ตอบก็ตอบอย่างไม่ลังเล เพราะลึกๆก็คงรู้สึ่ว่าความเป็นพระอรหันต์จะไปมีผลต่อกายได้อย่างไร แต่พอผมเปลี่ยนเรื่องเป็นระบบสืบพันธุ์ ซึ่งก็เป็นเรื่องของกายเช่นกัน ท่านก็ลังเล เนื่องจากระบบสืบพันธุ์อาจจะเกี่ยวข้องกับตัณหาราคะที่ท่านเชื่อว่าพระอรหันต์ตัดได้เด็ดขาดแล้ว

ท่านผู้อ่านทราบไหมครับว่าประเด็นว่าพระอรหันต์จะยังมีระบบสืบพันธุ์ที่ทำงานตามปกติหรือไม่นี้เป็นปัญหาสำคัญที่เคยมีการถกเถียงกันในการสังคายนาครั้งที่สาม พระสงฆ์กลุ่มหนึ่งเชื่อว่า “ยังมีครบ” แต่อีกฝ่ายไม่เชื่อ บังเอิญว่าฝ่ายที่ไม่เชื่อนั้นเป็นฝ่ายที่ทางการสนับสนุน ฝ่ายที่เชื่อเลยถูกหาว่าเป็นมิชฌาติฎฐิ (ดูเหมือนจะถูกจับสึก) คณะสงฆ์ไทย พม่า ลังกา ลาว และเขมรนั้นเป็นสายที่สืบทอดมาจากฝ่ายที่เชื่อว่าไม่มี เราจึงอธิบายว่าเมื่อเป็นพระอรหันต์แล้ว อวัยวะเพศของท่านจะลีบเล็กลง ใช้งานเพียงเพื่อเป็นช่องปัสสาวะเท่านั้น

แต่ผมเสียใจที่จะกล่าวว่า ความเชื่อนี้ขัดแย้งกับข้อมูลในพระไตรปิฎก (เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๗๐) มีเรื่องเล่าไว้ในพระวินัยปิฎกว่า วันหนึ่งพระรูปหนึ่งท่านนอนหลับอยู่ในกุฏิในเวลากลางวันแล้วเปิดประตูไว้ อวัยวะเพศท่านแข็งตัว มีผู้หญิง “หลายคน” (คัมภีร์บอกอย่างนั้น) มาที่วัดเพื่อจะไหว้พระ เห็นท่านนอนอยู่อย่างนั้นเลยเกิดอารมณ์ เข้าไปคร่อมท่าน “เมื่อทำการสมประสงค์แล้ว สตรีเหล่านั้นก็ออกปากว่า หลวงพี่รูปนี้สุดยอดจริงๆ” (ข้อความในคัมภีร์บรรยายอย่างนั้น) ท่านสงสัยว่าท่านจะต้องอาบัติปาราชิกหรือไม่ จึงนำความไปทูลถามพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ทรงวินิจฉัยว่าไม่ต้อง เพราะท่านเป็นพระอรหันต์ แล้วทรงอธิบายว่า การแข็งตัวของอวัยวะเพศชายนั้นเกิดจาก

ราคะก็ได้ เกิดเพราะปัจจัยอื่นที่เป็นเรื่องกายภาพไม่เกี่ยวกับราคะก็ได้ กรณีของท่านรูปนี้เป็นกรณีหลัง

เรื่องข้างต้นนี้หากท่านที่รู้บาลีจะจำได้ว่า มีข้อความที่สำคัญกล่าวเอาไว้ว่า เมื่อพระท่านตื่นขึ้น ท่านมองเห็นอวัยวะเพศของท่านเปราะเปื้อน ท่านจึงตกใจ อรรถกถาขยายความตรงนั้นว่า “ที่ว่าเปราะเปื้อนนั้นคือเปราะเปื้อนน้ำอสุจิ” ตกกลางเราเลยงว่า เมื่ออรรถกถาตีความอย่างนั้น โฉนก่อนหน้านั้น คณะสงฆ์เถรวาทจึงหาว่าฝ่ายที่เห็นว่าพระอรหันต์ยังมีการผลิตเชื้ออสุจิอยู่คิดผิด ดูเหมือนอรรถกถาจะเชื่อว่าการหลังอสุจิของพระอรหันต์สามารถเกิดได้ โดยที่ท่านไม่รู้สึกลึยดี มันหลังเพราะอวัยวะเพศท่านถูกกระตุ้นด้วยการข่มขืน โดยผู้หญิงหลายคน แต่ใจท่านไม่รู้สึกลึ “สนุก” ด้วย ที่หลังนั้นเป็นเรื่องของกายล้วนๆ

ผมไม่ต้องการจะวิเคราะห์เรื่องนี้ละเอียด ที่ยกมาเพื่อแสดงว่า ปัญหาว่าการเป็นพระอรหันต์มีผลก้าวข้ามไปถึงกายหรือไม่ โดยเฉพาะกายส่วนที่ดูเหมือนจะเกี่ยวข้องกับตัณหาราคะ เป็นเรื่องที่คณะสงฆ์หลังสมัยพุทธกาลตระหนักดี แต่ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็ไม่ชัดเจน เราจะทิ้งความไม่ชัดเจนเช่นนั้นเอาไว้ก่อน เพราะเรื่องที่ผมอยากจะเสนอในข้อเขียนนี้เป็นเรื่องอื่น อันได้แก่เรื่องสมองของพระที่ผ่านการปฏิบัติธรรมแล้วว่า ในช่วงที่สมองท่านยังดีๆอยู่ ท่านก็สามารถคิดได้ ปลงได้ เอาชนะความอยากที่ไม่มีเหตุผลในใจได้ เมื่อสมองของท่านถูกรบกวนด้วยโรคร้าย คุณสมบัติตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้นจะยังอยู่หรือไม่ ที่ผมสนใจปัญหานี้ก็เพราะว่า ในท้ายที่สุดแล้ว เราควรทราบว่าการปฏิบัติธรรมให้ผลกว้างแคบเพียงใด เวลาเห็นผู้ที่เราเคยเคารพนับถือว่าเป็นผู้ปฏิบัติธรรมที่สงบเยือกเย็น ภายหลังท่านป่วยหนัก แล้วแสดงอาการไม่เยือกเย็นอย่างนั้น เราควรเข้าใจว่าอย่างไร

-๙-

ท้ายที่สุดนี้ ผมคิดว่าผมมีคำตอบบางอย่างเกี่ยวกับคำถามข้างต้น คำตอบนี้เป็นผลมาจากการตีความขยายผลมาจากสิ่งที่ผมเสนอไว้ก่อนหน้านี้เกี่ยวกับทุกข์สองแบบ คือแบบมีกับไม่มีเนื้อหา ต่อไปนี้คือความคิดของผมครับ

๑. คำสอนเรื่องอนัตตาของพระพุทธศาสนานั้นตามความเข้าใจของผมคือ คำสอนที่บอกว่า ชั้นห้าเป็นระบบอิสระของมันเอง ในฐานะระบบอิสระ เราไม่สามารถเข้าไปบงการให้มันเป็นอย่างที่เราต้องการได้ ชั้นห้ามีทิศทางของมัน และทิศทางที่ว่ามันก็ถูกกำหนดโดยธรรมชาติของชั้นห้ามันเอง กล่าวเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น มนุษย์เรานั้นประกอบด้วยกายและใจ สองอย่างนี้ เกี่ยวข้องกันอย่างแนบแน่นจนอาจกล่าวได้ว่าในความเป็นจริงเราแยกกายกับใจออกจากกันไม่ได้ ใจหรือความคิดและความรู้สึกของคนเรานั้นเกิดผ่านสมองซึ่งก็เป็นอวัยวะหนึ่งที่รวมอยู่ในกาย เมื่อมือเราแคะขรามากๆ เราก็สั่งมัน อย่างที่เคยสั่งไม่ได้ ตา หู จมูก เท้า และสมองก็เช่นกัน เมื่อสมองแคะขรามากๆ ความแคะขราและคร่ำคร่าทรุดโทรมของมันก็ส่งผลกระทบต่อ “ความคิดและความรู้สึก” ของคนเรา ดังตัวอย่างที่ผมยกมาให้พิจารณาข้างต้น เราไม่ได้ออกแบบตัวเราเอง—นี่คือความจริงเบื้องต้นที่เราต้องยอมรับ เมื่อเกิดมา เราก็เป็นอย่างที่เป็นอยู่สำเร็จแล้ว เราไม่ได้เลือกที่จะมีสองตา สองมือ สองเท้า หนึ่งปาก เราไม่ได้เลือกที่จะมีสมองอย่างนี้ เราเพียงแต่ถูกสร้างขึ้นมาให้เป็นอย่างนี้ การที่เราไม่ได้ออกแบบตัวเราเองนี้ผมคิดว่าน่าจะเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้พระพุทธองค์ทรงย้ำเรื่องอนัตตา กล่าวง่ายๆคือ เราไม่ใช่ผู้ออกแบบชั้นห้า มีใครหรืออะไรสักอย่างที่เราไม่รู้จักแล้วเราก็เรียกสิ่งนี้ว่า “ธรรมชาติ” เป็นผู้ออกแบบชั้นห้า เมื่อเราไม่ใช่ผู้ออกแบบแต่แรก ย่อมเป็นไปได้เลยที่เราจะสามารถเข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงหรือเปลี่ยนแปลงชั้นห้า พระกายของพระพุทธเจ้าั้นพระองค์ก็ไม่ได้สร้างขึ้น อำนาจของพระพุทธเจ้าที่เราเรียกกันว่าพุทธานุภาพนั้นอาจล้ำลึกและมีผลก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแก่บางสิ่งในโลกเช่นจิตใจของผู้คน แต่พุทธานุภาพนี้ไม่อาจเข้าไปยุ่งเกี่ยวแทรกแซงกายของพระองค์ได้เลย ทรงเจ็บป่วยเหมือนคนทั่วไป และที่สที่สุดก็ปรินิพพานคือตายเหมือนมนุษย์ทุกคนที่เคยเกิดมาแล้วก็ตายไปแล้วในโลกนี้ ความตายนั้นธรรมชาติเลือกให้พวกเราด้วยเหตุผลบางอย่าง พระพุทธองค์ก็ทรงอยู่ในข่ายที่ถูกเลือกด้วย ไม่มียกเว้น

๒. ผมเข้าใจว่าธรรมชาติที่ออกแบบเรามาฉลาดพอที่จะสร้างเราและสิ่งมีชีวิตอื่นๆให้มีความสามารถที่จะพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าเกินไปกว่าสภาพ

แรกเริ่มที่เขาออกแบบไว้ให้ ในบางวัน ผมนั่งอ่านหนังสือ หมาสองสามตัวมาหมอบนอนอยู่ข้างๆ ผมเคยมองลงไปในดวงตาของหมาเหล่านั้นแล้วเกิดความสงสัยว่า “มนุษย์กับหมาอยู่ร่วมกันมาเป็นหมื่นปีแล้ว แต่ทำไมเราจึงไม่สามารถพูดจาเข้าใจกันได้” ทั้งหลายทั้งปวงนั้นคงเกี่ยวกับว่าสมองของเราต่างกัน การมีสมองที่ต่างกันนั้นได้แบ่งสรรพสัตว์ออกเป็นหมวดหมู่แล้วให้สังกัดอยู่คนละภพภูมิ แม้จะเดินผ่านกันไปมาก็อยู่คนละภพภูมิ “ภพภูมิ” ในที่นี้ผมหมายถึงสภาพของจิตใจที่จะคิดได้ละเอียดแตกต่างกัน ผู้ที่อยู่สูงกว่าย่อมเข้าใจผู้ที่อยู่ต่ำกว่าอย่างทะลุปรุโปร่ง ที่เราสามารถฝึกช้างฝึกม้าเอามาใช้งานเป็นข้าทาสของเราได้นั้นก็เพราะเราอยู่สูงกว่านั่นเอง ในหมู่มนุษย์ เนื่องจากว่าความคิดอ่านของเราได้รับการออกแบบมาให้พัฒนาสูงไปกว่า “คุณภาพตั้งต้น” ได้ คนที่พัฒนาความคิดมากกว่าย่อม “อ่าน” คนที่พัฒนาน้อยกว่าออก ส่วนคนที่พัฒนาน้อยกว่าย่อมไม่อาจจะอ่านคนที่อยู่สูงกว่าออก

๓. แก่นของพระพุทธศาสนานั้นคือการบอกเราว่า “มาพัฒนาความคิดอ่านกันเถิด” ภาษาดั้งเดิมที่พระพุทธองค์ทรงใช้เมื่อทรงกล่าวถึง “การพัฒนาความคิดอ่าน” ก็คือ “วิปัสสนา” ภาษาโบราณที่ตายแล้วจำนวนมากในโลกภายหลังถูกใช้เป็น “ศัพท์เทคนิค” ในโลกสมัยใหม่ คำว่าวิปัสสนา (และคำอื่นๆในภาษาบาลีจำนวนมาก) ก็ถูกคนไทยสมัยนี้ใช้เป็นศัพท์เฉพาะ ทำให้เกิดความเข้าใจว่าคำเหล่านี้จะต้องมีความหมายพิเศษ ซึ่งจริงๆแล้วอาจไม่เป็นอย่างนั้น เวลานี้สำนักปฏิบัติธรรมแทบทั้งหมดพูดถึง “การเดินจงกรม” ในความหมายว่าเป็นกิจกรรมเฉพาะอย่างหนึ่งเพื่อการเจริญสมาธิ แต่ทราบไหมครับว่าในภาษาเดิมของเขานั้น คำว่า “จงกรม” มีความหมายเท่ากับ “เดิน” (Walk) เท่านั้นเอง ไม่มากไม่น้อยไปกว่านั้น เดินไปหาข้าวกินก็เรียกจงกรม เดินออกกำลังก็เรียกจงกรม เดินไปเจริญสติไปก็เรียกว่าจงกรม ในคัมภีร์นั้นมักบรรยายว่า พระพุทธองค์เมื่อทรงตื่นนอนตอนเช้าจะเสด็จเดินจงกรม ก็เป็นเพียงการเดินออกกำลังของพระองค์เท่านั้น เพราะพระองค์ไม่จำเป็นต้องเดินปฏิบัติธรรมหรือเจริญสมาธิอีกแล้ว คำว่าวิปัสสนาก็อย่างเดียวกันนั้น สมัยพุทธกาล คำนี้มีความหมายง่ายๆว่า “พัฒนาความคิดอ่าน” เท่านั้นเอง ไม่มีความหมายเป็นศัพท์เทคนิคแต่อย่างใด ผมนั้นเวลานี้ค่อนข้างเชื่อว่า

หลักธรรมทุกหมวดทุกข้อ (เช่นอริยมรรคมีองค์ ๘ โพธิปักขิยธรรม ๓๗) สมัยก่อนไม่ได้มีความหมายเป็นศัพท์เฉพาะเลย พอเรามาเข้าใจว่าเป็นศัพท์เฉพาะก็เลยเข้าใจว่าจะต้องมีหลักการปฏิบัติที่จำเพาะเจาะจง เหมือนศัพท์เทคนิคในทางวิทยาศาสตร์ ทำถูกปะะๆเท่านั้นจึงจะเกิดผล ผมเคยถามนิสิตในห้องเรียนปริญญาเอกที่มหาจุฬาว่า “คำว่าสัมมาทิฐิที่เราแปลว่าความเห็นชอบหรือความเห็นที่ถูกต่อนั้นหมายความว่าอย่างไร” เราอภิปรายกันมาก แรกๆดูเหมือนหลายท่านเชื่อว่าคำนี้มีความหมายชัดเจน แต่ที่สุดเมื่อผมค่อยๆลองยกตัวอย่างถาม เช่นถามว่า “ชายคนหนึ่งไม่เชื่อว่าตายแล้วจะเกิดอีก เขาไม่เชื่อเรื่องบุญเรื่องสวรรค์ แต่เชื่อว่าคนดีเป็นคนมีค่าในตัวเอง คนอื่นจะรู้หรือไม่สำคัญ เขาจึงสมัครใจที่จะเป็นคนดี และเขาไม่หวังผลใดๆจากการนี้ คนแบบนี้ถือว่ามีสัมมาทิฐิหรือไม่” เราก็เริ่มลังเล บางท่านบอกเป็นบางท่านบอกไม่เป็น ท่านที่บอกไม่เป็นให้เหตุผลว่า ความหมายหนึ่งของสัมมาทิฐิคือต้องเชื่อว่ามีชาติหน้า แต่ก็ถูกแย้งว่า สัมมาทิฐิไม่ควรมีความหมายในเชิงขู่เชือดบังคับอย่างนั้น ปัญหาทั้งหมดนี้เกิดจากการที่เราเข้าใจว่าคำว่าสัมมาทิฐิมีความหมายตายตัวชัดเจนเนื่องจากเป็นศัพท์เทคนิค แต่ถ้าเข้าใจอย่างที่ผมเข้าใจ ปัญหาก็คงไม่เกิด สำหรับผม สัมมาทิฐิหมายถึงความคิดอ่านที่ทำให้ชีวิตเราสูงขึ้นในทางที่จะไม่ยึดมั่นในชีวิตแล้วเป็นทุกข์

๔. เมื่อเราเข้าใจว่าวิปัสสนาหมายถึงการพัฒนาความคิดความอ่านแล้ว เรื่องต่อมาที่เราจะพิจารณากันก็คือ อะไรคือสิ่งที่ธรรมชาติได้จัดการไว้ให้เรา สำหรับใช้เพื่อการพัฒนาตน เมื่อสักครู่นี้ผมบอกว่าธรรมชาติสร้างเรามาให้มีความสามารถที่จะปรับปรุงตนให้สูงขึ้น แล้วผมก็พูดเรื่องสมองของเราที่แตกต่างจากสมองของสัตว์อื่น สิ่งที่ผมอยากพูดต่อจากเรื่องเหล่านี้ก็คือภาษา ความเจริญรุ่งเรืองของมนุษยชาติที่ผมเชื่อว่าเกี่ยวข้องกับภาษาที่ดีเลิศเมื่อเทียบกับภาษาของสัตว์อื่น ภาษานั้นเป็นทั้งเครื่องมือสื่อสารความคิดระหว่างกันและเป็นเครื่องมือพัฒนาความคิดด้วย ผมขอพูดถึงภาษาในแง่ที่สอง พระพุทธเจ้าท่านตามความเชื่อของผมทรงพัฒนาความคิดได้สูงส่ง เมื่อความคิดของพระองค์สูงส่ง ย่อมทรงมองเห็นหรือเข้าใจอะไรบางอย่างที่แต่ก่อนไม่ทรงเข้าใจ และทรงมองเห็นต่อไปด้วยว่าเพื่อนมนุษย์ของพระองค์

จำนวนมากก็ไม่เข้าใจเรื่องพวกนี้เหมือนพระองค์ในสมัยก่อน ด้วยความรักและเมตตาเพื่อนมนุษย์ จึงทรงนำเอาสิ่งที่ทรงเข้าใจนั้นมาแบ่งปันแก่ผู้อื่น “ผ่านการใช้ภาษา” พระไตรปิฎกโดยเฉพาะพระสูตรนั้นไปอ่านดูเถิดครับว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงพูดมากขนาดไหน ใครที่ชอบบอกว่าการพูดหรือภาษาไม่ช่วยให้เข้าใจสัจธรรมโปรดอ่านพระไตรปิฎกแล้วถามตนเองว่า “หากภาษาใช้งานได้จำกัดเช่นนั้น เหตุใดพระองค์จึงทรงใช้มันมากขนาดนั้น”

๕. จะอย่างไรก็ตาม เราต้องเข้าใจว่าภาษาในแง่ก่อสร้างความเข้าใจนั้นทำงานอย่างไร ขอเริ่มที่พระพุทธองค์ก่อน ผลจากการที่ทรงคิดดีคิดละเอียด ทำให้ทรงเข้าใจอะไรบางอย่าง เมื่อประสงค์จะให้ผู้อื่นเข้าใจเรื่องนั้น ก็ทรงอธิบายให้เขาฟัง เช่นอธิบายว่ามีความจริง ๔ อย่างที่สำคัญมากเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ อย่างแรกคือทุกข์ อย่างที่สองคือสาเหตุของทุกข์ อย่างที่สามคืออาการที่ทุกข์ดับไปเพราะสาเหตุของมันถูกขจัด และอย่างที่สี่คือจะขจัดรากเหง้าของทุกข์อย่างไร ทั้งหมดนี้เราเรียกว่าอริยสัจสี่ เมื่อผู้ฟังฟังตาม ก็จะจินตนาการเห็นว่าความจริงแต่ละอย่างเป็นอย่างไร ผมถือว่าภาษาที่ดีนั้นสามารถก่อให้เกิดความเข้าใจแบบหนึ่งที่ผมขอเรียกว่า “ความเข้าใจในทางทฤษฎี” (Theoretical Understanding) ความเข้าใจที่ว่าเป็นเพียง “ครึ่งเดียว” ของการหมดไปของปัญหาในชีวิตเรา ถัดจากนั้นไป เราต้องทำอะไรบางอย่างด้วยตัวเราเอง ซึ่งเรื่องนี้พระพุทธเจ้าหรือใครก็เข้ามายุ่งเกี่ยวช่วยเหลือเราไม่ได้ นึกอย่างนี้ได้ครับ ลูกสาวเรากำลังเป็นทุกข์เนื่องจากทะเลาะกับสามี เธอบอกว่าจะหย่า เราอาจพูดอะไรกับลูกที่จะช่วยเตือนสติเธอให้คิดรอบคอบ ผมเชื่อว่าพ่อแม่ที่เป็นคนคิดละเอียดและเป็นคนดีจะช่วยอธิบายหลายเรื่องที่ลูกอาจนึกไม่ถึงในเรื่องนั้น แต่ท้ายที่สุดแล้ว เมื่อเราพูดจบแล้ว ลูกเราจะต้องตัดสินใจด้วยตนเอง ตรงนี้เราเข้าไปเกี่ยวข้องไม่ได้

๖. ผมขอเรียกอีกครั้งที่เหลือของสิ่งที่เราจะต้องทำต่อเพื่อให้ความทุกข์ในเรื่องนั้นๆหายไปจากชีวิตเราว่า “ความเข้าใจในทางปฏิบัติ” (Practical Understanding) โปรดสังเกตนะครับว่าผมเลือกใช้คำว่า “ความเข้าใจ” ในฐานะสิ่งที่จะทำให้ความทุกข์ละลายไปจากใจของเรา ที่เลือกอย่างนั้นไม่ใช่ว่าเลือกเองตามอำเภอใจ การเลือกนี้มาจากการที่ผมเข้าใจว่าคำว่าวิปัสสนาหมายถึง

ความเข้าใจ และเราชาวพุทธก็เชื่อกันว่าวิปัสสนานี้แหละที่จะใช้ดับความทุกข์ได้ ถ้ามองว่า ความเข้าใจในทางปฏิบัตินี้เป็นอย่างไร ตอบว่า ได้แก่การที่เราพยายามไตร่ตรองเรื่องนั้นๆด้วยตัวเราเองอยู่เสมอๆพร้อมกับบอกตัวเองว่า “จงเข้มแข็งที่จะทำสิ่งที่ถูกต้องซึ่งมันฝืนความรู้สึกเหลือเกิน” ผมเชื่อว่าท่านผู้อ่านคงสังเกตเห็นว่า เราเองนั้นแม้จะไม่ใช่นักปฏิบัติธรรมในความหมายที่ใช้กันอยู่สมัยนี้อันได้แก่การไปทำสมาธิในสำนักวิปัสสนา แต่การที่ชีวิตเราผ่านอะไรต่อมิอะไรมากมาย บางครั้งเราก็สามารถปล่อยให้เรื่องบางเรื่อง “หลุด” ไปจากชีวิตเราได้ เดิมมันเคยสร้างปัญหาให้เรา แต่เมื่อเราปล่อยให้มันหลุดไปเช่นนั้นแล้ว มันก็จะไม่เวียนมาสร้างปัญหาให้เราอีกต่อไป การปล่อยสิ่งต่างๆ หลุดร่อนไปจากใจนั้นเกิดเองตามธรรมชาติ ตามการบ่มเพาะทางด้านความคิด ไม่ได้เกิดจากความจงใจ ผมเคยเห็นคนบางคนที่เคยกินเหล้ามาเยอะ แต่แล้ววันหนึ่งเขาก็หยุดและหยุดอย่างสนิท นี่ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของการที่เขาสามารถปล่อยบางเรื่องให้หลุดไปจากชีวิตได้ทั้งที่ไม่ใช่นักธรรมะอะไรเลย ชาวบ้านบางคนที่ผมรู้จัก เป็นคนเรียนหนังสือไม่มาก แต่มีความคิดที่สะอาด สะอ้าน รักเมตตาสัตว์ แม้มีเงินไม่มาก ก็ยินดีเจียดเงินซื้ออาหารมาเลี้ยงหมาข้างถนน นี่ก็ตัวอย่างอีกตัวหนึ่งเช่นกันที่จะแสดงว่า คนเราสามารถหลุดจากความเห็นแก่ตัวได้โดยไม่ต้องปฏิบัติสมาธิภาวนาอะไรทั้งนั้น

๑. จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ผมต้องการบอกว่า สมองของมนุษย์เรานั้นถูกสร้างมาให้มีความสามารถที่จะปรับตัวให้สูงขึ้นกว่าค่ามาตรฐานที่ธรรมชาติออกแบบเอาไว้ให้เมื่อแรกที่เราก่อเกิด โดยธรรมชาติ เราสามารถที่จะพัฒนาความคิดความอ่านของเราได้อยู่แล้ว แต่ที่เราไม่รู้จักรักตัวเองก็อาจเพราะสภาพแวดล้อมของชีวิตไม่เอื้อ แต่ถ้าได้ยินได้ฟังเพื่อนมนุษย์บางคนที่เขาพัฒนา มากกว่าเรา (เช่นพระพุทธเจ้า) มาพูดอะไรบางอย่าง เราก็อาจจุกใจคิด แล้วเริ่มต้นที่จะพัฒนาตนเองด้วยตนบ้าง ที่พระพุทธเจ้าท่านตัดสินพระทัยเที่ยวสอนคนก็ด้วยเหตุผลที่กล่าวมานี้ ทั้งที่ตอนแรกทรงคิดว่าจะไม่สอนใคร จะอย่างไรก็ตาม เนื่องจากเราคือ “สิ่งที่เขาสร้างมาให้เป็นอย่างนี้” เราจึงควรเข้าใจด้วยว่าเสรีภาพที่จะพัฒนาตนเองเรานั้นอย่างไรเสียก็ย่อมต้องอยู่ในกรอบบางอย่าง พระพุทธเจ้านั้นเราเชื่อว่าทรงเป็นตัวอย่างของมนุษย์ที่พัฒนา

ตนเองอย่างถึงที่สุดแล้ว แต่นี้ก็ไม่ได้หมายความว่า จะทรงพัฒนาตนเองไปพัน
กรอบจำกัดตามธรรมชาติที่เวลานั้น พระพุทธเจ้าทรงคิดผ่านสมอง เมื่อทรงชรา
ภาพ สมองของพระองค์ก็ย่อมจะอ่อนล้า และมีผลต่อความคิดความอ่านของ
พระองค์ ผมอ่าน “มหาปริณิพพานสูตร” อันเป็นพระสูตรที่เล่ารายละเอียด
ช่วงเวลาสุดท้ายประมาณ ๓ เดือนก่อนที่จะปรินิพพานเอาไว้อย่างให้ความ
สนใจเป็นพิเศษ ในพระสูตรนั้น ตอนหนึ่งทรงเปรียบเทียบว่ากายของพระองค์
เวลานั้นเหมือนเกวียนเก่าที่เขาซ่อมแซมจนพurunไปหมดแล้ว รอเวลาที่จะ
“หักลง” ในวันใดวันหนึ่ง ทรงเล่าต่อว่า บางครั้งต้องทรงใช้กำลังใจมหาศาลที่
จะพยุงสังขารอันคร่ำคร่านั้นเพื่อทำกิจบางอย่างที่ทรงจำเป็นต้องทำ เพราะทรง
มีกำลังใจที่เข้มแข็ง จึงทรงฝืนสังขารได้ในบางเวลา แต่ที่สุดก็ทรงยอมรับว่า
การฝืนนั้นทำได้เป็นบางเวลาเท่านั้น ที่สุดก็ทรงยอมจำนนต่อความจริงที่ว่า
ร่างกายนั้นมีทางไปของมันเองตามที่ธรรมชาติได้กำหนดไว้แล้ว ไม่มีใครอาจ
ทัดทานได้ ตอนหนึ่งทรงกระหายน้ำมาก ตรัสสั่งให้พระอานนท์ไปตักน้ำในลำ
ธารมาให้เสวย พระอานนท์ทูลว่าเพ็งมีกองเกวียนตัดผ่านลำธารไป น้ำคงยัง
ขุ่นอยู่ แต่ก็ทรงยืนยันให้พระอานนท์ไปตักน้ำมาถึงสามครั้ง ผมอ่านข้อความ
ตรงนี้แล้วจินตนาการถึงพระองค์ที่จะปรินิพพานในอีกไม่กี่วันหรือไม่กี่ชั่วโมงว่า
สภาพร่างกายของพระองค์เวลานั้นเป็นอย่างไร ก่อนตายนั้น การรับรู้ของ
คนเราทุกทวารคงค่อยๆ หริ่ง พระพุทธองค์ก็คงเช่นเดียวกัน ความกระหาย
น้ำนั้นเป็นปรากฏการณ์ทางกาย ที่ทรงรบเร้าให้พระอานนท์ไปตักน้ำมาให้เสวย
ทั้งที่พระอานนท์ทูลว่าน้ำคงยังขุ่นอยู่ ไม่เหมาะที่จะดื่ม ก็สามารถอธิบายได้
ในทางกายภาพ ตอนนั้นระบบกายของพระองค์เริ่มจะปิดตัวมันเองแล้ว สมอง
ของพระองค์เริ่มจะปิดตัวมันเช่นกัน เมื่อสมองเริ่มปิดตัว Functions ที่ไม่จำ-
เป็นก็จะถูกปิดก่อนเพื่อสงวนพลังงานเอาไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ผม
ตีความว่า ความคิดอ่านของคนเราที่เรียกว่า “สติปัญญา” (Wisdom, Intel-
ligence, Morality, Understanding, เป็นต้น) นั้นไม่ถือว่าจำเป็นแล้วในช่วง
วิกฤติของชีวิตเช่นนั้น ดังนั้นมันย่อมจะถูกปิดไปก่อน ที่เหลือจึงเป็น Func-
tions ของสมองที่เป็นไปเพื่อความอยู่รอดของมันและกายโดยรวมเท่านั้น
เพราะเหตุนี้ ผมจึงเข้าใจว่าทำไมจึงไม่ทรงฟังเหตุผลของพระอานนท์เรื่องนี้

ขุน

๘. ในตอนต้นของข้อเขียนนี้ผมพูดถึงหมาน้อยของผมตัวหนึ่งกับไวรัส ล่าไส้อักเสบ แล้วต่อมาผมก็พูดถึงอีกาที่ผมพบว่ามีมากที่เมืองมูมไบ ท่านผู้อ่านอาจสงสัยว่าทั้งหมดนี้เกี่ยวข้องกับเรื่องการปฏิบัติธรรม เรื่องสมอง และเรื่องการตีความเหตุการณ์ใน “มหาปรินิพพานสูตร” ข้างต้นอย่างไร เรื่องนี้อาจไม่เกี่ยวกันจริงๆก็เป็นได้ แต่ความรู้สึกส่วนหนึ่งที่ทำให้ผมนำเอาเรื่องเหล่านี้มาเกี่ยวโยงกันก็คือ ในบางวัน ผมมีความรู้สึกว่สิ่งที่พระพุทธศาสนา เราเรียกว่า “สังสารวัฏฏ์” นั้นอาจเข้าใจในอีกแง่มุมหนึ่งว่คือ Biospheres ที่กว้างใหญ่ไพศาล รอบๆตัวเราเวลานี้มีเพื่อนร่วมทุกข้อยู่มากมายเต็มไปหมด ผมกำลังหมายถึงสรรพชีวิตที่ก่อกำเนิดขึ้นมาในโลกซึ่งต้องดิ้นรนเพื่อให้ตน อยู่รอดอย่างเต็มที่ แล้ววันหนึ่งก็ต้องตายไปจากโลกนี้เสมอเหมือนกัน นอกจากเพื่อนทุกข์ที่มองเห็นตัวตนอันได้แก่พืชและสัตว์นานาชนิด เรายังมี เพื่อนร่วมทุกข์ที่เล็กกระจิวหิวมองด้วยตาเปล่าไม่เห็นอีกเป็นจำนวนมาก อาจมากกว่าส่วนที่มองเห็นด้วยตาเปล่าเสียด้วยซ้ำ ในคืนที่ผมค้นข้อมูลจาก อินเทอร์เน็ตเกี่ยวกับไวรัสล่าไส้อักเสบในสุนัขนั้น ผมคิดขึ้นมาแวบหนึ่งว่ “ทำไมธรรมชาติจึงสร้างไวรัสที่ว่านี้ขึ้นเพื่อให้มันมาฝังตัวอยู่ในหมาของผม แล้วอาจทำให้หมาของผมตายไปด้วยความทรมาณเช่นนั้น” (ฝากท่านผู้อ่าน ช่วยตอบคำถามนี้ด้วยนะครับ) บางสิ่งที่เราเห็นว่า “ชั่วร้าย” จากมุมมอง เฉพาะของใครบางคนอาจเป็น “สิ่งดี” ในมุมมองที่กว้างกว่านั้น เมื่อคนหรือ สัตว์เลี้ยงที่เรารักตายไป เราอาจสงสัยว่ทำไมพระเจ้าหรือธรรมชาติจะต้อง สร้างความตายมาไว้คู่โลกด้วยนะ ความสงสัยนี้มาจากมุมมองเฉพาะของเรา ซึ่งกำลังทุกข์ใจเนื่องจากสิ่งที่รักได้ตายไป แต่ถ้าคิดขยายกว้างไปกว่านั้น เรา จะเข้าใจว่หากไม่มีความตายเลย โลกก็คงไม่มีพื้นที่ให้คนหรือสัตว์เลี้ยงที่เรา รักนั้นเกิดมา ในแง่นี้ความตายก็จำเป็นสำหรับโลก เราต้องขอบคุณความตาย (ของผู้อื่น) ที่ได้ให้พื้นที่แก่เราและสิ่งที่เรารักได้ถือกำเนิดขึ้น เมื่อเราหรือสิ่งที่ เรารักจะต้องตายไปบ้าง เราก็ควรจะทำใจได้ว่า “ตอนนี้ถึงคราวเราที่จะต้องทำ ประโยชน์แก่ผู้อื่นบ้าง” คิดได้อย่างนี้ผมก็คลายความเป็นห่วงหมาน้อยของผม ลงไปมาก (ตอนนั้นผมคิดว่าโอกาสที่มันจะรอดคงน้อย จึงพยายามทำใจไว้

ล้วงหน้า)

เพื่อนร่วมสังสารวัฏที่ตัวเล็กๆมองไม่เห็นเหล่านี้จำนวนมากคือต้นตอของความเจ็บป่วยและความตายของเรา ในสมัยพุทธกาล ขณะที่พระพุทธองค์ยังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่และกำลังท่องเที่ยวไปเพื่อแจกจ่ายแสงสว่างทางปัญญาแก่เพื่อนมนุษย์นั้น เพื่อนตัวเล็กของเราเหล่านี้ก็มีอยู่เต็มท้องฟ้า พื้นดิน ทุงหญ้า ป่าเขา... ไปหมด ส่วนหนึ่งก็เข้ามาเกาะพระวรกายของพระองค์เพื่อความอยู่รอดของพวกมัน ในช่วงเวลาที่ระบบกายของพระองค์ยังแข็งแรงอยู่ ยังมีแรงต้านอยู่ เจ้าตัวน้อยเหล่านี้ก็ไม่ทำให้พระองค์เจ็บป่วย แต่เนื่องจากทรงทำงานมาก พักผ่อนน้อย พระวรกายจึงสูญเสียความเข้มแข็งที่จะต้านทานเพื่อนตัวเล็กของเราเหล่านี้ไปมาก พระพุทธเจ้าของเรานั้นอายุเพียง ๘๐ พระสาวกหลายท่านอายุยืนกว่านี้ ปัจจุบันพระสงฆ์ไทยหลายท่านอายุยืนกว่าพระองค์เสียอีก (อย่างอาจารย์ผมที่ขอนแก่น ท่านมรณภาพตอนอายุ ๙๘) ดังนั้นตำนานเรื่องการสร้างบารมีแล้วร่างกายจะยืนยงนั้นก็ เป็นเพียงตำนาน ความเชื่อเรื่องปฏิบัติธรรมแล้วจะรักษาโรคได้ที่คาบดินอยู่เวลานี้ ก็เป็นเพียงความเชื่อ

เสรีภาพของมนุษย์เมื่อประมวลมาจากสิ่งที่ผมกล่าวมาทั้งหมดนี้ก็อยู่ในพื้นที่เล็กๆแคบๆที่เรียกว่าสมอมนั้นแหละครับ สมอมนั้นอาศัยอยู่ในกะโหลกศีรษะ ธรรมชาตินั้นต้องการทะนุถนอมสมอมนั้นเอาไว้เป็นพิเศษเพราะรู้ว่านี่คือศูนย์กลางของทุกอย่าง จึงสร้างกะโหลกที่แข็งแรงมากห่อหุ้มมันเอาไว้ แต่กะโหลกนั้นต่อให้แข็งแรงอย่างไรก็เป็นอนิจจัง คือแตกได้ทำลายได้เวลามีอุบัติเหตุที่ร้ายแรงเกิดกับเรา ไม่เพียงเท่านั้น เพื่อนเล็กๆที่มองไม่เห็นของเราเนื่องจากมีความจำเป็นต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด พวกเขาจึงต้องปรับตัวให้มากขึ้นเท่าที่จะทำได้เพื่อให้ตนอยู่รอด การปรับตัวนั้นต่อมาก็ยังผลให้พวกเขาสามารถซ่อนไซผ่านกะโหลกศีรษะที่แข็งแรงเข้าไปทำลายสมอมนั้น วันใดก็ตามที่สมอมนั้นใช้งานไม่ได้เป็นส่วนมาก วันนั้นผมถือว่าเสรีภาพที่มีอยู่ภายในกรอบเล็กๆแคบๆนั้นก็ปิดฉากลง

ไม่เพียงเท่านั้น แม้ในสภาพที่สมอมนั้นยังทำงานตามปกติในช่วงวัยที่เรายังแข็งแรงอยู่นั้น เราก็ควรเข้าใจด้วยว่า แม้ว่าธรรมชาติจะอนุญาตให้เราใช้

สมองเพื่อค้นหาเสรีภาพบางอย่าง แต่นั่นก็เป็นเพียงข้อเท็จจริงส่วนหนึ่งเท่านั้น ข้อเท็จจริงอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญไม่แพ้กันก็คือ ธรรมชาตินั้นสร้างสมองมาเพื่อเป็นศูนย์กลางของกายที่เมื่อรวมส่วนนี้เข้าด้วยกันทั้งหมดแล้วก็คือระบบอิสระระบบหนึ่งต่างหากจากเรา เราเข้าไปยุ่งเกี่ยวแทรกแซงมันไม่ได้เลย ตัวอย่างที่ดีที่สุดของการทำงานของระบบอิสระที่ว่านี้ก็คือการที่ระบบร่างกายของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายยังคงทำงานตามปกติของมันอยู่ต่อไป ผมเชื่อว่าถ้าดีเอ็นเอของพระพุทธองค์ยังคงหลงเหลืออยู่ที่ไหนสักแห่ง (เหมือนในหนังเรื่อง Jurassic Park) นักวิทยาศาสตร์สมัยนี้ก็จะสามารถ “โคลน” กายของพระองค์ขึ้นมาใหม่ได้ สำหรับผม ไม่มีเหตุผลที่จะเชื่อว่าเมื่อชายหนุ่มคนหนึ่งเป็นพระอรหันต์แล้ว ระบบสืบพันธุ์ของเขาจะยุติการทำงาน ทำไมผมจึงคิดอย่างนั้น ก็เพราะว่ากายนั้นมันไม่แยกว่าอะไรคือกลไกที่เกี่ยวข้องกับตัณหาราคะ อะไรไม่เกี่ยว สำหรับกายมีกลไกเดียวเท่านั้นคือกลไกเพื่อความอยู่รอดของกาย ที่เรามาแบ่งว่าเรื่องสืบพันธุ์เป็นเรื่องตัณหา ส่วนเรื่องกินไม่ใช่ ดังนั้นเป็นพระอรหันต์แล้วยังต้องกินอยู่ก็ไม่แปลก แต่เป็นไปได้เลยที่เป็นพระอรหันต์แล้วจะยังมีการผลิตอสุจิอยู่ เหตุผลนี้เราคิดเอาเอง กายมันไม่คิดด้วยหรอกครับ

เมื่อสมองเป็นเสมือน “ห้อง” ที่ “เรา” กับ “สหายผู้เป็นอิสระของเราอันได้แก่กาย” ใช้ร่วมกัน เลยเป็นเรื่องยุ่งยากมากที่จะบอกว่าความคิดที่ปรากฏขึ้นในแต่ละช่วงเวลาในแต่ละวันนั้นอันไหนเป็นของเรา อันไหนเป็นของกาย ผมเชื่อว่าพระพุทธองค์นั้นสนพระทัยเรื่องนี้มาก ความทุกข์ในชีวิตมนุษย์นั้นโดยหลักแล้วเกิดเพราะเราแยกไม่ออกระหว่างสองเรื่องนี้ แล้วปล่อยให้ชีวิตถูกชักนำไปด้วยความคิดส่วนที่เป็นของกาย มากกว่าที่จะให้ความคิดส่วนที่เป็นของเรานำพาชีวิตเราไป กายนั้นต้องการแพร่พันธุ์หรือทำสำเนาของมันเอาไว้ เมื่ออยู่ใกล้สาวๆที่กายมันเห็นว่าเหมาะจะเป็นแม่พันธุ์ มันจึงกระซิบบอกเราว่า “พยายามเข้าไปตีสนิทเธอซิ” ถ้าเรายังไม่แต่งงานก็ไม่เป็นไร แต่แม้จะแต่งงานมีลูกมีเมียแล้ว กายมันก็ไม่สนใจหรอกครับ เพราะความคิดในเรื่องศีลธรรมจรรยา นั้นมาจาก “เรา” ไม่ได้มาจากกาย ท่านผู้อ่านคงนึกออกต่อไปว่าคนที่ให้ความคิดอันออกมาจากระบบกายนำพาชีวิตนั้นยอมเสี่ยงต่อ

ทุกข้ออันจะเกิดตามมาจากกรณีที่ครอบครัวแตกแยกมากกว่าคนที่ได้รับการฝึกฝนมาให้แยกความแตกต่างระหว่างความคิดสองแบบที่ผมกล่าวมาข้างต้นได้

ปัญหาที่ผมยังคิดไม่ตกอยู่เวลานี้ (และอยากฝากท่านผู้อ่านไปช่วยคิดต่อด้วย) ก็คือ เนื่องจากผมเดาใจผู้ที่สร้างเรามาไม่ถูกว่า ลึกลงแล้วเขาต้องการให้เราเป็นอิสระเพียงใด ผมเลยไม่รู้ว่าท้ายที่สุดแล้วการปฏิบัติธรรมในความหมายของการพัฒนาความคิดความอ่านตามที่ผมเสนอมานั้นทั้งหมดนั้นจะให้ผลที่เป็นความเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเพียงใด เวลานี้เราชาวพุทธส่วนใหญ่เชื่อกันว่าการทำสมาธิที่ถูกหลักที่เรียกว่าสัมมาสมาธิจะช่วยให้เกิดปัญญาที่ถูกต้องที่เรียกว่าสัมมาปัญญา เมื่อมีปัญญาที่ถูกต้อง เราก็จะ “หลุดพ้นอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด” จากกิเลสตัณหา จินตนาการนี่จะเป็นจริงได้ย่อมขึ้นอยู่กับว่าผู้ที่สร้างเรามาเขาให้เสรีภาพแก่เรามากขนาดนั้นหรือไม่

แต่หากให้ผมเดา (ซึ่งอาจจะผิดก็ได้) ผมเดาว่า เขาไม่ยอมขนาดนั้นหรอก ผมมีเหตุผลประกอบการเดาว่า หากเราพิจารณาชีวิตเราอย่างรวมๆโดยไม่เอาแนวคิดเรื่องกิเลสตัณหาเข้ามาเกี่ยวข้อง พฤติกรรมที่เราต้องทำอย่างอัตโนมัติ (ที่ทางชีววิทยาเรียกว่าสัญชาตญาณ) นั้นอาจจำแนกได้เป็นสองส่วนหลักๆคือ (๑) สัญชาตญาณที่เป็นไปเพื่อความอยู่รอดของปัจเจกบุคคล (๒) สัญชาตญาณที่เป็นไปเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์โดยรวม ความหิวและกระหายนั้นเป็นตัวอย่างของสัญชาตญาณอย่างแรก ส่วนความรู้สึกเรื่องกามารมณ์นั้นเป็นตัวอย่างของสัญชาตญาณประเภทที่สอง ผมเดาว่าผู้ที่สร้างเรามาเขาคงไม่คิดว่าสัญชาตญาณอย่างที่สองเป็นเรื่องต่ำทราม เรื่องนี้พวกเราน่าจะมาคิดเองในภายหลัง (ด้วยเหตุผลบางอย่างที่ผมขอฝากให้ท่านผู้อ่านคิดด้วยว่าทำไมเราจึงมองอย่างนั้น)

วิธีหนึ่งที่จะช่วยให้เราเข้าใจว่าทำไมสัญชาตญาณทางเพศมองจากระบบของกายเองจึงไม่ใช่เรื่องที่ต่ำทรามก็อาจนึกอย่างนี้ครับ หากไม่มีสัญชาตญาณนี้ในพระบิดาและพระมารดาของเจ้าชายสิทธัตถะ เจ้าชายก็คงไม่ได้เกิดขึ้นในโลก เมื่อเจ้าชายไม่ได้เกิด พระพุทธเจ้าก็ไม่มี เมื่อพระพุทธเจ้าไม่มี พระพุทธศาสนาก็ไม่มี อย่างไรก็ตามเสียพระพุทธเจ้าก็ต้องอยู่ในกายของมนุษย์ กายของ

มนุษย์นั้นอย่างไรเสียก็ต้องก่อกำเนิดขึ้นจากสัตวชาติตามทางเพศของมนุษย์คู่หนึ่ง ในแง่นี้ เราต้องขอบคุณกามารมณ์ที่ได้ส่งคนดีๆ มาเกิดในโลก แต่จะขอบคุณก็คงไม่ถูก เพราะกามารมณ์เดียวกันนี้แหละที่ส่งทรราชมาเกิดในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติด้วย ดังนั้น ทางที่เหมาะสมที่สุดก็คือมองสิ่งนี้ว่าเป็นกลางๆ ไม่ดีหรือชั่วในตัวมันเอง

-๑๐-

ผมกลับมาจากอินเดียด้วยความรู้สึกหลายอย่าง ภาพผู้คนในการสัมมนาทางวิชาการก็เป็นภาพหนึ่งที่ผมยังจดจำได้นอกจากภาพของอีกา พวกเราที่อยู่ในหอประชุมนั้นเรียกตนเองว่ามนุษย์ เราเชื่อว่าเราเป็นสิ่งที่สูงส่งกว่าสัตว์เดรัจฉานอย่างอีกาหรือหมาน้อยของผม ก็คงไม่ผิดหากจะมองอย่างนั้น เพราะเราน่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตเดียวบนโลกนี้ที่สมองพัฒนามามากจนกระทั่งมีความคิดอ่านที่ลึกซึ้งถึงขั้นเข้าใจตนเอง เข้าใจการที่ตนถูกสร้างมาพร้อมสัตวชาติตามบางอย่าง และเข้าใจว่าตนไม่ต้องทำตามสัตวชาติตามนั้นเสมอไปก็ได้ในกรณีที่เห็นว่าการไม่ทำนั้นประเสริฐกว่า พระพุทธศาสนาสอนเรื่องไม่ฆ่าสัตว์ทั้งที่รู้ว่าเราดูเหมือนจะถูกสร้างมาเพื่อให้กินเนื้อสัตว์ นี่เป็นตัวอย่างหนึ่งของความเป็นสัตว์ที่ประเสริฐของมนุษย์ เราประเสริฐเพราะเราสามารถเลือกที่จะไม่ทำตามกลไกของสัตวชาติตามที่ถูกติดตั้งเอาไว้ให้พร้อมกับการเกิด

แต่ที่สุดเราก็เป็นสิ่งที่เล็กน้อยเหลือเกินเมื่อเทียบกับสิ่งที่เราไม่รู้ในฐานะสิ่งมีชีวิตที่ทำให้พวกเราเผ่าพันธุ์ที่เรียกว่ามนุษย์ปรากฏขึ้นในโลกใบนี้ ก่อนวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๐๐ ผมไม่มีตัวตนอยู่ในโลกใบนี้เพราะนั่นคือวันเกิดของผม บางทีผมก็เคยคิดเหมือนกันว่าโลกก่อนวันที่ผมเกิดจะเป็นอย่างไร เมื่อเกิดมาแล้วผมก็อ่านพบว่าการปฏิวัติ ๒๔๗๕ เคยเกิดขึ้นในโลกใบนี้ ในประเทศที่เรียกว่าประเทศไทย แต่ตอนนั้นผมก็ไม่มีตัวตนอยู่ในโลกนี้ เช่นเดียวกัน วันหนึ่งผมก็ต้องจากโลกนี้ไป กลับไปหาสภาพที่เคยเป็นอยู่ก่อนคือไม่มีตัวตนอยู่ในโลกใบนี้ ท่านผู้อ่านทุกท่านก็เป็นเหมือนผม เราทุกคนคือปรากฏการณ์ชั่วคราว แม้การอุบัติขึ้นของมนุษย์ผู้ยิ่งใหญ่อย่างพระพุทธเจ้าผมก็เข้าใจว่า

เป็นปรากฏการณ์ชั่วคราวเช่นกัน วันหนึ่งดวงอาทิตย์ดวงที่กำลังส่องแสงสุดสภาวะมายังโลกของเราดวงนี้จะค่อยๆ หมองลงๆ และดับไปในที่สุด ผมเคยคิดว่ามนุษย์ในยุคที่ดวงอาทิตย์กำลังจะดับมอดนั้นจะรู้สึกอย่างไร ไม่มีอะไรบ่งชี้ว่าผมจะได้ไปเกิดอีกครั้งในอนาคต ดังนั้นมนุษย์ที่จะดิ้นรนเพื่อให้ตนอยู่รอดในวันที่ดวงอาทิตย์กำลังจะดับนั้นก็ไม่ใช่ผม ไม่ใช่ท่านผู้อ่าน เหมือนกับที่มนุษย์ที่ตายก่อนเราเมื่อหลายพันปีที่แล้วก็เป็นคนละคนกับพวกเราที่กำลังอยู่ท่ามกลางโลกที่เต็มไปด้วยพิษานุพิษอันเกิดจากมือของเราเองเวลานี้

คิดไปคิดมา จักรวาลนี้ก็เหมือนโรงละคร เป็นโรงละครที่มีฉากอยู่ฉากเดียวคือความมืด แสงสว่างนั้นมาที่หลังความมืด เมื่อดวงอาทิตย์และดาวที่มีแสงในตัวทุกดวงค่อยๆ แก่และตายลงทีละดวงๆ โรงละครนี้ก็จะกลับไปสู่สภาพเดิมของมัน—สภาพก่อนที่การแสดงจะเริ่มต้นขึ้น ถ้าโรงละครแห่งชีวิตคือความมืด แต่ละชีวิตก็เหมือนแสงหิ่งห้อยที่ปรากฏขึ้น ดำรงอยู่ชั่วขณะแล้วก็ลับหายไป ท่านผู้อ่านกับผมเวลานี้กำลังบินไปมาท่ามกลางความมืดแห่งโรงละครของชีวิต มีทุกข์มีสุข ได้หัวเราะได้ร้องไห้ ซึ่งทั้งหมดนั้นควรมองว่าเป็นประสบการณ์ของชีวิตที่มีค่าหมด ผมยังเคยคิดว่าหากวันหนึ่งผมป่วยด้วยโรคมะเร็ง หรืออัลไซเมอร์ ผมควรจะเสียใจกับอุบัติเหตุของชีวิตนี้หรือไม่ ผมตอบไม่ได้ เพราะมันยังไม่ได้เกิดจริง แต่เวลานี้ผมเองก็พยายามเตรียมใจเตรียมความรู้สึกว่า (๑) ที่แน่ๆคือวันหนึ่งแสงหิ่งห้อยนี้จะต้องดับลงอย่างแน่นอน อย่าว่าแต่แสงหิ่งห้อยแห่งชีวิตเราที่เล็กเสี้ยวเหลือเกินนี้เลย แม้เจ้าแห่งแสงคือดวงอาทิตย์ก็ต้องดับ (๒) ผมภาวนาขอให้ตนมีสุขภาพดีตามสมควรแก่อัฐภาพ หากจะตายก็อย่าได้ทรมานมากนัก (๓) จะอย่างไรก็ตามคำภาวนานั้นผมรู้ดีว่าไม่เกี่ยวเลยกับสิ่งที่จะเกิดกับผมจริงๆ ในวันข้างหน้า ดังนั้น สิ่งที่เราทำได้ก็คือรับมือกับเหตุการณ์ที่จะเกิดกับเราแบบวันต่อวันให้ดีที่สุด

พระพุทธศาสนานั้นในความรู้สึกของผมเป็นสิ่งประเสริฐเพราะสอนให้เราถามคำถามเล็กๆ กับชีวิต และคำตอบที่ให้ในนามของพระพุทธศาสนาก็คล้อยตามคำถามนั้นคือ ความจริงเป็นอย่างไรเราก็ต้องรับตามนั้น ไม่หลอกตนเอง ไม่ละเมอเพ้อพก ไม่หวังในสิ่งที่ไม่มีความผลรองรับว่าเราจะพึงหวังได้ ดังที่ผม

กล่าวข้างต้น สังสารวัฏฏ์อาจมองได้อีกรูปหนึ่งก็คือ Biospheres ขนาดมหึมา ภายในสังสารวัฏฏ์ในความหมายนี้ ไม่มีใครที่เราสมควรมองว่าเป็นศัตรู เพราะทุกชีวิตล้วนแล้วแต่มีทุกข์ที่ต้องแบกรับเสมอเหมือนกันคือดิ้นรนเพื่อให้ตนอยู่รอด ก่อนจะตบยุงที่กำลังเกาะอยู่ที่แขน มือที่เงื้อขึ้นจะตบนั้นอาจชะงัก แล้วถูกวางลงก็ได้หากเราจะจุกคิดว่า เจ้าสัตว์ตัวกระจั๋อยที่กำลังดื่มเลือดเราอยู่นั้นเพิ่งพ้นจากอ้อมอกของพ่อแม่มันมาเมื่อสักชั่วโมงที่แล้วนี่เอง มันกำลังจะดิ้นรนเพื่อให้ตนอยู่รอดด้วยตัวมันเอง หากมันถูกตบตายตรงนั้น ทุกอย่างในชีวิตมันจะเป็นอันยุติ ผมไม่รู้ว่าหากเราเป็นพ่อแม่ยุง เราจะรู้สึกอย่างไรที่ลูกน้อยของเราซึ่งเพิ่งจะพ้นจากเราไปกลับต้องจบชีวิตลงอย่างง่ายดายเช่นนั้น ผมไม่รู้ เพราะผมไม่ใช่ยุง ◉

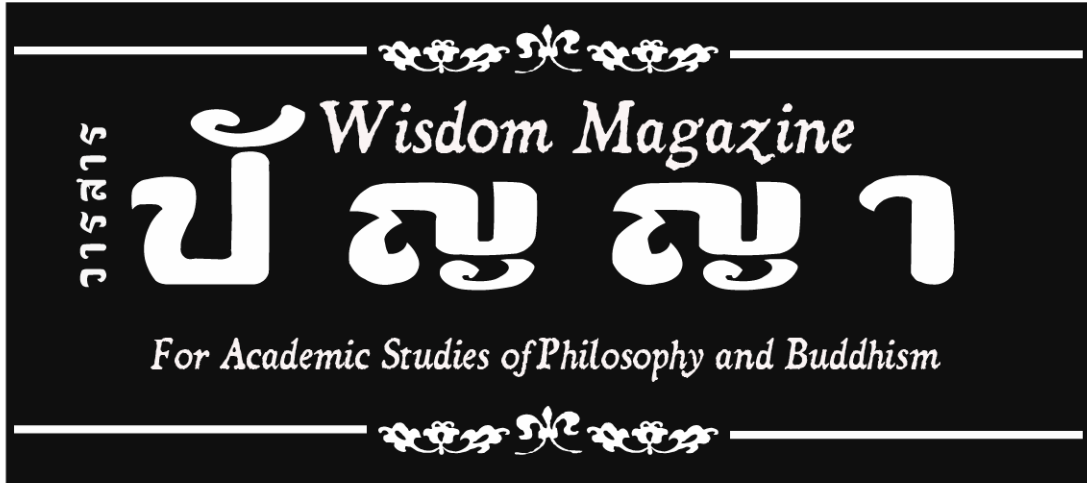
สมภาร พรมทา

วันมาฆบูชา ๒๕๕๔

หมายเหตุ

เราพูดถึงหมาน้อยของผมที่ชื่อ “ปีโป้” ในฐานะตัวละครสำคัญตัวหนึ่ง ที่ผ่านมาไม่มีที่จะให้ลงรูปเจ้าตัวเล็กนี้ให้ดู ผมเห็นว่าตอนท้ายข้อเขียนนี้มีที่ว่างเลยลงให้ดู หน้าตามันเป็นอย่างนี้ครับ

วารสารเพื่อการศึกษาและวิเคราะห์วิจัย
เกี่ยวกับ ‘ปรัชญา’ และ ‘พระพุทธศาสนา’

ผู้ก่อตั้ง เจ้าของ และบรรณาธิการ
ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา
ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Email Address: Somparn.P@chula.ac.th

วารสารนี้เผยแพร่เพื่อประโยชน์สาธารณะ
ท่านผู้อ่านสามารถคาร์ร်โหลดได้ฟรี
หากท่านเห็นคุณค่าของวารสาร
และประสงค์จะสนับสนุนให้วารสารอยู่ได้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้
สามารถส่งเงินบริจาคไปยังบรรณาธิการตามที่อยู่ข้างบน